

ISSN 2522-9303 (Print)
ISSN 2522-9478 (Online)

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ

ECONOMY
OF UKRAINE

2025 12
(769)

Ідентифікатор медіа R30-02924

<https://doi.org/10.15407/economyukr>

Головний редактор: ГЕЄЦЬ В.М. (д.е.н., проф., академік НАН України)

Заступник головного редактора: КОРНІЄНКО І.В.

Редакційна колегія: АНТОНЮК Л.Л. (д.е.н., проф.), БАЖАЛ Ю.М. (д.е.н., проф.), БАЖЕНОВА О.В. (д.е.н., проф.), БИСТРЯКОВ І.К. (д.е.н., проф.), БОРОДІНА О.М. (д.е.н., проф., академік НАН України), ДАНИЛИШИН Б.М. (д.е.н., проф., академік НАН України), ЄГОРОВ І.Ю. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЄФИМЕНКО Т.І. (д.е.н., проф., академік НАН України), ЗАЛОЗНОВА Ю.С. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЗАЯЦЬ Т.А. (д.е.н., проф.), ЗВЕРЯКОВ М.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЗИМОВЕЦЬ В.В. (д.е.н.), ЗЛУПКО Т.С. (PhD, США), ІГНАТЮК А.І. (д.е.н., проф.), КОРАБЛІН С.О. (д.е.н., член-кор. НАН України), КРАВЦІВ В.С. (д.е.н., проф.), КРИСОВАТИЙ А.І. (д.е.н., проф.), КУДРЯШОВ В.П. (д.е.н., проф.), ЛУНІНА І.О. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ЛУПЕНКО Ю.О. (д.е.н., проф., академік НААН України), МАЗАРАКІ А.А. (д.е.н., проф., академік НАПН України), МОЛДАВАН Л.В. (д.е.н., проф.), НЕДЗЬБОЛКА П. (проф., Польща), НИКИФОРУК О.І. (д.е.н.), ОСАУЛЕНКО О.Г. (проф., д.н. з держуправління, академік НАН України), ОСТАШКО Т.О. (д.е.н., член-кор. НААН України), ПРУС П. (д-р с/г наук, Польща), РАДОШЕВІЧ С. (проф. економіки, Велика Британія), СІДЕНКО В.Р. (д.е.н., член-кор. НАН України), СКРИПНИЧЕНКО М.І. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), ТАРАСЕВИЧ В.М. (д.е.н., проф., член-кор. НАН України), УСТИМЕНКО В.А. (д.ю.н., проф., член-кор. НАН України, член-кор. НАПрН України), ХВЕСИК М.А. (д.е.н., проф., академік НААН України), ЧОБАНУ Г. (доц., д-р економіки, Румунія), ШУМСЬКА С.С. (д.е.н.).

Editor-in-Chief: VALERIY HEYETS (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine).

Deputy Editor-in-Chief: IRYNA KORNIIENKO.

Editorial Board: ANTONIUK L. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BAZHAL Iu. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BAZHENOVA O. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BYSTRYAKOV I. (Doctor of Econ. Sci., Professor), BORODINA O. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), DANYLYSHYN B. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), YEGOROV I. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), IEFYMENKO T. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the NAS of Ukraine), ZALOZNOVA Yu. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), ZAIATS T. (Doctor of Econ. Sci., Professor), ZVERYAKOV M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), ZYMOVETS V. (Doctor of Econ. Sci.), ZLUPKO T. (PhD, USA), IGNATYUK A. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KORABLIN S. (Doctor of Econ. Sci., Corresponding Member of the NAS of Ukraine), KRAVTSIV V. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KRYSOVATYY A. (Doctor of Econ. Sci., Professor), KUDRYASHOV V. (Doctor of Econ. Sci., Professor), LUNINA I. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), LUPENKO Yu. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine), MAZARAKI A. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine), MOLDAVAN L. (Doctor of Econ. Sci., Professor), NIEDZIÓŁKA P. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Poland), NYKYFORUK O. (Doctor of Econ. Sci.), OSAULENKO O. (Doctor of Science in Public Administration, Professor, Academician of the NAS of Ukraine), OSTASHKO T. (Doctor of Econ. Sci., Corresponding Member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine), PRUS P. (Doctor of Agri. Sci., Poland), RADOSEVIC S. (Professor, PhD, Great Britain), SIDENKO V. (Doctor of Econ. Sci., Corresponding Member of the NAS of Ukraine), SKRYPNYCHENKO M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), TARASEVYCH V. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine), USTYMENKO V. (Doctor of Jurid. Sci., Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine), KHVESYK M. (Doctor of Econ. Sci., Professor, Academician of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine), CIOBANU G. (Associate professor, Doctor of Economics, Romania), SHUMSKA S. (Doctor of Econ. Sci.).

Media ID R30-02924

Журнал входить до Переліку наукових фахових видань України з економічних наук (наказ МОН України від 02.07.2020 р. № 886, спеціальності: 051, 071, 072, 073, 281, 292)

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

ЗВЕРЯКОВ М.І. Створення керованої моделі прискореного розвитку на нео-індустріальній основі 3

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

БУБЛИК Є.О., ЄРШОВА Г.В., ГАРКАВЕНКО В.І. Вплив факторів воєнного часу на валютну політику України 20

ПОЛІЩУК Є.А., АЛЕКСІН Г.О., ГОРБОВ В.В., ІВАЩЕНКО А.І., ГЕРНЕГО Ю.О., ЛАВРЕНЮК В.В. Ендогенізація розвитку переміщеного бізнесу в українських громадах: аналіз практик і фінансових механізмів підтримки 40

СТАЛИЙ ТА ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК, ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І «ЗЕЛЕНИЙ ПЕРЕХІД»

ЧЕМОДУРОВ О.М. Можливості та ризики на шляху реалізації потенціалу критичних сировинних ресурсів України 60

ЮВІЛЕЇ

До ювілею академіка НАН України Тетяни Іванівни Єфименко 80

ПОДЯКА

Рецензенти, які співпрацювали з журналом у 2025 р. 83

Зміст журналу за 2025 рік 84

Content of the journal for 2025 89

Редакційна політика та етика 94

CONTENTS

SCIENTIFIC DISCUSSIONS

ZVERYAKOV Mykhailo. Creating a controlled model of accelerated development on a neo-industrial basis 3

UKRAINIAN ECONOMY DURING THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND IN THE POST-WAR RECOVERY PERIOD

BUBLYK Yevhen, YERSHOVA Halyna, HARKAVENKO Valentyna. Impact of war-time factors on Ukraine's exchange rate policy 20

POLISHCHUK Yevheniia, ALEKSIN Glib, HORBOV Vladyslav, IVASHCHENKO Alla, GERNEGO Iuliia, LAVRENIUK Vladyslav. Endogenization of displaced businesses development in Ukrainian communities: analysis of practices and financial support mechanisms 40

SUSTAINABLE AND INCLUSIVE DEVELOPMENT, ENVIRONMENTAL ECONOMICS, AND "GREEN TRANSITION"

CHEMODUROV Oleksandr. Opportunities and risks on the path to realizing the potential of Ukraine's critical raw materials 60

ANNIVERSARIES

To the anniversary of Academician of the NAS of Ukraine Tetiana Iefymenko 80

ACKNOWLEDGEMENTS

Reviewers who collaborated with the journal in 2025 83

Content of the journal for 2025 (in Ukrainian) 84

Content of the journal for 2025 (in English) 89

Editorial policy and ethics 91

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.003>

УДК 330.342.2

JEL: O40, O31

М.І. ЗВЕРЯКОВ, д-р екон. наук, проф., член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики
Одеський національний економічний університет

вул. Преображенська, 8, 65082, Одеса, Україна

e-mail: michailzverjakov@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0039-5068>

СТВОРЕННЯ КЕРОВАНОЇ МОДЕЛІ ПРИСКОРЕНОГО РОЗВИТКУ НА НЕОІНДУСТРІАЛЬНІЙ ОСНОВІ

Показано теоретичну значимість відтворювального підходу як методологічної бази для формування економічної політики повоєнного розвитку. Обґрунтовано ідею формування керованої моделі «наздоганяючого розвитку» шляхом поширення вертикальної інтеграції і диверсифікації на основі нових технологій. Доведено об'єктивну необхідність нової індустріалізації як фундаменту моделі «наздоганяючого розвитку». Розкрито сутність системи інтерактивного управління зростанням і необхідність розробки стратегії інститутів «наздоганяючого розвитку».

Ключові слова: структурні диспропорції відтворення; звужене відтворення промислового капіталу; запозичення інновацій; інтерактивне планування; національна інноваційна система; координація економічної політики; інтерактивне управління зростанням.

У попередній статті були обґрунтовані теоретичні підходи щодо визначення природи і складових майбутньої моделі повоєнного «наздоганяючого розвитку» на основі відтворювального підходу, з огляду на сучасні геополітичні та економічні виклики для України (Зверяков, 2025). Для створення дієвої мо-

Ц и т у в а н н я: Зверяков, М. (2025). Створення керованої моделі прискореного розвитку на неоіндустріальній основі. *Економіка України*. 68. 12(769). 03-19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

делі прискороного повоєнного розвитку, яка могла би враховувати конкретно-історичні обставини нашого минулого, по-перше, слід визначити сукупність тих проблем, що виникли в процесі відтворення національної економіки і стоять на заваді побудові нової моделі. Лише системний аналіз диспропорцій і структурних порушень у національній економіці дозволяє ідентифікувати справжні джерела стагнації. По-друге, на відміну від традиційних моделей, орієнтованих на агреговані макроекономічні показники, відтворювальний підхід дозволяє запропонувати таку модель повоєнного розвитку, яка зможе інтегрувати структурні, інституційні та інноваційні чинники в єдину модель прискороного економічного розвитку.

Отже, **мета статті** — виявити й систематизувати причини виникнення диспропорцій і структурних деформацій, що сформувалися в процесі відтворення національної економіки і спричинили її входження у фазу стагнації, розкрити механізм, за допомогою якого відтворювальний підхід забезпечить інтеграцію структурних, інституційних та інноваційних чинників у єдину відтворювальну модель прискороного економічного зростання.

СТРУКТУРНІ ДИСПРОПОРЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Фундаментальний стан національного господарства характеризується в першу чергу потенціалом відтворення основного капіталу. Ступінь спрацювання основних засобів у 2023 р. становив 56,1 %, зокрема в переробній промисловості — 65,9 %. Водночас індекси обсягів промислового виробництва протягом 2015—2023 рр. демонстрували стійку низхідну динаміку порівняно з попередніми періодами¹. За наявного стану матеріально-технічної бази національного промислового капіталу перспективи прямого переходу до V або VI технологічного укладу, на мою думку, є малоімовірними. Отже, за існуючих обмежень, зумовлених рівнем розвитку промислового сектору, реалістичним сценарієм є *еволюційна траєкторія нової індустріалізації, що ґрунтується на засадах розширеного відтворення*.

Фундаментом моделі розширеного відтворення має виступати, передусім, машинобудівний комплекс. Але він сам повинен набути ясної «цільової функції», заданої структурною перебудовою галузей, де застосовуватиметься продукція машинобудування, яке має стати відправною точкою структурних змін у індустріальному просторі країни. Його багаторічна деградація свідчить про вичерпання потенціалу чинної економічної моделі, головним недоліком якої була відсутність передумов для оновлення основного капіталу. Водночас стало очевидним і концептуальне фіаско ліберальної парадигми, яка виходила з того, що приватна власність за умов саморегульованого ринку здатна виступити драйвером модернізаційних процесів. Так звана

¹ Статистичний щорічник 2023 р. с. 118, 119. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/statystychnyy-shchorichnyk-ukrayiny-2023> (дата звернення: 20. 08. 2025).

«модернізація знизу», орієнтована на ініціативу індивідуального капіталу, виявилася неспроможною запустити ефективні процеси технологічного оновлення. Складається враження, що втрачається розуміння самого напрямку реформ, а обговорення помилок, які виникли під час упровадження ліберальної моделі розвитку, мало кого цікавить. Наприклад, серйозний підрив фінансово-банківської системи в ході реформ і факти незаконного відпливу за кордон величезних фінансових коштів були порушені саме в західній, а не у вітчизняній пресі. Не без підстав у західній пресі наводяться численні приклади фінансових зловживань. Ці факти свідчать про специфічну поведінку не лише національного компрадорського підприємницького класу, а й представників вищого державного управління. Водночас нечасто увага звертається на те, що український підприємець традиційно поступається західному за мірою прагнення до створення високоефективного бізнесу. Так було на початку реформ, так є і сьогодні. Вражає нездатність українського бізнесу налагодити випуск високотехнологічної продукції, орієнтованої на масовий попит, — те, що давно реалізували підприємці країн Південно-Східної Азії. Зазвичай українські підприємці посилаються на надмірне податкове навантаження, високі кредитні ставки і відсутність державної підтримки. Однак практично не згадується про нестачу творчої ініціативи, брак професіоналізму і ключових управлінських навичок у самих підприємців. Стає дедалі очевиднішим, що більшість українських фірм на практиці не є конкурентоспроможними порівняно із західними².

Після періоду «відновлювального зростання» спостерігалось поступове згасання економічної динаміки, яке розпочалося вже після «Великої рецесії», тобто після 2010 р., і продовжувалося в довоєнний період унаслідок уповільнення темпів приросту всіх базових параметрів відтворення. Так, якщо середньорічні темпи зростання ВВП України за паритетом купівельної спроможності у 2001—2010 рр. становили 4,3 %, то у 2010—2016 рр. вони вже були від'ємними й дорівнювали 1,5 %, а у 2017—2022 рр. — лише 2,6 %³. Обсяги введення в дію основних виробничих засобів у 2022 р. скоротилися порівняно з 2019 р. на 63 %, а в обробній промисловості — на 48 %⁴. Також мало місце гальмування темпів зростання інвестицій у основний капітал: у період з 2010 по 2018 р. вони становили 3,7 %, а у 2022 р. знизилися порівняно з 2019 р. на 8,7 %⁵.

Таким чином, причина затухання економічної динаміки, яка перейшла в стагфляцію, є значно глибшою і лежить у самій основі системи відтворення

² Важливу роль у піднесенні підприємницької активності міг би відіграти Український союз промисловців і підприємців.

³ Розраховано за: GDP growth (annual %). *World Bank Group*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=UA> (дата звернення: 20.08 2025).

⁴ Розраховано за: Статистичний щорічник України, 2023. 268 с. С. 117. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/statystychnyy-shchorichnyk-ukrayiny-2023>

⁵ Розраховано за: *Там само*. С. 92.

ня, що склалася в роки ринкових реформ і проявилась у формі багатьох диспропорцій. Про те, що поточні економічні проблеми обумовлені перш за все внутрішніми, а не зовнішніми причинами, свідчать існуючі диспропорції, які виникли в рамках системи національного відтворення. На підтвердження сказаного розглянемо диспропорції, що склалися між внутрішнім виробництвом і торгівлею. Як відомо, торгівля є сферою реалізації товарів і послуг, які необхідно виготовити. Розвиток торгівлі й виробництва в межах системи національного відтворення повинен бути пропорційним. У реальності ж спостерігаються диспропорції величезних масштабів на користь торгівлі. Внутрішнє зростання інвестицій у торгівлю було істотно вищим, ніж у промисловість. Так, за період 2015—2018 рр. інвестиції у торгівлю зросли на 250 %, а у 2019—2023 рр. — на 107 %, натомість у промисловість, відповідно, збільшилися на 128 %, а у 2019—2024 рр. — навпаки, скоротилися на 7 %. У структурі валової доданої вартості частка переробної промисловості у 2010 р. становила 13 %, тоді як у 2023 р. вона знизилася майже вдвічі — до 7,6 %. Водночас у торгівлі цей показник становив, відповідно, 14 і 12,3 %⁶.

Як оцінити значне зростання інвестицій у торгівлю за наявності протилежної тенденції у сфері промисловості, якщо у відтворювальному процесі перша виконує функцію забезпечення обороту виготовлених товарів і послуг? Можна припустити, що внутрішня торгівля зростає переважно за рахунок реалізації імпорتنих товарів, а не продукції вітчизняного виробництва. Особливістю інвестицій у торгівлю є те, що їх значна частка належить закордонним інвесторам, зокрема, у формі мережевих іноземних брендів, які реалізують великі обсяги імпорту. Формально реалізація імпорتنих товарів сприяє задоволенню споживчого попиту. Проте фактично іноземні торговельні організації, особливо мережеві, деформують споживчий і зменшують інвестиційний попит, оскільки акумулюють і виводять за кордон доходи вітчизняних споживачів, а разом з ними і ресурси внутрішнього нагромадження. Торговельна сфера, підпорядкована іноземному капіталу, фактично стає бар'єром між вітчизняними виробниками і споживачами, віддаляючи їх одних від одних і поглиблюючи деіндустріалізацію національної економіки. Таким чином, ми маємо не просто диспропорцію в окремій сфері суспільного відтворення, а свідомо спроектовану реформаторами систему дискримінації вітчизняного промислового капіталу на користь закордонного. Оскільки в українській економіці відбувається обмін внутрішніх доходів на зарубіжні товари й послуги, торговельна сфера в такому разі підтримує безпосередньо іноземних виробників, їх зайнятість і прибутки. Іноземний капітал рухається слідом за сировинними доходами, отриманими українськими експортерами за кордоном. Звідси впливає і несиметрична динаміка показників внутрішнього виробництва й торгівлі. Через перерозподіл сировинних доходів від експорту вони перетворюються спочатку на доходи громадян і організацій (заробітна плата, пенсії, трансфертні виплати, державні замовлення тощо),

⁶ Розраховано за: *Там само*. С. 181, 191.

а потім — на доходи іноземного капіталу, оскільки обмінюються на закордонні споживчі та інші товари. У підсумку склався певний кругообіг між сферою виробництва і торгівлею, який, періодично повторюючись, генерує **звужене відтворення** вітчизняного промислового капіталу і постійно поглиблює деіндустріалізацію й технологічну відсталість.

Те саме можна сказати і про іноземні інвестиції. Під їх зовнішньою формою в першу чергу приховується імпорт торговельного капіталу, який реалізує свою функцію максимізації прибутку за рахунок внутрішніх доходів населення і бізнесу, отриманих у тому числі від експорту сировини. Імпорт товарів і послуг переростає в імпорт капіталу. Виникає певний **відтворювальний ланцюг** офшоризації доходів і нагромадження: експорт сировинних товарів; перетворення експортної виручки на доходи громадян, підприємств і організацій через внутрішній перерозподіл; трансформація доходів вітчизняних споживачів у виручку і, відповідно, прибуток закордонного торговельного капіталу. Крім акумуляції внутрішніх доходів з їх подальшою офшоризацією закордонні торговельні монополії витісняють вітчизняних оптових і роздрібних торговельників, а також продукцію вітчизняного виробництва. Таким чином, до сировинної деформації вітчизняного виробництва додається торговельна. Усе це свідчить про те, що в майбутньому одним з напрямів змін і диверсифікації виробництва доданої вартості буде подолання **структурних диспропорцій відтворення**. Ці конкретні диспропорції характеризують неспроможність існуючої економічної моделі подолати їх і перейти до структурної перебудови, яка забезпечить створення стійких, завершених технологічних циклів з нарощуванням доданої вартості.

Переходячи до позитивного аспекту структурної перебудови, розкриємо концепцію формування **керованої моделі прискореного розвитку** на неоіндустріальній основі, яка передбачає вертикальну інтеграцію в конкретних галузях і горизонтальну диверсифікацію виробничих секторів із значними перспективами нарощування доданої вартості й розширення асортименту товарів на внутрішньому ринку⁷.

Вертикальну інтеграцію і диверсифікацію слід поширити на всі види сировинних товарів, зокрема зерно, метали, руди, деревину тощо. Так, в Україні експорт чорних і кольорових металів у 2023 р. склав 3,9 млрд дол., тоді як імпорт машин, обладнання і механізмів, тобто виробів з них, — 11,3 млрд дол., або 17,7 % від загального обсягу імпорту. Таким чином, імпорт готових виробів майже втричі перевищує експорт металів. Значною питомою вагою імпорту також є мінеральні продукти, переважна частина яких формується з необхідних для аграрного сектору добрив. Їх обсяг дорівнював 10,6 млрд дол., або 16,7 % від загального імпорту, тоді як експорт продукції рослинного по-

⁷ Першим, хто звернув увагу на необхідність вертикальної інтеграції у новій інституціональній економічній теорії, був Рональд Коуз (Coase, 1937). У своїй знаменитій праці «Природа фірми», опублікованій у 1937 р., він пояснює, чому вертикальна інтеграція сприяє економії на трансакційних витратах.

ходження — 11,7 млрд. дол.⁸ Як бачимо, доходи від експорту зерна лише на 1,1 млрд дол. перевищують імпорт мінеральних продуктів.

Отже, потенціал виробництва доданої вартості через поширення вертикальної інтеграції і диверсифікації є значним. Водночас це сприяє реальному імпортозаміщенню в багатьох видах продукції, які раніше виготовлялися в Україні і для яких існують необхідні матеріальні та економічні передумови. Слід зауважити, що внаслідок виникнення системних диспропорцій проблемі відтворення проміжної продукції не приділяється достатньої уваги як у теорії, так і на практиці, хоча вона має надзвичайно важливе значення для формування технологічно цілісних і вертикально інтегрованих ланцюгів виробництва доданої вартості. Як було показано, машинобудівний комплекс продовжує скорочувати внутрішні закупівлі металевих виробів, натомість за кордон експортується товар, необхідний для підтримки технологічних ланцюгів на основі вертикальної інтеграції з метою збільшення доданої вартості за рахунок переробки сировини.

Основою процесу вертикальної інтеграції і структурної диверсифікації як ключової умови зростання доданої вартості є впровадження новітніх технологій. У цьому зв'язку постає нагальна потреба у відновленні виробництва машинних засобів, тобто прискоренні розвитку машинобудівної галузі на інноваційній та високотехнологічній основі.

Машинобудування посідає центральне місце у фундаментальному ядрі наукомісткого сегмента відтворювального процесу, оскільки саме воно має найбільший потенціал для диверсифікації на базі як вертикальної, так і горизонтальної інтеграції. Наприклад, для виробництва сучасного автомобіля або літака слід залучити щонайменше 600 технологій середнього і високого рівнів. У відтворювальному процесі ця галузь характеризується високою дохідністю й окупністю інвестицій, а також значним інноваційним і конкурентним потенціалом. В Україні існують реальні передумови для розвитку машинобудівного комплексу, серед яких, по-перше, наявність доступу до сировинних ресурсів і можливість трансформації цих ресурсних переваг у конкурентні; по-друге, місткість внутрішнього ринку і безпосередня наближеність до споживачів; по-третє, цінові переваги й конкурентоспроможність продукції машинобудування в моделі «ціна — якість». За участі машинобудівного виробництва можливе формування замкнених технологічних ланцюжків у таких стратегічно важливих секторах, як оборонно-промисловий, паливно-енергетичний, агропромисловий, транспортний, будівельний тощо. Отже, високотехнологічне машинобудування не лише формує матеріально-технічну базу структурної диверсифікації національної економіки, а

⁸ Розраховано за: Статистичний щорічник України, 2023. С. 181, 190. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/statystychnyy-shchorichnyk-ukrayiny-2023>. Слід зазначити, що товарна структура зовнішньої торгівлі у 2023 р. представлена в українській, а не в міжнародній класифікації товарів зовнішньої торгівлі, що ускладнює більш повний аналіз зовнішнього товарообороту.

й є ключовим інструментом подолання технологічної відсталості шляхом запуску **циклічного руху промислового капіталу**.

Оскільки українська економіка протягом тривалого періоду перебуває в стані нестійкого зростання, одна з фундаментальних причин цього, на мою думку, полягає у відсутності сформованого відтворювального промислового циклу, який би забезпечував тісний зв'язок між оновленням основних виробничих засобів (насамперед, промислового устаткування) і динамікою економічного розвитку. Такий відтворювальний контур має стати іманентною характеристикою сучасної моделі нової індустріалізації. Ідеться про формування **циклічного руху** промислового капіталу в межах національного відтворювального процесу, який виконує роль драйвера структурного оновлення й економічного зростання. При цьому етапи розвитку індустріального типу виробництва як ключового елемента системи продуктивних сил зумовлюють варіативні форми реалізації внутрішньої закономірності такого циклічного руху. На стадії машинного типу виробництва відбувається еволюційне освоєння перших індустріальних технологій до високоіндустріальних.

Зупинимось на оптимальних формах організаційних перетворень, адекватних завданням нового індустріального розвитку. Як наслідок, постає запитання: у яких конкретних організаційних формах має здійснюватись інтеграція підприємств, що зберігають економічну й юридичну самостійність, але повинні опанувати окремі ланки технологічних виробничих ланцюгів? З огляду на відтворювальний підхід до повоєнного прискореного розвитку на неоіндустріальній основі, можливим є запровадження різноманітних форм організаційної перебудови промисловості. Очевидно, що не може існувати єдиної універсальної моделі для всіх типів підприємств: зокрема, для виробників машинобудівної продукції і підприємств, задіяних у виробництві проміжної продукції, доцільно вживати різні підходи. У низці випадків це може бути створення державних підприємств або підприємств у форматі державно-приватного партнерства, у інших — доцільними виявляться процеси злиття і поглинання, утворення холдингових структур чи нових корпорацій з визначенням часток учасників. Щодо підприємств, створених у результаті приватизації, але таких, що не демонструють розвитку і виводять активи за кордон, слід організовувати відкриті інвестиційні конкурси з чіткими цільовими умовами, орієнтованими на реалізацію завдань диверсифікації на основі вертикальної інтеграції. Якщо переможцями таких конкурсів виступатимуть не діючі власники, останнім повинні бути компенсовані витрати, завдані під час процесу приватизації. Проблема власності в контексті формування нових організаційних форматів інтеграції є складною, однак її обговорення — це необхідний етап вирішення завдань структурної модернізації національної економіки. На мою думку, її розв'язання не є складнішим за масштабну приватизацію 1990-х років, наслідки якої виявилися переважно деструктивними. Запропоновані ж зміни в організаційно-правових і економічних формах, навпаки, мають потенціал стати конструктивним інтегруювальним фактором, що дозволить спрямувати наявні ресурси на досягнення стратегічних цілей. Вибір

форми інтеграції має бути ретельно обґрунтований з позицій економічної ефективності в плані досягнення визначених пріоритетів розвитку.

Проте передусім необхідно подолати глибокий розрив між прикладними і теоретичними дослідженнями, який сьогодні сформувався в українській економічній науці. Дослідники, що зосереджуються на прикладному аналізі, часто нехтують глибоким теоретичним осмисленням економічних процесів, що призводить до зниження наукової якості їхніх розробок. Аналогічні тенденції спостерігаються і серед науковців, які працюють у сфері економічної теорії, — їхні напрацювання часто відірвані від реальних економічних процесів і практичних потреб. Цей розрив не є новим явищем, однак у останнє десятиліття відсутність інтеграції між теоретичними і прикладними дослідженнями стала особливо гострою. В умовах сучасної економіки синтез теоретичного знання і прикладного аналізу набуває ключового значення, адже лише за умови їх тісної взаємодії можна забезпечити належний рівень обґрунтованості економічних рішень.

У межах сучасної економічної теорії першочерговим завданням, на мою думку, є активізація розробки відтворювального підходу, який надає принципового значення виробничим процесам як *основі інтеграції товарних і фінансових потоків*. У господарській практиці наразі домінують інші пріоритети, хоча в абстрактному вираженні сутність економічної діяльності полягає в трансформації ресурсів у блага найбільш ефективними індустріально-технологічними засобами. Саме відтворювальний підхід відкриває можливість формування *інтеграційних відтворювальних ланцюжків*, у тому числі з урахуванням міжгалузевої диверсифікації. Для ефективної реалізації цього підходу, зорієнтованого на неоіндустріальний розвиток через вертикальну інтеграцію і міжгалузеву диверсифікацію, необхідно своєчасно ідентифікувати вразливі ланки єдиного господарського комплексу, а також виявляти потенційні точки зростання національної економіки.

Другим, надзвичайно важливим завданням є визначення і мобілізація фінансових джерел, необхідних для практичної реалізації відтворювального підходу, що в перспективі має забезпечити формування неоіндустріального промислового базису в умовах вітчизняного повоєнного розвитку. Зазначена проблема набула особливої гостроти в контексті пошуку фінансових ресурсів, направлених на повоєнне відновлення вітчизняного промислового потенціалу. Монетарна і фіскальна політика в цьому процесі мають набути не лише інструментального, а й стратегічного статусу, виступаючи ключовими елементами в реалізації політики неоіндустріалізації. Їх функціональне призначення полягає в забезпеченні структурної перебудови економіки через механізми вертикальної інтеграції і міжгалузевої диверсифікації, з орієнтацією на нарощування виробництва доданої вартості й підвищення продуктивності праці. Регулятивною основою такої політики мають стати національні програми інноваційно-технологічного розвитку, структуровані за галузями і технологічними укладами. Ці аспекти будуть детальніше розглянуті далі.

У межах третього завдання відтворювальний підхід відкриває можливості для розробки національної стратегії трансформації природно-ресурсного потенціалу України у високорентабельне виробництво конкурентоспроможної продукції з орієнтацією як на внутрішній, так і на зовнішні ринки збуту. Ключовим елементом цієї стратегії є поглиблена переробка сировинних ресурсів, зокрема зерна, залізної руди, чорних і кольорових металів, деревини тощо, що дозволить не лише знизити внутрішні ціни, а й істотно скоротити виробничі витрати для українських товаровиробників. Така трансформація має критичне значення для зміцнення конкурентних позицій національних товарів на глобальних ринках і стимулювання зростання вітчизняного виробництва. Таким чином, відтворювальний підхід як методологічна основа модернізації національної економіки є значно ефективнішим за ізольоване застосування монетарних і фінансових інструментів, хоча функціональна значущість останніх не заперечується⁹. До того ж він має стати основою формування неоіндустріальних продуктивних сил через реалізацію політики імпортозаміщення. Існуюча економічна модель, що базується на експорті сировини і доларизації господарського обороту, сприяла посиленню залежності від імпорту, витісненню готової продукції вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку. Український досвід показує, що необдумане відкритість внутрішнього ринку, продиктована ідеологемами Вашингтонського консенсусу і МВФ, у поєднанні з процесами приватизації і доларизації створила несприятливе макроекономічне середовище для національних промисловців, які виявилися незахищеними і непідготовленими

⁹ На початковому етапі ринкової трансформації девальвація національної валюти виступала чинником подорожчання імпорту, що підвищувало цінову конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Водночас сам по собі девальваційний імпульс виявився недостатнім для забезпечення довгострокового індустріального зростання, особливо в умовах деіндустріалізації і відсутності механізмів підтримки промислового кредитування. Девальвація сприяла так званому «відновлювальному зростанню», яке базувалося на завантаженні раніше не задіяних виробничих потужностей без суттєвого інвестування. Цей процес ускладнювався нестачею оборотного капіталу, розбалансованою платіжною системою і широким застосуванням бартерних схем. Зростання сировинного експорту на фоні високих світових цін посилювало залежність від зовнішніх ринків і сприяло формуванню ілюзорного уявлення про ефективність експортно-сировинної моделі. Частина урядовців і науковців вважала доцільним низький обмінний курс: продавати сировину і закуповувати готові товари. Проте вже напередодні глобальної рецесії 2007—2009 рр. ефект девальвації було вичерпано: бюджетні надходження не зросли, а промислова політика була відсутня. На тлі низьких інвестицій у реальний сектор спостерігалися згорання виробництва в обробній промисловості й посилення імпортозалежності. Розширення імпорту супроводжувалося звуженням відтворенням виробничого і трудового потенціалів. Таким чином, фінансова стабілізація через девальвацію і сировинну кон'юнктуру була тимчасовим явищем, яке не супроводжувалося оновленням основного капіталу. Отже, як показує практика, ефект девальвації є обмеженим у часі й не здатен забезпечити сталий розвиток без супровідних структурних реформ та інвестицій у реальний сектор.

до конкуренції із закордонними суб'єктами господарювання. При цьому варто підкреслити, що зростання імпорту відбувалося не через розширення внутрішнього попиту на споживчі та інвестиційні товари, а навпаки — на тлі його суттєвого скорочення. Закономірним наслідком нарощування подібних макроекономічних дисбалансів став процес деіндустріалізації національної економіки. В умовах відкритого для зовнішніх виробників національного ринку вітчизняна продукція не витримує конкуренції з більш якісною імпоротною. На сучасному етапі надзвичайно важливим є усвідомлення того, що реальне імпортозаміщення на основі відтворювального підходу — один з ключових і пріоритетних елементів нової індустріалізації. У більш широкому системному контексті імпортозаміщення передбачає проведення цілеспрямованої промислової політики, реалізація якої має стати рушійною силою соціально-економічного розвитку країни. Формування неоіндустріальних продуктивних сил і запровадження імпортозаміщення є взаємопов'язаними, сутнісно єдиними процесами, що зумовлюють один одного. Нова індустріалізація є можливою лише на основі політики високотехнологічного імпортозаміщення, а наукомістке імпортозаміщення здатне реалізуватися виключно в умовах нової індустріалізації. Сучасна реальність визначає високотехнологічне імпортозаміщення одним із стратегічних пріоритетів формування відтворювального підходу, що базується на новій індустріалізації і виступає необхідною передумовою повоєнного відновлення України.

Крім концептуальних засад формування моделі прискореного повоєнного розвитку на основі неоіндустріалізації детальніше слід зосередитися на ключових інституційних передумовах, необхідних для її упровадження.

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОМІЖНИХ ІНСТИТУТІВ ДЛЯ МОДЕЛІ ПРИСКОРЕНОГО РОЗВИТКУ НА ОСНОВІ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Проведений аналіз теоретичних положень і практичного досвіду повоєнних стратегій розвитку довів, що в поточних умовах України орієнтація на модель так званого «інноваційного прориву» є малоефективною і потенційно ризикованою. Економіки країн з інституційно слабкими структурами і домінуванням сировинної спеціалізації, як показує практика, не здатні забезпечити стійкий внутрішній попит на інновації — домінує прагматична модель технологічних запозичень. За відсутності стимулюючого інституційного середовища спроби адміністративного нав'язування інноваційної моделі можуть лише поглибити системні диспропорції (Imbs, Wacziarg, 2003). У таких умовах реалістичним і водночас стратегічно вмотивованим вибором стає курс на прискорений розвиток через нову індустріалізацію, що ґрунтується на відтворювальному підході. У подальшому увага буде зосереджена на окресленні конкретних інституційних параметрів, необхідних для формування такої моделі.

Як уже зазначалося, в Україні, як і в більшості країн із співставним рівнем соціально-економічного розвитку, суб'єкти підприємництва, за пооди-

нокими винятками, не формують стійкого платоспроможного попиту на інновації. З огляду на інституційні обмеження і високі трансакційні витрати, для них доцільніше використовувати стратегії *зовнішнього технологічного запозичення*, ніж інвестувати у створення власних інноваційних рішень (Cohen, Levinthal, 1990). Спроби реформаторів штучно нав'язати інноваційну модель розвитку, ігноруючи об'єктивні передумови функціонування національної економіки, можуть призвести до подальшого зниження її ефективності (Bell, Pavitt, 1993). Слід також урахувувати, що навіть у країнах з розвинутою інституційною інфраструктурою здатність бізнесу до впровадження принципово нових технологій обмежена і сконцентрована переважно у сфері оборонно-промислового комплексу. Водночас інші галузі залишаються поза фокусом державної інноваційної політики. У такому контексті проголошення переходу до повномасштабної інноваційної моделі на основі внутрішніх розробок є передчасним і потенційно неефективним для більшості секторів національного виробництва (Ernst, 2001).

Для успішного впровадження моделі нової індустріалізації необхідно сформулювати стратегію створення й розвитку так званих *проміжних інститутів*, здатних забезпечити мобілізацію наявних ресурсів для ефективного залучення екзогенних інновацій і поступового переходу до ендогенно-детермінованого інноваційного розвитку. Включення держави до процесу розробки і реалізації відповідної інституційної стратегії має спрямовуватися на подолання «провалів ринку», які блокують реалізацію індустріального потенціалу. До таких провалів відносяться: недоотримання вигоди від ефекту масштабу, дефіцит довіри, а також відсутність ефективних координаційних механізмів між суб'єктами великих інвестиційно-технологічних проєктів.

Ключовим завданням має стати поширення моделі прискореного розвитку на основі неоіндустріалізації на широкий спектр перспективних секторів і підсистем національного господарства (Rodrik, 2007). Водночас у експертному дискурсі оновлення технологічного базису національної економіки отожднюється переважно з концепцією «точок зростання», що передбачає державну підтримку заздалегідь ієрархізованих «пріоритетних» напрямів. Проте така модель ігнорує необхідність системного аналізу механізмів мультиплікативного впливу обраних пріоритетів на національну економіку в цілому, що істотно обмежує її ефективність і масштабованість (Снігова, 2024).

На мою думку, реалізація моделі «наздоганяючого розвитку» вимагає формування нетрадиційної інституційної структури, яка повинна базуватися на принципах інтегрованого управління економічним зростанням. Основу такої архітектури мають складати три ключових елементи. По-перше, **система інтерактивного стратегічного планування**, що передбачає інституціоналізовану взаємодію органів державної влади, приватного сектору та інститутів громадянського суспільства в процесі формування і реалізації масштабних національних проєктів. Така система покликана забезпечити синергію інтересів основних економічних суб'єктів. По-друге, **національна інноваційна система**, яка в сучасних умовах фактично відсутня, але має бути створена як

функціональний механізм для системного освоєння, адаптації і дифузії екзогенних технологічних рішень. Її ключова мета — підвищити спроможність економіки до інноваційного запозичення як основи подальшої модернізації. По-третє, **інструменти забезпечення узгодженості й координації між різними видами економічної політики** (промислової, інвестиційної, інноваційної, регіональної тощо) задля здатності національної економіки ефективно інтегрувати зовнішні ресурси, знання і технології. У своїй сукупності ці три елементи утворюють **систему інтерактивного управління зростанням**, інституціоналізація якої, на мій погляд, є необхідною передумовою запуску нової індустріалізації в Україні. Розглянемо детальніше зміст і функціональне призначення ключових елементів інституційної структури, що забезпечують реалізацію моделі «наздоганяючого розвитку» на основі нової індустріалізації.

1. **Інтерактивне (індикативне) планування**¹⁰. Формування інтерактивної системи стратегічного планування має ґрунтуватися на низці концептуальних засад. Передусім, розробка планів повинна здійснюватися на основі проєктів індустріального оновлення галузей і регіонів, які формуються в процесі постійної комунікації між центральними і регіональними органами влади, представниками бізнес-асоціацій та інститутів громадянського суспільства. Такий механізм узгодження позицій основних суб'єктів є характерною рисою стратегічного планування в провідних країнах Європейського Союзу¹¹. Другим визначальним принципом є безперервність процесу планування, тобто щорічний перегляд взаємопов'язаних довго-, середньо- і короткострокових планів дозволяє адаптувати їх до змін внутрішнього і зовнішнього середовища. Третій принцип передбачає реалізацію планових

¹⁰ Наголошую саме на індикативному плануванні, яке якісно відрізняється від директивного планування радянського типу. По-перше, в індикативній моделі планування продовжують діяти правила ринку в багатьох галузях економіки. Приватна власність залишається переважальною навіть за існування значної частини державного сектору в рамках моделі змішаної економіки. Підприємства, за винятком комунальних і пріоритетних галузей, дотримуються правил конкуренції. Купівля-продаж відбуваються без втручання центральних органів. Більшість цін є або вільними, або частково регульованими державою в обмеженій кількості галузей (енергія, вода, транспорт). Таким чином, у моделі індикативного планування процес координації короткострокової діяльності підприємств передається ринку за деякими винятками, коли йдеться про стратегічно важливі галузі або про ті, які лише народжуються. По-друге, індикативне планування спрямоване на досягнення економічною системою певних заздалегідь визначених середньо- і довгострокових цілей. Воно зосереджене на створенні механізмів поєднання ринкових механізмів і специфічних стимулів з боку держави. Отже, йдеться не про заміну повсякденного функціонування ринку, а про виправлення (або недопущення) ринкових збоїв при досягненні економічною системою певних, наперед визначених цілей. Модель індикативного планування характеризується специфічними інструментами реалізації у виробничій і фінансовій сферах. Заплановані цілі не можуть бути досягнуті без певних стимулів і субсидій.

¹¹ Strategies for Sustainable Development, The DAC Guidelines. OECD, 2001. 73 p. <https://doi.org/10.1787/9789264194762-en>

рішень через систему ринкових стимулів без застосування адміністративного тиску, що зберігає пріоритет механізмів ринкової координації.

Очолити цей процес має спеціалізований орган — Агентство інтерактивного планування, яке функціонуватиме на стику регіональних планувальних агентств і мережі експертних комісій за участі представників органів влади, профспілок, споживчих асоціацій і бізнес-об'єднань. У основі його діяльності має лежати ітеративний процес збирання, обробки інформації і погодження рішень з використанням сучасних аналітичних і прогнозних методик. Важливою також є розробка єдиних техніко-економічних вимог до галузевих і регіональних проєктів технологічного оновлення. Ці проєкти повинні оцінюватися на основі уніфікованих методик розрахунку ефективності. Упровадження таких методик доцільно здійснювати поступово, забезпечуючи практичну результативність на кожному етапі. Фінансування масштабних проєктів має базуватися на принципах проєктного фінансування, з широким залученням механізмів державно-приватного партнерства.

2. Національна інноваційна система. Ключовим завданням інтерактивної моделі управління є нарощування інноваційної і абсорбційної спроможності національної економіки (Nelson, 1993). На початкових етапах пріоритет належить саме абсорбційній здатності, яка визначає потенціал країни щодо освоєння, адаптації і ефективного використання екзогенних технологічних рішень. Вона залежить від якості функціонування всієї інституційної системи, проте найповніше реалізується через діяльність інститутів розвитку — технопарків, центрів трансферу технологій, дослідницьких структур, спеціалізованих фінансових установ, вільних економічних зон тощо. Особливу роль у цьому контексті відіграють регіональні інститути розвитку, які функціонально мають орієнтуватися на залучення нових технологій і технічних рішень. Важливо забезпечити горизонтальні зв'язки між такими інститутами, що дозволить регіонам ефективно використовувати напрацювання більш розвинутих партнерів з мінімальними трансакційними витратами. Крім того, дані інститути мають бути інтегровані в процеси стратегічного планування: брати участь у формуванні пріоритетних напрямів оновлення, відборі інноваційних проєктів, організації їх фінансування, а також сприяти міжнародній кооперації, залученню фахівців, розширенню мережі зв'язків з провідними зарубіжними науковими і технологічними центрами.

3. Інструменти координації економічної політики. Ефективне функціонування системи інтерактивного управління передбачає високий рівень міжгалузевої і міжсекторальної координації у межах економічної політики держави. Ідеться про узгоджене використання інструментів, спрямованих на підвищення абсорбційного потенціалу країни, зокрема: регулювання імпорту високотехнологічного устаткування; управління потоками прямих іноземних інвестицій; стимулювання впровадження сучасних організаційно-технологічних рішень; підтримка стажувань і спільних досліджень; запрошення зарубіжних експертів і викладачів; надання прямої державної допомоги впровадженню інновацій; стимулювання R&D-активності великих

промислових компаній. Зазначені заходи повинні бути інтегровані в загальний процес розробки й реалізації індустріальних стратегій окремих секторів національного господарства. При цьому особливого значення набуває узгодженість з макроекономічною, податковою, грошово-кредитною і соціальною політикою, оскільки без адекватної соціальної підтримки процес індустріального оновлення може втратити суспільну легітимність.

Світовий досвід країн з моделями «наздоганяючого розвитку» демонструє можливість ефективного функціонування інститутів розвитку навіть за умов недосконалого інституційного середовища (Амсден, 2024; Джонсон, 2023; Лін, 2024). Ці інститути забезпечують відчутно нижчий рівень невизначеності під час залучення нової техніки і технологій порівняно з парадигмою виключно ендогенного інноваційного розвитку. Наявність проміжних цілей і доступ до екзогенних знань дають змогу оптимізувати витрати на трансформацію, водночас активізуючи процеси самоорганізації громадянського суспільства, розгортання професійних асоціацій, підвищення прозорості й зменшення корупційних ризиків у системі підтримки пріоритетних проєктів.

ВИСНОВКИ

Теоретична значимість відтворювального підходу як методологічної бази для формування економічної політики повоєнного розвитку полягає в тому, що він дозволяє провести системний аналіз диспропорцій і структурних зрушень в економіці та ідентифікувати справжні джерела стагнації. На відміну від традиційних моделей, орієнтованих на агреговані макроекономічні показники, відтворювальний підхід дозволяє інтегрувати структурні, інституційні та інноваційні чинники в єдину модель економічного розвитку.

Для реалізації моделі прискореного розвитку на основі нової індустріалізації необхідно сформувати нестандартну інституційну структуру. До її складу мають увійти: 1) система інтерактивного планування, що забезпечить взаємодію уряду, бізнесу і громадянського суспільства у формуванні й реалізації стратегічних проєктів; 2) національна інноваційна система, яка повинна орієнтуватися, передусім, на адаптацію й освоєння зовнішніх технологічних рішень; 3) механізми координації між різними типами економічної політики, спрямованої на підвищення абсорбційної спроможності національної економіки. Сукупно ці елементи здатні утворити систему інтерактивного управління зростанням, що має стати інституційним каркасом для запровадження моделі нової індустріалізації.

Стратегія повоєнного відновлення України повинна спиратися на відтворювальний підхід, націлений на відновлення промислової основи, структурну модернізацію і зміцнення внутрішніх інституцій. Нову індустріалізацію необхідно розглядати не лише як економічний, але й як політичний і соціальний проєкт, що потребує гнучкої державної участі, міжсекторальної взаємодії і комплексного переосмислення ролі інституцій у національній системі економічного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Зверяков, М. (2025). Формування моделі повоєнного економічного розвитку на основі відтворювального підходу. *Економіка України*. 68. 11(768). 3-22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003>
- Coase, R. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*. Vol. 4. No. 16. P. 386—405. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>
- Imbs, J., Wacziarg, R. (2003). Stages of diversification. *The American Economic Review*. 93(1). 63-86. <https://doi.org/10.1257/00028280321455160>
- Cohen, W., Levinthal, D. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly*. 35(1). 128-152. <https://doi.org/10.2307/2393553>
- Bell, M., Pavitt, K. (1993). Technological accumulation and industrial growth: Contrasts between developed and developing countries. *Industrial and Corporate Change*. 2(2). 157-207. <https://doi.org/10.1093/icc/2.2.157>
- Ernst, D. (2001). The new mobility of knowledge: Digital information systems and the international division of labor. University of California, Berkeley Roundtable on the International Economy. URL: <https://escholarship.org/uc/item/43m0051m>
- Rodrik, D. (2007). One economics, many recipes: Globalization, institutions, and economic growth. Princeton, NJ, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400829354>
- Снігова, О. (2024). Вугільні громади як території з особливими умовами для розвитку: створення точок зростання в процесі декарбонізації. *Регіональна економіка*, 4, 30-38. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-4-4>
- Nelson, R. (1993). National innovation systems: A comparative analysis. Oxford, Oxford University Press. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1496195
- Амсден, Е. (2024). Корейське економічне диво: як Південна Корея стала технологічним гігантом за 30 років. Пер. з англ. Я. Вішталюк. Київ, Наш формат. 480 с.
- Джонсон, Ч. (2023). Японське економічне диво: як професійна влада та бізнес збудували провідну економіку світу. Пер. з англ. Р. Ключко. 2-ге вид. Київ, Наш формат. 456 с.
- Лін, Ч. (2024). Китайське диво і глобалізація: від іноземних інвестицій до місцевих компаній-чемпіонів. Пер. з англ. Р. Ключко. Київ, Наш формат. 256 с.

Надійшла 21.10.2025

Прорецензована 31.10.2025

Підписана до друку 04.11.2025

REFERENCES

- Zveryakov, M. (2025). Formation of post-war economic development model based on a reproductive approach. *Economy of Ukraine*. 68. 11(768). 3-22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.003> [in Ukrainian].
- Coase, R. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*. Vol. 4. No. 16. P. 386-405. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>
- Imbs, J., Wacziarg, R. (2003). Stages of diversification. *The American Economic Review*. 93(1). 63-86. <https://doi.org/10.1257/00028280321455160>
- Cohen, W., Levinthal, D. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly*. 35(1). 128-152. <https://doi.org/10.2307/2393553>

- Bell, M., Pavitt, K. (1993). Technological accumulation and industrial growth: Contrasts between developed and developing countries. *Industrial and Corporate Change*. 2(2). 157-207. <https://doi.org/10.1093/icc/2.2.157>
- Ernst, D. (2001). The new mobility of knowledge: Digital information systems and the international division of labor. University of California, Berkeley Roundtable on the International Economy. URL: <https://escholarship.org/uc/item/43m0051m>
- Rodrik, D. (2007). One economics, many recipes: Globalization, institutions, and economic growth. Princeton, NJ, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400829354>
- Snihova, O. (2024). Coal communities as the territories with special conditions for development: creation of growth points in the process of decarbonization. *Regional Economy*. 4. 30-38. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-4-4> [in Ukrainian].
- Nelson, R. (1993). National innovation systems: A comparative analysis. Oxford, Oxford University Press. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1496195
- Amsden, A. (2024). Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization. Kyiv. 480 p. [in Ukrainian].
- Johnson, Ch. (2023). MITI and the Japanese Miracle. The Growth of Industrial Policy, 1925-1975. 2nd ed. Kyiv. 456 p. [in Ukrainian].
- Ling, Ch. (2024). Manipulating Globalization: The Influence of Bureaucrats on Business in China. Kyiv. 256 p. [in Ukrainian].

Received on October 21, 2025

Reviewed on October 31, 2025

Signed for printing on November 4, 2025

Mykhailo Zveryakov, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Head of the Department of General Economic Theory and Economic Policy
Odesa National Economic University
8, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine

CREATING A CONTROLLED MODEL OF ACCELERATED DEVELOPMENT ON A NEO-INDUSTRIAL BASIS

The set of problems that arose in the process of national economy's reproduction and hinder the construction of a new development model has been determined. It has been shown that under the existing resource constraints, the most realistic scenario is the evolutionary trajectory of new industrialization, which is based on the principles of expanded reproduction. The causes behind the emergence of existing imbalances, which are a form of manifestation of narrowed reproduction, have been analyzed. The study of the structure of domestic GDP use has shown that domestic consumption in Ukraine, despite its high share, does not become a driver of economic development since a considerable part of the population's demand is covered by imports.

The paper discusses the postulate that the basis of expanded reproduction should be, first of all, the machine-building complex, which is able to assimilate modern innovations as much as possible and become the starting point for structural transformations. It is shown that the restoration of industrial capital is possible only on the basis of the machine-building complex. It is proved that Ukrainian economy is in the

state of unstable functioning due to the growing imbalances between internal demand and supply, as well as the lack of reproductive industrial cycle that would have ensured the internal relationship between the renewal of industrial capital and economic development. As the study indicates, such an internal relationship should be the result of a new industrialization, which not only generates a cyclical form of the reproductive process's movement, but also becomes a driver of economic development.

For the successful implementation of the new industrialization model, it is necessary to develop a strategy for creating intermediate institutions. These are non-standard institutions that can be combined into a system of interactive growth management. The latter should include three elements: system of interactive (indicative) planning; national innovation system; system for ensuring the coordination of different types of economic policy. All these three elements have yet to be created.

Keywords: *structural imbalances of reproduction; narrowed reproduction of industrial capital; borrowing of innovations; interactive planning; national innovation system; coordination of economic policy; interactive growth management.*

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

UKRAINIAN ECONOMY DURING THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND IN THE POST-WAR RECOVERY PERIOD

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.020>

УДК 336.7

JEL: E40, E42, E50, E60

Є.О. БУБЛИК, д-р екон. наук, с. н. с.,

завідувач відділу грошово-кредитного регулювання

e-mail: bubl13@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6080-9341>

Г.В. ЄРШОВА, канд. екон. наук, старший науковий співробітник

відділу грошово-кредитного регулювання

e-mail: galina_yershova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8807-130X>

В.І. ГАРКАВЕНКО, науковий співробітник

відділу грошово-кредитного регулювання

e-mail: gv11953@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6869-6144>

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ВОЄННОГО ЧАСУ НА ВАЛЮТНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

Ретроспективно розглянуто законодавчі зміни, що формували валютну політику України у 2022—2024 рр. Досліджено вплив структури її зовнішньоекономічної торгівлі на ринкові механізми формування платіжного балансу України. Обґрунтовано висновок про відсутність об'єктивних причин для повернення застосування практики плаваючого обмінного курсу в найближчій перспективі.

Ключові слова: платіжний баланс України; девальвація національної валюти; валютні інтервенції; валютне регулювання; міжнародна фінансова допомога.

Ц и т у в а н н я: Бублик, Є., Єршова, Г., Гаркавенко, В. (2025). Вплив факторів воєнного часу на валютну політику України. *Економіка України*. 68. 12(769). 20-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.020>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

З початком широкомасштабного вторгнення економіка України пережила первинний шок, який згодом трансформувався в постійні значні економічні збитки від тривалої агресивної війни. Закономірно, що в таких умовах валютна політика як невід’ємна частина зовнішньоекономічної і монетарної політики держави зазнала істотних змін, покликаних забезпечити макрофінансову стійкість вітчизняної економіки. Стратегічна мета валютної політики країни залишається незмінною — забезпечення стійкого економічного зростання за низької інфляції і запровадження вільного руху капіталу. Це узгоджується із зобов’язаннями України, взятими на себе в рамках членства у МВФ і набуття статусу кандидата в члени Євросоюзу. Однак, зважаючи на значні негативні економічні наслідки широкомасштабної війни, тактичні цілі були зосереджені на стабілізації валютного ринку, забезпеченні макрофінансової стійкості економіки, зниженні інвестиційних ризиків, що вимагало жорсткішого валютного регулювання. Водночас Національний банк України прагне повернутися на шлях валютної лібералізації у найближчій перспективі, за сприятливих макроекономічних умов, і здійснює в цьому напрямі відповідні кроки. На тлі відчутного зростання інфляції і зниження курсу національної валюти за останні три роки виникають закономірні питання щодо своєчасності й повноти заходів валютного регулювання, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Світова наукова спільнота активно вивчає питання еволюції валютної політики світу й окремих країн. Так, В. Вісин з колегами (Visyn et al., 2021), досліджуючи функціонування світової валютної системи, дійшли висновку, що, незважаючи на виниклі у 2008—2009 рр. проблеми, світова валютна система зберігає свою стійкість, а американський долар як світова резервна валюта має істотний запас міцності. Водночас інші дослідники, з огляду на тенденції останніх років, мають побоювання, що світова валютна політика стоїть на порозі значних трансформацій, однією з ознак якої буде втрата долларом домінування у світі як резервної валюти і перехід на регіональні валюти як резервні. Звісно, це провокуватиме й інші зміни, що торкнуться курсової, торговельної політики тощо (Hong, Yoo, Cheong, 2021).

Вчені значну увагу приділяють також питанням зміни валютної політики під час світових фінансових криз. Науковці розглядають фінансові кризи як органічний, циклічний стан розвитку світової економіки і вбачають їх неминучими. С. Саясенг (Sayaseng, 2020), досліджуючи питання впливу азіатської фінансової кризи 1997 р. і світової фінансової кризи 2008—2009 рр. на економіку Південної Кореї, зазначав, що глибина тиску кризових явищ залежить не лише від ефективності дій національного банку, але й від стійкості банківського і корпоративного секторів, їх здатності протистояти стресу.

А. Во із співавторами (Vo et al., 2020) наголошують, що залежність і висока інтегрованість у світові ринки збільшують вплив кризових явищ за рахунок ефекту перенесення обмінного курсу на пришвидшення інфляційних процесів у країні. Вони також підкреслюють, що для підтримки стабільності інфляції у країні життєво важливо зменшувати тиск коливань обмінного курсу на внутрішні ціни. Х. Герезіхер і Н. Нуру (Gerezisher, Nuru, 2021), аналізую-

чи фактори, які впливають на накопичення валютних резервів у країнах з обмеженою валютною спроможністю, вказують, що значна волатильність валютного курсу в довгостроковій перспективі негативно впливає на валютні резерви і боргову залежність країни. У свою чергу, Ф. Білгілі з колегами (Bilgili et al., 2022) на основі моделювання доводять, що висока волатильність обмінного курсу суттєво корелює з індексом споживчих цін країни і посилює економічну невизначеність. Таким чином, нещодавні дослідження довели, що, навіть для зменшення нерівності (Suratman et al., 2022) і ефективності (Sharoval et al., 2024) монетарної політики, управління обмінним курсом може відігравати важливу роль.

Війна є фактором розвитку фінансової кризи, який призводить до різних змін у валютній політиці будь-якої країни світу. Інструментарій, що використовується для стабілізації економіки, залежить від розвинутості країни, її економічної стресостійкості. П. Каштанек (Kaštanek, 2024) детально описує хронологію валютних і монетарних змін, які сприяли стабілізації економіки Ізраїлю у 2023—2024 рр. Він наголошує, що значні валютні інтервенції для підтримки національної валюти і державна допомога бізнесу були ключовими факторами, які дозволили економіці пережити шок війни й повернутися на траєкторію розвитку. Запорукою швидкої адаптації економіки Ізраїлю до впливу збройного конфлікту він вважає, по-перше, досвід країни, яка неодноразово перебувала під військовим тиском, і, по-друге, значний обсяг золотовалютних резервів, завдяки якому вдалося стабілізувати курс національної валюти і знизити паніку на валютному ринку.

Не залишаються осторонь у дослідженні питань валютної політики воєнного часу і вітчизняні науковці, які зазначають, що фінансовий ринок України залишився стійким завдяки вагомому припливу неринкового капіталу в країну, застосуванню фіксованого обмінного курсу і валютних обмежень (Белінська, Коваленко, 2023). Разом з тим тривалі жорсткі валютні обмеження потребують значних адміністративних зусиль і витрачання істотних обсягів золотовалютних резервів (Береславська, Березовик, 2024). У перші роки широкомасштабного вторгнення окремі дослідники (Ferber, 2023; Czecczeli et al., 2024) розглядали війну в Україні як фактор економічної дестабілізації у регіоні, який впливає на зростання інфляції і в європейських країнах. Однак уже сьогодні вони розцінюють її як екзистенціальну загрозу їх існуванню.

Таким чином, огляд іноземних і вітчизняних наукових досліджень дав розуміння, що, по-перше, єдино «правильний» сценарій реформування валютної політики в період війни відсутній, а, по-друге, інструментарій валютного регулювання в такий період значною мірою залежить від розвинутості й стійкості економіки країни.

Отже, **мета статті** — висвітлити трансформацію валютної політики України в період воєнного стану, визначити економічні фактори, які впливають на її зміни.

Для розкриття теми дослідження було визначено такі основні завдання: проаналізувати зміни валютного регулювання у 2022—2024 рр.; дослідити

основні економічні фактори, під впливом яких формувалася валютна політика країни в період воєнного стану.

Дослідження валютної політики України і факторів впливу на її зміни під час воєнного стану проводилося з урахуванням різних матеріалів і методів. Для визначення зміни в системі валютного регулювання були використані нормативно-правові акти Національного банку України. У сукупності з дослідженням статистичних даних Державної служби статистики, НБУ і міжнародних організацій щодо змін показників валютного ринку це дало змогу виявити основні канали впливу валютного регулювання, їх ефективність. Детальний аналіз платіжного балансу України та іншої статистики зовнішнього сектору (НБУ) допоміг визначити як системні проблеми зовнішньоекономічної діяльності країни, так і проблеми, які виникли внаслідок війни. Досліджено причинно-наслідкові зв'язки між змінами валютного законодавства і реакцією економічних агентів. Використано праці вітчизняних, іноземних учених, результати досліджень вітчизняних і міжнародних наукових платформ, що сприяло поглибленню розуміння наявних системних проблем валютної політики та їх впливу на зовнішньоекономічну діяльність України.

У дослідженні використовувалися методи аналізу, систематизації аналітичних і статистичних матеріалів. Абстрактно-логічний і метод узагальнення дозволили на основі різноманітних даних проведеного дослідження всебічно оцінити трансформації валютної політики і фактори, які на це впливають, сформулювати чіткі й обґрунтовані висновки, окреслити шляхи подальших дій у формуванні державної валютної політики.

Україна, яка своєю стратегічною метою обрала шлях євроінтеграції, протягом останнього десятиліття здійснювала багато реформ, зокрема й у валютній політиці, націлених на зближення власного законодавства з європейськими нормами. Починаючи з 2014 р. було впроваджено плаваючий валютний курс, який, на відміну від фіксованого курсу, визначає вартість національної валюти з огляду на ринкові фактори, що узгоджується із загальноєвропейською політикою вільного руху капіталу і здійснено в рамках імплементації норм Угоди про асоціацію між Україною та ЄС¹. Згодом, з ухваленням Закону України «Про валюту та валютні операції»² було запроваджено новий режим регулювання валютних операцій, який будувався на принципі «Усе що не заборонено — дозволено»³, тобто розбудовувався шлях до валютної лібералізації. Реформи, проведені НБУ до 2022 р., були спрямовані на спрощення валютного регулювання й послаблення валютних обмежень. Так, було дозволе-

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

² Про валюту і валютні операції. Закон України № 2473-VIII від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>

³ Дорожня карта скасування валютних обмежень (діяла до 24.02.2022 р.). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/liberalization/old-liberalization>

но виплачувати дивіденди іноземним акціонерам без обмежень; скасовано терміни розрахунків з іноземними контрагентами; створено е-ліцензування інвестицій фізичних і юридичних осіб за кордон; дозволено відкривати рахунки в іноземних банках тощо. Паралельно велася робота з адаптації вітчизняного законодавства до норм ЄС у фінансовій і банківській сферах.

Валютна лібералізація відбувалася на тлі військової агресії РФ, яка розпочалась у 2014 р. з анексії частини територій України і озброєного протистояння на сході країни, які мали істотний вплив на економіку. Прямі збитки від втрати території Криму оцінюються експертами у 58 млрд дол., а щорічні збитки від тривалого конфлікту на сході країни — у 14,6 млрд дол. Непрямі збитки від втрати промислового потенціалу і невипущеної продукції протягом 2014—2020 рр. склали приблизно 280 млрд дол. (Gavrysh et al., 2024). Незважаючи на істотні економічні складнощі, адаптація української економіки, зокрема валютної і грошово-кредитної політики, до європейського законодавства не без проблем, але продовжувалася.

ОСОБЛИВОСТІ ВАЛЮТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Широкомасштабне вторгнення у 2022 р. стало шоком як для населення країни, так і для економіки в цілому. НБУ оперативно запровадив ряд обмежень для підтримки стійкості банківського і валютного ринків. Першочергово було зафіксовано курс національної валюти на рівні 29,25 грн/дол., який у середині липня 2022 р. було девальвовано на 25 % — до 36,57 грн/дол., з подальшою фіксацією. Усі попередні кроки регулятора щодо валютної лібералізації було призупинено. Натомість було запроваджено жорсткі адміністративні обмеження на операції на валютному ринку, а також щодо руху капіталу (в тому числі на зняття готівки з клієнтських рахунків); бланкове рефінансування банків для підтримки ліквідності залишилося без обмежень по сумі⁴. Це дало змогу запобігти паніці на валютному ринку, зупинити можливу неконтрольовану девальвацію національної валюти, стримати переведення населенням власних банківських заощаджень у валюту, сповільнити зростання цін на імпортовані товари і необґрунтований відплив валюти з України. Своєчасне введення жорстких обмежень сприяло недопущенню значного панічного відпливу капіталу, забезпечило стійкість фінансової системи країни, яка продовжила безперебійно працювати і вчасно обслуговувати фінансові операції уряду, бізнесу і населення.

З травня 2022 р. НБУ став дещо пом'якшувати валютні та інші обмеження для населення і бізнесу з метою стимулювання ділової активності. Протягом наступних років було знято або пом'якшено більшість введених на початку широкомасштабного вторгнення валютних і фінансових обмежень.

⁴ Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану. Постанова Правління НБУ № 18 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22/ed202202244#Text>

З початку березня 2025 р. залишаються актуальними такі обмеження: купівля готівкової іноземної валюти за безготівкові кошти в гривні з власного поточного рахунку в національній валюті в обсязі, що не перевищує в еквіваленті 100 тис. грн на день; ліміт на купівлю безготівкової валюти становить 200 тис. на місяць, з обов'язковим її розміщенням на депозиті мінімум на три місяці; заборона на репатріацію дивідендів, крім тих, які були нараховані починаючи з 1 січня 2024 р.; граничні строки розрахунків за експортно-імпортними операціями становлять 180 днів⁵.

З жовтня 2023 р. НБУ запровадив режим керованої гнучкості валютного курсу⁶, який передбачає відхід від жорсткої фіксації та його підтримку за рахунок валютних інтервенцій. Валютний ринок відреагував позитивно на дії регулятора, і в короткостроковому періоді гривня продемонструвала незначне тимчасове зміцнення. Водночас у довгостроковому тренді гривня продовжила девальвувати, знецінившись протягом 2023—2024 рр. на 9,8 %, а порівняно з 2022 р. — на 24,15 %.

Для підтримки курсу національної валюти НБУ почав проводити валютні інтервенції, обсяги яких значно перевищували їх розміри 2022 р., коли курс національної валюти було зафіксовано. Варто зазначити, що валютні інтервенції НБУ є дієвим інструментом, який використовується для стабілізації курсу національної валюти, зміцнення довіри до неї і нівелювання спекулятивних сплесків на валютному ринку, що в підсумку сприяє зниженню інфляційного тиску на економіку, дає можливість зберегти контрольованість валютного ринку і забезпечити рівномірність у міжнародних розрахунках. В умовах війни валютні інтервенції стають чи не одним з головних інструментів регулятора, здатним стабілізувати валютний ринок і забезпечити керованість економіки (Kaštanek, 2024).

У 2023 р. приріст валютних інтервенцій порівняно з попереднім роком становив 9,3 %, у 2024 р. — 22,5 %. Пожвавлення економічної активності суб'єктів господарювання потребує дедалі більших обсягів валютних інтервенцій, які забезпечуються переважно за рахунок отриманої Україною макрофінансової допомоги від міжнародних партнерів. На підтримку курсу гривні за 2022—2024 рр. НБУ витратив 90,5 млрд дол., що еквівалентно 77 % обсягу валюти, що надійшла в рамках зовнішньої фінансової допомоги. Значне зростання валютних інтервенцій останніх років засвідчує неспроможність ринкових механізмів подолати системний дефіцит валюти, викликаний структурними проблемами економіки.

⁵ Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану. Постанова Правління НБУ №18 від 24.02.2022 р., зі змінами та доповненнями, чинними на 17 січня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22/ed20250118#Text>

⁶ Основними характеристиками гнучкого (керованого) валютного курсу є: відсутність фіксації валютного курсу; структурний дефіцит валютного ринку компенсується за рахунок валютних інтервенцій НБУ; забезпечуються умови, за яких національна валюта може як здешевшати, так і здорожчати.

ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВАЛЮТНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

Внутрішнє становище в економіці залишається нестійким, що обумовлено як її системними проблемами, так і впливом війни, яка крім високих матеріальних збитків має своїм наслідком пригнічення інвестиційної і ділової активності бізнесу. Зазначимо, що прямі збитки від війни станом на листопад 2024 р. оцінюються в майже 170 млрд дол.⁷, у свою чергу, непрямі фінансові втрати сягають більше ніж 1,2 трлн дол.⁸ Закономірно, що втрати бізнесу призводять до втрат держави від недоотримання податкових надходжень, що обумовлює зростання боргової залежності країни (Vysotska et al., 2022). Країна-агресор щодня продовжує знищувати критичну інфраструктуру України, що спричиняє зростання збитків бізнесу, проблеми в логістиці й виробництві. Отже, економіка України потребує значних інвестиційних ресурсів для відновлення, залучення яких є надскладним завданням. Ці та інші економічні проблеми формують свій негативний відбиток як на внутрішнє економічне середовище, так і на зовнішньоекономічну діяльність країни. Платіжний баланс України є незбалансованим, а на нього істотно впливають і макроекономічна безпекова ситуація в країні, і логістичні проблеми, і ціни на світових ринках тощо.

У цьому контексті слід зазначити, що валютний курс, з одного боку, виконує функцію регулювання торговельного і платіжного балансів та інші функції, а з іншого — сам залежить від стану торговельного і платіжного балансів, міжнародних резервів, структури економіки країни, економічної політики держави, перш за все валютної, зовнішньоторговельної, грошово-кредитної, бюджетно-податкової (Гаркавенко, Єршова, 2024). Зокрема, стан рахунку поточних операцій, насамперед тенденції у експортно-імпортних операціях, впливають на валютну політику. Так, від'ємне сальдо рахунку свідчить про домінування імпорту, що є фактором знецінення національної валюти, тоді як профіцит рахунку приводить до зміцнення курсу національної валюти.

Протягом 2022—2024 рр. зведений платіжний баланс мав як дефіцитні, так і профіцитні значення: у 2022 р. зведений платіжний баланс України був дефіцитним (–2,9 млрд дол.); 2023 р. відзначився профіцитними значеннями (9,5 млрд дол.); результати 2024 р. зафіксували дефіцит зведеного платіжного балансу на рівні 3 млн дол. (табл. 1).

Зазначимо, що платіжний баланс України сформовано переважно за рахунок неринкових факторів, зокрема масштабних обсягів зовнішньої фінансової допомоги і грантів, і не відображає реального стану економіки. Так, надхо-

⁷ Андрієнко Д., Горюнов Д., Грудова В. та ін. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на листопад 2024 року. Київська школа економіки, лютий 2025. 28 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf

⁸ Андрієнко Д., Горюнов Д., Задорожня Л. та ін. Звіт про непрямі фінансові витрати економіки внаслідок військової агресії Росії проти України станом на 1 липня 2024 року. Київська школа економіки, вересень 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/10/30.09.24_Losses_Report-ua.pdf

дження Уряду України технічної допомоги від міжнародних партнерів, яке відображене в статті вторинних надходжень платіжного балансу, у 2022 р. становили 28,3 млрд дол., у 2023—2024 рр. — відповідно, 24,5 і 22,8 млрд дол., а зовнішні запозичення державного сектору від міжнародних партнерів у 2022 р. дорівнювали 14,8 млрд дол., у 2023—2024 рр. — відповідно, 26 і 24,7 млрд дол. Без урахування наданої іноземної фінансової допомоги обсяги дефіциту зведеного сальдо платіжного балансу України оцінювались би десятками мільярдів доларів. Як ми вже зазначали, стан платіжного балансу є важливим чинником, який впливає на валютний курс і валютну політику держави, зокрема введення й пролонгацію валютних обмежень. Його погіршення призводить до зниження курсу національної валюти, що в підсумку спричиняє гальмування ділової активності всередині країни і пришвидшує інфляційні процеси.

Попри те, що рахунок поточних операцій за 2022 р. мав додатне значення, дефіцит торговельного балансу, який спостерігається в Україні з 2006 р., стрімко зріс у воєнні роки і становив: 2022 р. — 25,7 млрд дол., 2023 р. — 37,9 млрд, 2024 р. — 35,9 млрд дол. (див. табл. 1). Про поглиблення дисбалансу в зовнішній торгівлі товарами говорить показник покриття їх імпорту доходами від експорту, яке знизилося з 0,90 у 2021 р. до 0,73 у 2022 р. і 0,56 у 2024 р. Світова практика свідчить (Ndzama, 2024), що надмірний профіцит або дефіцит поточного рахунку є відображенням дисбалансів, хоча дефіцит становить більшу загрозу для економічної стабільності. Надмірний і постійний дефіцит поточного рахунку, що фінансується з профіцитів фінансового рахунку, наражає країну на ризик раптового зупинення надходжень, відпливу капіталів і, як наслідок, значної фінансової нестабільності.

У 2024 р. експорт українських товарів хоча й збільшився відносно попереднього року, однак не досяг довоєнних показників (61,7 % від результату 2021 р.) (табл. 2). Імпорт же завдяки значним темпам зростання у 2024 р.

Таблиця 1. Окремі статті платіжного балансу України за 2021—2024 рр., млн дол.

Статті платіжного балансу	2021	2022	2023	2024
A. Рахунок поточних операцій	-3882	7 976	-9 564	-13 749
Товари і послуги (сальдо)	-2671	-25 737	-37 879	-35 911
Товари (сальдо)	-6642	-14 652	-29 135	-30 403
Послуги (сальдо)	3971	-11 085	-8 744	-5 508
Первинні доходи (сальдо)	-5833	8 485	5 070	330
Вторинні доходи (сальдо)	4622	25 228	23 245	21 832
B. Рахунок операцій з капіталом	15	183	145	5 116
C. Фінансовий рахунок	-4354	11 059	-18 870	-8 630
D. Зведений баланс (A + B - C)	487	-2 900	9 451	-3

Джерело: складено авторами за: Платіжний баланс України (за відповідні роки). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

Таблиця 2. Структура товарних експортно-імпортних операцій за 2021—2024 рр., %

Показники	Експорт товарів				Імпорт товарів			
	2021	2022	2023	2024	2021	2022	2023	2024
Разом, млн дол.	63 113	40 899	34 678	38 888	69 755	55 551	63 813	69 291
Продовольчі товари і сировина для їх виробництва	43,9	57,2	63,4	63,4	11,0	10,8	10,9	11,0
Мінеральні продукти	12,5	10,0	6,5	8,1	20,1	22,9	16,3	12,9
Продукція хімічної і пов'язаних з нею галузей промисловості	5,0	4,1	3,8	3,9	20,6	16,8	17,5	17,2
Деревина і вироби з неї	3,9	5,2	5,0	4,3	2,1	1,6	1,5	1,6
Промислові вироби	1,5	1,4	1,6	1,5	5,3	5,9	5,0	4,7
Чорні й кольорові метали і вироби з них	24,9	14,4	11,2	11,4	6,1	4,5	5,1	5,5
Машини, устаткування, транспортні засоби й прилади	6,1	5,6	6,2	5,2	31,3	26,7	30,7	35,4
Різне (з урахуванням неформальної торгівлі)	2,2	2,2	2,2	2,2	3,6	10,7	13,1	11,8

Джерело: складено авторами за: Зовнішня торгівля України. Стат. зб. (за відповідні роки). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

практично досяг довоєнного рівня. На кінець минулого року його обсяги в 1,8 разу перевищували обсяги експорту, тоді як, наприклад, у 2021 р. цей показник становив 1,1.

У структурі вітчизняного експорту 63,4 % займає експорт продовольчих товарів і сировини для їх виробництва. Ідеться про продукцію агропромислового комплексу, потенціал якого зберігся, незважаючи на втрату і пошкодження 19,3 % посівних площ⁹. Порівняно з 2021 р. дещо зросла питома вага експорту деревини і виробів з неї. Усі інші статті експорту товарів фіксували відчутне зниження обсягів валютної виручки. Промисловий експорт, зокре-

⁹ Research: the impact of the Russian war in Ukraine on world food security. *The International Centre for Ukrainian Victory (ICUV)*. 2023. Dec 15. URL: <https://ukrainianvictory.org/publications/research-the-impact-of-the-russian-war-in-ukraine-on-world-food-security/> (дата звернення: 15.08.2025).

ма мінеральних продуктів, чорних і кольорових металів, які традиційно становили високу частку українського експорту, істотно знизилися. З огляду на значне фізичне руйнування виробництв цих галузей, досягнення ними минувих показників у найближчій перспективі є малоімовірним.

Підвищення цін на сировину, матеріали і енергоносії призводить до зростання витрат і зниження рентабельності виробництва вітчизняних товаровиробників. Зважаючи на складнощі, багато суб'єктів господарювання прогнозують зростання цін на власну продукцію¹⁰, що слугуватиме фактором прискорення інфляції у країні. Разом з тим більшість промислових підприємств песимістично оцінюють можливості підвищення обсягів експорту (63,8 % з опитаних підприємств прогнозують незмінний стан щодо обсягів нових експортних замовлень на продукцію, а 16,9 % — їх погіршення). Отже, як агропромисловий комплекс, так і промисловість не вбачають можливостей для значного нарощування експорту продукції у 2025 р. Це формуватиме від'ємні значення торговельного балансу наступного року, що, у свою чергу, тиснутиме на стабільність валютного курсу.

На противагу продовольчому експорту, імпорт в Україну значною мірою зосереджений на високотехнологічних товарах. Машини, устаткування, транспортні засоби і прилади становлять третину всього імпорту і демонструють тенденцію до зростання (див. табл. 2). Зважаючи на високу імпортозалежність України у сфері устаткування та інших засобів виробництва, на необхідність технічного переозброєння і відбудови втрачених промислових об'єктів, з активізацією ділової діяльності обсяги імпорту лише збільшуватимуться. У цьому контексті Україні необхідно зосередитися на зростанні внутрішнього потенціалу своєї експортної спроможності як у традиційних для неї сферах (сільське господарство), так і в інших перспективних виробництвах, зокрема ВПК, про що вже йдуть дискусії в урядових колах. Незважаючи на те, що Україна залишається одним з впливових гравців на світовому ринку агропродукції, нарощування продовольчого експорту без належного інноваційного розвитку промисловості та інших галузей поглиблюватиме сировинну спрямованість економіки, посилюючи її імпортозалежність.

Традиційно профіцитний у довоєнні роки баланс торгівлі послугами за роки війни став дефіцитним (за 2022 р. — 11,1 млрд дол.). Протягом 2023—2024 рр. сальдо торговельного балансу послугами істотно покращилося, хоча й залишається від'ємним (у 2024 р. дорівнював –5,6 млрд дол.). Показник покриття імпорту експортом зріс з 0,6 за 2022 р. до 0,76 за 2024 р. Найбільш значущий вплив на баланс послуг справляють витрати біженців з України, які в платіжному балансі відображаються в сегменті «Подорожі». У 2022 р. сальдо за цією статтею сягнуло рекордних –19 млрд дол., у 2024 р. цей показник знизився до –13,2 млрд дол.

¹⁰ Щомісячні опитування підприємств України. Лютий 2025 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/nbusurvey>

Експорт послуг, який у 2024 р. дорівнював 17,2 млрд дол., є важливою складовою зовнішньої торгівлі України. Найбільш значущими сегментами експорту послуг в Україні традиційно залишаються транспортні, телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги, які в структурі експорту послуг у 2024 р. становили, відповідно, 23,7 і 38,4 % (табл. 3).

За час війни структура експорту транспортних послуг змінилася, що обумовлено безпековою ситуацією. Так, порівняно з довоєнним 2021 р. обсяг перевезень автомобільним транспортом зріс у майже два рази (до 802 млн дол. у 2024 р.), а їх частка у структурі транспортних послуг збільшилася з 9 до 20 %. Обсяги послуг морського, повітряного і залізничного транспорту мали тенденцію до зниження. Це є логічною реакцією бізнесу на блокування традиційних шляхів експорту України. Водночас найбільш місткою часткою експорту транспортних послуг є категорія «інший транспорт» (46 % у 2024 р.), лівова частка якого припадає на трубопровідний транспорт (у 2024 р. він становив 82 % загального обсягу інших транспортних послуг, або 38 % від їх загального експорту). Дія контракту на транспортування російського газу до країн Європи закінчилася 30 грудня 2024 р., що закономірно позначається на надходженні валютної виручки від трубопровідного транспорту наступних років. Компенсаторним фактором цього зниження на майбутнє може бути подальше розширення практики зберігання європейського газу в під-

Таблиця 3. Структура експортно-імпортних операцій з надання послуг за 2021—2024 рр., %

Показники	Експорт послуг				Імпорт послуг			
	2021	2022	2023	2024	2021	2022	2023	2024
Послуги, р а з о м, млрд дол.	18,4	16,6	16,6	17,2	14,4	27,7	25,3	22,7
Послуги з переробки матеріальних ресурсів, що належать іншим сторонам	8,4	5,8	5,0	4,8	0,1	0,0	0,0	0,1
Послуги з ремонту і технічного обслуговування, не віднесені до інших категорій	1,6	0,8	0,7	0,9	0,5	0,2	0,7	0,8
Транспорт	25,9	23,1	22,8	23,7	19,7	9,0	11,6	14,6
Подорожі	5,2	4,7	5,2	6,1	43,3	71,3	67,9	62,4
Будівництво	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,1	0,1	0,1
Фінансові послуги	0,6	1,1	1,8	2,0	4,9	2,7	2,4	2,7
Телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги	38,6	45,3	41,5	38,4	6,5	2,5	3,8	4,9
Інші ділові послуги	16,7	15,3	17,9	18,9	11,0	2,6	3,1	6,4

Джерело: складено авторами за: Зовнішня торгівля України. Стат. зб. (за відповідні роки). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

земних газосховищах України, а також переорієнтація газотранспортної системи на транспортування «зеленого газу», що є перспективним напрямом взаємодії між Україною і ЄС.

Впливовим фактором формування балансу торгівлі послугами також є сегмент комп'ютерних послуг, який у довоєнні роки активно розвивався, був сильною і експортоорієнтованою сферою послуг в Україні. Найбільшим джерелом експорту послуг в Україні є телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні, які, попри війну, у 2022 р. склали 7,5 млрд дол., або більше на 5,8 % порівняно з попереднім роком. Водночас у 2024 р. порівняно з 2022 р. обсяги експорту окремих складових цього виду послуг істотно зменшилися: зокрема, експорт телекомунікаційних послуг знизився на 11,4 %, комп'ютерних — на 12,3 %. Скорочення експорту послуг даних сегментів ринку пов'язане, поперше, з поступовою відмовою біженців з України від карток зв'язку вітчизняних операторів і переходом на телефонні номери місцевих операторів зв'язку в місцях тимчасового проживання, а також зниженням обсягів транзиту інтернет-трафіку; по-друге, з релокацією ІТ-фахівців до європейських країн, відкриттям вітчизняними ІТ-компаніями європейських офісів для перенесення або розширення бізнесу в країнах ЄС. Воєнні ризики, періодичні проблеми з доступом до електрики та Інтернету послаблюють зацікавленість іноземних замовників у роботі з вітчизняними ІТ-компаніями, що й надалі пригнічуватиме розвиток галузі.

У 2022 р. внаслідок обмежень на виплату дивідендів нерезидентам від прямих інвестицій було сформоване додатне сальдо первинних доходів у сумі 8,5 млрд дол. (див. табл. 1). Протягом 2023—2024 рр. профіцит первинних доходів суттєво скоротився внаслідок зниження надходжень з оплати праці з одночасним збільшенням виплат за доходами від інвестицій (насамперед, за рахунок дивідендів і обслуговування державного боргу). Варто підкреслити, що в довоєнні роки стаття надходжень з оплати праці традиційно була однією з найбільших у надходженні валюти в країну. З великою імовірністю зниження цих надходжень свідчить про адаптацію вимушених українських переселенців до проживання за кордоном, а також релокацію співробітників, які працювали на іноземні компанії, з України до інших країн. Виїзд на сезонні роботи, що до війни було поширеною практикою, ускладнено, тому досягнення цим показником довоєнних значень у найближчі роки вбачається малоймовірним. Родинне переміщення біженців є непоодиноким явищем, а їх адаптація до життя за кордоном свідчить про можливість поширення тенденції до подальшої міграції українців для возз'єднання родин.

Суттєві зміни відбулися в інвестиційних фінансових потоках платіжного балансу України (табл. 4).

У 2021 р. фінансовий рахунок характеризувався припливом капіталу, тоді як у 2022 р. відбувся відплив капіталу на суму 11,1 млрд дол., передусім за рахунок торговельних кредитів і авансів (чистий відплив становив 12,7 млрд дол. проти 1,3 млрд дол. у 2021 р.). Це сталося на тлі суттєвого скорочення ПІП в країну й відпливу портфельних інвестицій унаслідок погашення ОВДП.

Попри значне зростання зовнішніх позик, воно не змогло повністю компенсувати відплив капіталу. Доречно зазначити, що на збільшення заборгованості за торговельними кредитами, наданими резидентами України нерезидентам, вплинуло небажання українських експортерів повертати валютну виручку в Україну, пов'язане як з війною в країні, так і з введенням фіксованого валютного курсу й обмежень щодо купівлі валюти. Протягом 2023—2024 рр. за фінансовим рахунком спостерігався приплив капіталу: 2023 р. — 18,87 млрд дол., 2024 р. — 8,63 млрд дол.

Основними тенденціями за фінансовим рахунком у 2022—2024 рр. були:

- зменшення прямих іноземних інвестицій в Україну у 2022 р. та їх збільшення у 2023 р. переважно за рахунок реінвестованих доходів підприємств, з подальшим незначним зниженням у 2024 р. Пом'якшення валютних обмежень у 2023—2024 рр. стало стимулом для суб'єктів господарювання до легального виведення капіталу з країни, що відобразилось у зростанні прямих інвестицій за кордон. Як свідчать наукові дослідження, репатріація прибутку в материнську компанію є сталою практикою великих іноземних компаній, які в такий спосіб знижують ризики ведення бізнесу в країнах з нестабільним валютним курсом (Tahir et al., 2022);

Таблиця 4. Фінансовий рахунок платіжного балансу України за 2021—2024 рр., млн дол.

Показники	2021	2022	2023	2024
Фінансовий рахунок	-4354	11 059	-18 870	-8 630
Прямі інвестиції (сальдо)	-7518	-187	-4 443	-3 491
Активи	436	34	129	305
Пасиви	7954	221	4 572	3 796
у тому числі реінвестування доходів	4949	323	3 398	2 380
Портфельні інвестиції (сальдо)	-1024	2 026	2 733	6 627
Активи	-70	641	2 251	699
Пасиви	954	-1 385	-482	-5 928
Акціонерний капітал	-73	-11	2	4
Боргові цінні папери	1027	-1 374	-484	-5 932
Інші інвестиції (сальдо)	5844	8 931	-15 592	-11 543
Активи	7746	20 974	11 443	16 685
Пасиви	1902	12 043	27 035	28 228
<i>Довідково</i>				
Сальдо за складовими інших інвестицій:				
валюта і депозити	6228	11 525	12 007	18 087
кредити і позики	-1732	-15 319	-26 707	-25 843
торговельні кредити і аванси	1348	12 736	-891	-3 949
інша дебіторська / кредиторська заборгованість	0	-11	-1	-198

Джерело: розраховано авторами за даними НБУ.

Таблиця 5. Імпортна квота в окремих видах економічної діяльності у 2019—2023 рр., %

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
Імпортна квота, р а з о м	39,5	34,7	36,5	34,1	35,6
У тому числі:					
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	4,0	3,8	3,2	4,0	4,8
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	9,6	6,5	3,1	3,7	6,0
переробна промисловість	92,7	83,1	87,4	91,0	73,2
будівництво	9,1	9,6	8,8	15,2	13,9
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	164,9	151,0	160,7	171,0	182,0
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	16,1	15,8	18,3	25,0	18,2
інформація та телекомунікації	3,1	3,3	2,6	3,1	4,2

Джерело: розраховано авторами за: Валовий внутрішній продукт виробничим методом за видами економічної діяльності у фактичних цінах; Імпорт товарів суб'єктами господарювання за кількістю найманих працівників за видами економічної діяльності (за відповідні роки). *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

- вплив портфельних інвестицій як унаслідок виходу нерезидентів з ринку державних цінних паперів України, так і за рахунок інвестицій банківського сектору в закордонні цінні папери. Вихід нерезидентів з ринку державних цінних паперів України вказує на песимізм і незацікавленість іноземних інвесторів у інвестуванні в українську економіку. Основним інструментом портфельних інвестицій залишаються боргові цінні папери, що є своєрідною спробою захистити вкладений капітал;

- істотні зміни в сегменті «Інші інвестиції». Так, якщо за результатами 2022 р. спостерігався вплив капіталу з країни за рахунок нарощування обсягів зовнішньої заборгованості за торговельними кредитами (Бублик, 2022), то у 2023—2024 рр. — чисте сальдо за заборгованістю за торговельними кредитами було від'ємним, тобто вже нерезиденти кредитували суб'єктів господарювання України за цією статтею. Чистий приплив коштів за статтею «Кредити та позики» зумовлено суттєвим збільшенням залучень позик державним сектором (2022 р. — 14,7 млрд дол., 2023 р. — 26 млрд, 2024 р. — 24,7 млрд дол.) і зовсім незначним збільшенням залучення кредитних ресурсів вітчизняними підприємствами. Це відбувалося на тлі погашення кредитів банківським сектором. Важливим позитивними сигналом для суб'єктів господарювання було пом'якшення валютних обмежень для бізнесу, зокрема, надання можливості повертати «нові» борги кредиторам з-за кордону, а також кредити, надані чи забезпечені гарантією міжнародної фінансової організації, експортно-кредитного агентства тощо. Водночас з середини осені 2023 р.

НБУ зменшив граничні строки розрахунків за операціями з експорту окремих видів товарів, наприклад агропродукції, зі 180 до 90 днів¹¹. Такими кроками регулятор прагне збільшити валютні надходження до країни і стабілізувати ринкові механізми роботи валютного ринку;

• триває тенденція накопичення фінансових, зокрема валютних, ресурсів поза банківською системою, що свідчить про невпевненість домогосподарств у фінансовій стабільності. За 2022—2024 рр. сума готівкової валюти поза банками склала 38,2 млрд дол. (у тому числі тільки за 2024 р. — 16,4 млрд дол.). Виведення таких значних обсягів валюти за межі банківської системи свідчить: по-перше, про доларизацію економіки й тенденцію щодо хеджування ризиків населенням і бізнесом за рахунок переведення своїх прибутків і заощаджень у готівковий долар; по-друге, про збільшення тіньового сектору економіки. Сьогодні, за окремими оцінками, тіньовий сектор економіки становить 25—30 % ВВП, що для країни, яка перебуває в стані війни, є надзвичайно негативним явищем, за яке платять сумлінний бізнес та населення через зростання податкового тягара і замороження соціальних стандартів.

Зміни у валютній політиці закономірно впливають і на державний бюджет країни. Так, введені на початку широкомасштабного вторгнення валютні обмеження допомогли втримати і стабілізувати економіку країни, що стало одним з механізмів підтримки державного бюджету. Незважаючи на війну, суб'єкти господарювання продовжили сплачувати податки, забезпечуючи тим самим різко зрослі видатки на оборону. Разом з тим у 2022—2023 рр. частина дефіциту державного бюджету покривалася за рахунок емісії гривні й прямої підтримки бюджету через викуп НБУ державних цінних паперів.

Девальвація національної валюти справляє багатогранний вплив на бюджетну сферу. З одного боку, зниження вартості національної валюти посилює номінальні доходи бюджету від імпорту (надходження від імпортних мит у 2024 р. становили 591,7 млрд грн, що на 28,7 % більше попереднього року¹²), а, з іншого, скорочення економічної активності й зниження купівельної спроможності населення призводять до необхідності коригування соціальних видатків і розробки стимулів для бізнесу. Не слід також забувати, що стабільність національної грошової одиниці відчутно впливає на боргову політику держави. Значна девальвація призводить до виникнення курсової різниці при погашенні зовнішнього боргу, що підвищує витрати бюджету.

Ці та інші фактори спричинили виникнення надмірного валютного попиту, який тисне на курсову стабільність. З огляду на значну залежність економіки від імпорту, структурний дефіцит валюти в економіці зберігатиметься й надалі.

¹¹ Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 14 травня 2019 року № 67. Постанова НБУ № 145 від 10.11.2023 р. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_10112023_145

¹² Результати виконання митними органами фіскальної функції у 2024 році. *Державна митна служба України*. 2025. 10 січ. URL: https://customs.gov.ua/en/news/novini-20/post/rezultati-vikonannia-mitnimi-organami-fiskalnoyo-funktsiyi-u-2024-rotsi-1976?utm_source=chatgpt.com

Унаслідок впливу війни й значних руйнувань виробничих потужностей відбулися зміни в структурі імпорту, що закономірно призвело до зміни імпортного квотування галузей. Зокрема, дещо знизилась імпортна квота по традиційно залежній від імпорту переробній промисловості (до 73,2 % у 2023 р.), що, на нашу думку, не є свідченням імпортозаміщення, а вказує лише на зниження, а в деяких випадках — знищення виробництва, що, відповідно, зменшило попит на імпортні компоненти й сировину. Заміщується це відчутним зростанням імпорту готової продукції, який відображається в зростанні показників оптової торгівлі.

Світовий досвід говорить, що найбільший вплив перенесення обмінного курсу простежується для споживчих цін, ніж для будь-якого іншого індексу цін (Helmy et al., 2019). В окремих випадках це змушує уряди країн послаблювати передачу шоків обмінного курсу субсидуванням окремих груп товарів і адмініструвати ціни на них. В Україні у 2024 р. індекс споживчих цін становив 112 %, офіційний курс долара зріс на 10,7 % — до 42,03 грн/дол. З урахуванням нелінійного ефекту перенесення зміни обмінного курсу на інфляційні процеси в країні, можна припустити, що девальвація національної валюти призвела до зростання інфляції у межах 3—6,7 % залежно від обраного значення коефіцієнта ERPT (Exchange Rate Pass-Through — перенесення обмінного курсу)). Таким чином, чверть, а то й більше нинішньої інфляції є нічим іншим, як результатом ослаблення національної валюти.

ВИСНОВКИ

Під час війни валютна політика України зазнала серйозних змін, обумовлених необхідністю стримати панічний відплив капіталу з країни. Запроваджені на початку повномасштабної війни жорсткі обмеження для валютного і банківського секторів стали вимушеним антикризовим інструментом, що дозволив уникнути колапсу валютного ринку й зберегти довіру до національної валюти. Поступове послаблення валютних обмежень нині позитивно впливає на діяльність бізнесу, сприяючи відновленню зовнішньоекономічної активності. Водночас цей процес супроводжується підвищенням тиску на обмінний курс гривні, що створює ризики прискорення інфляції і зниження макроекономічної стабільності. Слабша динаміка експортних галузей, зокрема металургії, аграрного сектору та ІТ, посилюватиме ці загрози в середньостроковій перспективі.

З огляду на це, на сучасному етапі об'єктивних передумов для повернення до плаваючого курсу немає. Пріоритетом державної політики повинне залишатися забезпечення прогнозованості валютного курсу, що дозволить: підвищити довіру бізнесу та інвесторів до фінансової системи; знизити інфляційні очікування; створити стабільне середовище для залучення інвестицій; підтримати експортоорієнтовані галузі як джерело ринкових валютних надходжень у країну. Таким чином, оптимальною стратегією для України в післявоєнний період є збереження контрольованого валютного режиму з по-

ступовим розширенням ринкових механізмів за умови стабільного рівня золотовалютних резервів, стриманої інфляції і економічного відновлення.

Перспективним напрямом подальших досліджень, з огляду на одержані результати, є проведення ґрунтовного аналізу впливу змін обмінного курсу на інфляційні процеси в Україні, оскільки цей чинник має істотне значення для динаміки економічного розвитку держави.

Статтю підготовлено в рамках виконання науково-дослідної роботи «Концепт грошово-кредитної політики України у воєнний та повоєнний період» ДУ «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України» (№ державної реєстрації 0123U103147).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Visyn, V., Visyna, T., Marchuk, N., Tomchuk, I. (2021). Problems and controversies of the functioning of the world monetary system. *Economic Forum*. Vol. 11. No. 4. P. 14—20. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-4-2>
- Hong, K., Yoo, J., Cheong, I. (2021). WTO's Special and Differentiated Treatment (S&DT) Principle and Solutions of the US-China Conflict. *Journal of International Logistics and Trade*. Vol. 19. Iss. 4. P. 185—196. <https://doi.org/10.24006/jilt.2021.19.4.185>
- Sayaseng, S. (2020). Evidence of effective financial crisis management from South Korea: An example for other regions. *Society and Economy*. Vol. 42. Iss. 1. P. 21—38. <https://doi.org/10.1556/204.2020.00002>
- Vo, A., Ho, C., Vo, D. (2020). Understanding the exchange rate pass-through to consumer prices in Vietnam: the SVAR approach. *International Journal of Emerging Markets*. Vol. 15. No. 5. P. 971—989. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-10-2018-0551>
- Gerezih, H., Nuru, N. (2021). Determinants of foreign exchange reserve accumulation: empirical evidence from foreign exchange constrained economy. *Journal of Economic and Administrative Sciences*. Vol. 37. No. 4. P. 596—610. <https://doi.org/10.1108/JEAS-06-2020-0093>
- Bilgili, F., Ünlü, F., Gençoğlu, P., Kuşkaya, S. (2022). Modeling the exchange rate pass-through in Turkey with uncertainty and geopolitical risk: a Markov regime-switching approach. *Applied Economic Analysis*. Vol. 30. No. 88. P. 52—70. <https://doi.org/10.1108/AEA-08-2020-0105>
- Suratman, E., Mayudi, G., Hayet, H. (2022). Impact of inflation and exchange rate on ASEAN income inequality. *International Journal of Business and Society*, 23(1), 390-403. <https://doi.org/10.33736/ijbs.4621.2022>
- Shapoval, Y., Bublyk, Y., Korablin, S. (2024). Monetary policy, income inequality, and the need for flexibility: Evidence from Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 19(4), 150-162. [https://doi.org/10.21511/bbs.19\(4\).2024.12](https://doi.org/10.21511/bbs.19(4).2024.12)
- Kašánek, P. (2024). Israeli monetary policy — past and present. Czech National Bank. URL: https://www.cnb.cz/en/about_cnb/cnblog/Israeli-monetary-policy-past-and-present/
- Белінська, Я., Ковалено, Ю. (2023). Регулювання валютного ринку України в умовах фінансової нестабільності воєнного часу. *Науковий вісник Полісся*. № 1(26). С. 121—140. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1\(26\)-121-140](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1(26)-121-140)
- Береславська, О., Березовик, В. (2024). Роль валютних обмежень у забезпеченні стабільності динаміки обмінного курсу в Україні. *Економіка та суспільство*, (64). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-1>

- Ferber, M. (2023). The Rocky Path to Inflation Reduction. *Intereconomics*. Vol. 58. Iss. 3. P. 148—150. <https://doi.org/10.2478/ie-2023-0030>
- Czeczeli, V., Kolozsi, P., Kutasi, G., Marton, A. (2024). Exposure and preparedness for wartime inflation in the EU: Retrospective cluster analysis. *Society and Economy*. Vol. 46. No. 3. P. 236—255. <https://doi.org/10.1556/204.2024.00006>
- Gavrysh, O., Gavrysh, Iu., Matiukhina, A., Vasylets, I. (2024). The first year's impact of the full-scale war on Ukrainian business. *Economics of Development*. Vol. 23. No. 1. P. 18—29. <https://doi.org/10.57111/econ/1.2024.18>
- Vysotska, I., Myskiv, G., Chapliak, N. (2022). Estimating Ukraine's financial losses from the war. *Social and Legal Studies*. 5(4). 70-78. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2022-5-4-70-78>
- Гаркавенко, В., Ершова, Г. (2024). Валютна політика та її вплив на розвиток корпоративного сектору економіки України. *Економіка України*. 67. 12(757). 26-50. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.12.026>
- Ndzama, N. (2024). Examining the sustainability of current account deficits using a probability approach. *Society and Economy*. Vol. 47. Iss. 2. P. 199—214. <https://doi.org/10.1556/204.2024.00019>
- Tahir, M., Ibrahim, H., Khan, B., Ahmed, R. (2022). Foreign earnings repatriation: the effect of exchange rate volatility and the risk of expropriation. *Journal of Economic and Administrative Sciences*. Vol. 41. Iss. 2. P. 527—539. <https://doi.org/10.1108/JEAS-04-2022-0092>
- Бублик, Є. (2022). Посилення валютного регулювання в Україні на тлі ескалації воєнних дій. *Економіка України*. 65. 10(731). 35-50. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.035>
- Helmy, O., Fayed, M., Hussien, K. (2019). Exchange rate pass-through to inflation in Egypt: a structural VAR approach. *Review of Economics and Political Science*. Vol. 3. Iss. 2. P. 2—19. <https://doi.org/10.1108/REPS-07-2018-001>

Надійшла 04.09.2025

Прорецензована 01.10.2025

Доопрацьована 13.10.2025

Підписана до друку 27.10.2025

REFERENCES

- Visyn, V., Visyna, T., Marchuk, N., Tomchuk, I. (2021). Problems and controversies of the functioning of the world monetary system. *Economic Forum*. Vol. 11. No. 4. P. 14-20. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-4-2>
- Hong, K., Yoo, J., Cheong, I. (2021). WTO's Special and Differentiated Treatment (S&DT) Principle and Solutions of the US-China Conflict. *Journal of International Logistics and Trade*. Vol. 19. Iss. 4. P. 185-196. <https://doi.org/10.24006/jilt.2021.19.4.185>
- Sayaseng, S. (2020). Evidence of effective financial crisis management from South Korea: An example for other regions. *Society and Economy*. Vol. 42. Iss. 1. P. 21-38. <https://doi.org/10.1556/204.2020.00002>
- Vo, A., Ho, C., Vo, D. (2020). Understanding the exchange rate pass-through to consumer prices in Vietnam: the SVAR approach. *International Journal of Emerging Markets*. Vol. 15. No. 5. P. 971-989. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-10-2018-0551>
- Gereziher, H., Nuru, N. (2021). Determinants of foreign exchange reserve accumulation: empirical evidence from foreign exchange constrained economy. *Journal of Economic and Administrative Sciences*. Vol. 37. No. 4. P. 596-610. <https://doi.org/10.1108/JEAS-06-2020-0093>

- Bilgili, F., Ünlü, F., Gençoğlu, P., Kuşkaya, S. (2022). Modeling the exchange rate pass-through in Turkey with uncertainty and geopolitical risk: a Markov regime-switching approach. *Applied Economic Analysis*. Vol. 30. No. 88. P. 52-70. <https://doi.org/10.1108/AEA-08-2020-0105>
- Suratman, E., Mayudi, G., Hayet, H. (2022). Impact of inflation and exchange rate on ASEAN income inequality. *International Journal of Business and Society*. 23(1). 390-403. <https://doi.org/10.33736/ijbs.4621.2022>
- Shapoval, Y., Bublyk, Y., Korablin, S. (2024). Monetary policy, income inequality, and the need for flexibility: Evidence from Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 19(4). 150-162. [https://doi.org/10.21511/bbs.19\(4\).2024.12](https://doi.org/10.21511/bbs.19(4).2024.12)
- Kaštánek, P. (2024). Israeli monetary policy – past and present. Czech National Bank. URL: https://www.cnb.cz/en/about_cnb/cnblog/Israeli-monetary-policy-past-and-present/
- Belinska, Ya., Kovalenko, Yu. (2023). Regulation of the Ukraine's foreign exchange market in wartime's financial instability. *Scientific Bulletin of Polissia*. No. 1(26). P. 121-140. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1\(26\)-121-140](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2023-1(26)-121-140) [in Ukrainian].
- Bereslavska, O., Berezovyyk, V. (2024). The role of foreign exchange limitations in ensuring stable exchange rate dynamics in Ukraine. *Economy and Society*. (64). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-1> [in Ukrainian].
- Ferber, M. (2023). The Rocky Path to Inflation Reduction. *Intereconomics*. Vol. 58. Iss. 3. P. 148-150. <https://doi.org/10.2478/ie-2023-0030>
- Czeczeli, V., Kolozsi, P., Kutasi, G., Marton, A. (2024). Exposure and preparedness for wartime inflation in the EU: Retrospective cluster analysis. *Society and Economy*. Vol. 46. No. 3. P. 236-255. <https://doi.org/10.1556/204.2024.00006>
- Gavrysh, O., Gavrysh, Iu., Matiukhina, A., Vasylets, I. (2024). The first year's impact of the full-scale war on Ukrainian business. *Economics of Development*. Vol. 23. No. 1. P. 18-29. <https://doi.org/10.57111/econ/1.2024.18>
- Vysotska, I., Myskiv, G., Chapliak, N. (2022). Estimating Ukraine's financial losses from the war. *Social and Legal Studios*. 5(4). 70-78. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2022-5-4-70-78>
- Harkavenko, V., Yershova, G. (2024). Foreign exchange policy and its impact on the development of the corporate sector of Ukrainian economy. *Economy of Ukraine*. 67. 12(757). 26-50. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.12.026> [in Ukrainian].
- Ndzama, N. (2024). Examining the sustainability of current account deficits using a probability approach. *Society and Economy*. Vol. 47. Iss. 2. P. 199-214. <https://doi.org/10.1556/204.2024.00019>
- Tahir, M., Ibrahim, H., Khan, B., Ahmed, R. (2022). Foreign earnings repatriation: the effect of exchange rate volatility and the risk of expropriation. *Journal of Economic and Administrative Sciences*. Vol. 41. Iss. 2. P. 527-539. <https://doi.org/10.1108/JEAS-04-2022-0092>
- Bublyk, Ye. (2022). Strengthening foreign exchange regulation in Ukraine amid the escalation of hostilities. *Economy of Ukraine*. 65. 10(731). 35-50. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.035> [in Ukrainian].
- Helmy, O., Fayed, M., Hussien, K. (2019). Exchange rate pass-through to inflation in Egypt: a structural VAR approach. *Review of Economics and Political Science*. Vol. 3. Iss. 2. P. 2-19. <https://doi.org/10.1108/REPS-07-2018-001>

Received on September 4, 2025

Reviewed on October 1, 2025

Revised on October 13, 2025

Signed for printing on October 27, 2025

Yevhen Bublyk, Dr. Sci. (Econ.), Senior Research Fellow,
Head of the Department of Monetary and Credit Regulation
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasna Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine
Halyna Yershova, PhD (Econ.), Senior Research Fellow
of the Department of Monetary and Credit Regulation
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasna Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine
Valentyna Harkavenko, Research Fellow
of the Department of Monetary and Credit Regulation
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasna Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

IMPACT OF WARTIME FACTORS ON UKRAINE'S EXCHANGE RATE POLICY

Changes in exchange rate policy over three years of full-scale war in Ukraine and the influencing factors are analyzed. The transformation of Ukraine's exchange rate policy under martial law and its impact on economic development are studied. In the research process, the abstract-logical method and the generalization method were used, analytical and statistical data were systematized, which, combined with the scientific understanding of the results obtained, allowed for a comprehensive assessment of changes in exchange rate policy and the influencing factors. The legislative changes that shaped Ukraine's exchange rate policy in 2022–2024 are retrospectively considered. The impact of the structure of Ukraine's foreign trade on the development of market mechanisms for forming Ukraine's balance of payments is studied. It is shown that the loss of industrial potential due to the massive destruction of energy and industrial infrastructure deepens the raw material orientation of the economy and the country's technological import dependence. It is concluded that due to the pass-through effect, a significant increase in imports leads to excessive foreign exchange demand and unwinding of a devaluation-inflation spiral.

The results of research into the financial account of Ukraine's balance of payments indicate an invigoration of the trend toward capital outflow from Ukrainian economy, which is a consequence of easing the restrictions on its movement imposed by the National Bank of Ukraine at the beginning of the large-scale invasion. Significant war risks restrain the inflow of foreign investment, which deepens the problem of boosting the investment development of the economy.

It is proven that flexible exchange rate formation exerts excessive pressure on the gold and foreign exchange reserves of Ukraine, the capacities of which are limited. The paper substantiates the conclusion about a lack of objective reasons for return to the practice of a floating exchange rate in the near future, therefore, it is advisable to focus on ensuring exchange rate predictability, which will enable businesses to build a clear internal development strategy, reduce inflation expectations and lay the foundation for boosting the investment activity.

Keywords: *Ukraine's balance of payments; devaluation of the national currency; foreign exchange interventions; currency regulation; international financial assistance.*

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

UKRAINIAN ECONOMY DURING THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND IN THE POST-WAR RECOVERY PERIOD

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.040>

УДК 336.64:334.72:332.122

JEL: R11, R58, G28, H32, O18, P25

Є.А. ПОЛІЩУК, д-р екон. наук, проф.,
професорка кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
e-mail: polishchuk@kneu.edu.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6133-910X>

Г.О. АЛЕКСІН, канд. екон. наук,
доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
e-mail: aleksin.glib@kneu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2586-5986>

В.В. ГОРБОВ, канд. соціол. наук, доцент кафедри соціології
e-mail: horbov.vladyslav@kneu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4142-1146>

А.І. ІВАЩЕНКО, д-р екон. наук, доц.,
професорка кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
e-mail: alla.ivashchenko@kneu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4599-7137>

Ю.О. ГЕРНЕГО, д-р екон. наук, доц.,
професорка кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
e-mail: gernego@kneu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4929-0411>

В.В. ЛАВРЕНІЮК, канд. екон. наук,
доцент кафедри банківської справи та страхування
e-mail: v.lavreniuk@kneu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1069-0928>

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Берестейський просп., 54/1, 03057, Київ, Україна

Ц и т у в а н н я: Поліщук, Є., Алексін, Г., Горбов, В., Іващенко, А., Гернего, Ю., Лавренюк, В. (2025). Ендогенізація розвитку переміщеного бізнесу в українських громадах: аналіз практик і фінансових механізмів підтримки. *Економіка України*. 68. 12(769). 40-59. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.040>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ЕНДОГЕНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПЕРЕМІЩЕНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДАХ: АНАЛІЗ ПРАКТИК І ФІНАНСОВИХ МЕХАНІЗМІВ ПІДТРИМКИ

Висвітлено науково-практичні аспекти ендогенізації розвитку релокованого бізнесу на рівні територіальних громад. Показано, що релокація підприємств має потенціал перетворитися на каталізатор локального економічного зростання за умови, коли громади виступають активними ініціаторами фінансової, адміністративно-організаційної та інфраструктурної підтримки. Окреслено механізми створення сприятливого середовища для інтеграції переміщеного бізнесу в локальну екосистему, запропоновано комплексний підхід до стимулювання, що включає пільгові кредити, фіскальні заходи, розвиток регіональних кластерів і впровадження цифрових рішень.

Ключові слова: переміщений бізнес; територіальні громади; ендогенізація розвитку; фінансова підтримка релокації; локальна екосистема; повоєнне відновлення.

Внутрішнє переміщення бізнесу — одна з найпомітніших форм просторової реорганізації економіки України, яка стала наслідком російської збройної агресії у період 2022—2024 рр. За даними аналітичної платформи Opendatabot¹, у цей період до безпечніших регіонів країни було релоковано майже 20 тис. підприємств, що призвело до формування нових соціально-економічних конфігурацій у приймаючих громадах. Водночас цей процес як активізував структурні ризики, пов'язані з адаптацією нових суб'єктів, так і відкрив нові можливості для економічного зростання на місцевому рівні.

У науковому дискурсі з даної тематики (Lee, Kubota, 2016; Xiao et al., 2018; Мельник, Лещух, 2022; Чорний та ін., 2025) дедалі частіше акцентується увага на тому, що релокація бізнесу може стати не лише засобом підтримання його операційної життєздатності, а й важелем розвитку місцевої економічної екосистеми. Зокрема, у межах ендогенізаційної парадигми розвитку релокованого бізнесу наголошується на потенціалі внутрішнього відновлення, тобто можливості громад формувати інституційні механізми підтримки економічної активності, що ґрунтується не на зовнішньому ресурсному втручанні, а на внутрішніх ініціативах і партнерстві. У цьому контексті громади починають відігравати активну роль у створенні умов для інтеграції переміщених підприємств у місцевий соціально-економічний простір. У першу чергу йдеться про підтримку довгострокових форматів співпраці з локальними стейкхолдерами, у яких релокований бізнес виступає не як тимчасовий «гість», а як повноцінний учасник економічного розвитку території.

Дослідження релокації підприємств з точки зору локальної економіки зазвичай зосереджуються на оцінюванні фіскального й ринкового впливу, який можна отримати від переміщення бізнесу до певної території у «нормальних»

¹ Куди найчастіше переїжджає український бізнес? Opendatabot. 2024. 28 бер. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/business-relocation-2023> (дата звернення: 22.08.2025).

умовах. При цьому масив попередніх досліджень (Lee, Kubota, 2016; Xiao et al., 2018; Мельник, Лещух, 2022; Чорний та ін., 2025) указує на те, що певні фактори, такі як бізнес-стимули, економічна безпека і співпраця з владою, виходять на перший план, коли переміщення відбувається в контексті катастрофи екзогенного походження, зокрема війни.

За даними Міністерства економіки України², Львівська, Закарпатська, Чернівецька та Івано-Франківська області мають найбільшу частку переміщених підприємств (відповідно, 24 %, 15, 10 і 8 % від загальної кількості бізнес-релокантів). У цих регіонах відбулися значні структурні зміни на ринку праці, збільшення активності малого й середнього бізнесу, зростання бюджетних надходжень. Зауважимо, що дані аналітичних платформ³ підкреслюють той факт, що позитивні економічні ефекти в даному випадку не приходять миттєво, відповідно, це спонукає місцеву владу створювати конкретні програми підтримки для реалізації позитивного ефекту від релокації. Внутрішній аспект релокації указує на те, що громади можуть вільно захочувати прибуття релокованого бізнесу та його подальший розвиток на новому місці за допомогою режиму пільг, розподілу витрат на адаптацію або залучення фінансових установ до спеціальних програм фінансування. Відповідно, територіальна громада (ТГ) спроможна реалізувати соціальну місію співпраці з переміщеним бізнесом, не обмежуючись функціоналом реципієнта податкових надходжень у локальній екосистемі.

Основним методологічним підходом до роботи було обрано кількісну стратегію дослідження, яка є фундаментальним підходом до науково обґрунтованого вимірювання й аналізу соціальних явищ і процесів. У цьому контексті основу формує отримана кількісна (статистична) інформація. Оскільки релокація розглядається як складноструктурований соціальний процес, визначити чинники впливу на ТГ можливо саме за умов використання кількісних індикаторів вимірювання. Для отримання науково обґрунтованої інформації щодо оцінки впливу релокованого бізнесу на приймаючу територіальну громаду нами було використано науковий потенціал соціологічних методів опитування.

З огляду на необхідність вивчення масштабів і специфіки впливу релокованого бізнесу на приймаючі громади, як основний метод збирання первинної інформації використано соціологічне опитування. Зважаючи на те, що цільова аудиторія — представники органів місцевого самоврядування (голови громад, заступники, старости, керівники структурних підрозділів) — належить до категорії важкодоступних респондентів, оптимальним рішенням стало за-

² За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств. *Міністерство економіки України*. 2023. 02 бер. URL: <https://me.gov.ua/news/detail?id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&lang=uk-ua&title=zarikviinivbilsh> (дата звернення: 22.08.2025).

³ Як релокація бізнесів відобразилася на бюджетах областей. *Слово і діло*. 2024. 20 лис. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/11/20/infografika/ekonomika/yak-relokacziya-biznesiv-vidobrazylasya-byudzhetax-oblastej> (дата звернення: 22.08.2025).

стосування методу комп'ютерного вебінтерв'ювання (Computer Assisted Web Interviewing — CAWI). Даний формат дозволяє адресно поширювати анкету електронною поштою і через профільні вебресурси, що забезпечує респондентам можливість самостійного проходження опитування в зручний для них час і незалежно від територіального розташування. Такий підхід не лише мінімізує потенційний вплив інтерв'юера, а й підвищує якість контролю над збиранням даних і верифікацією відповідей.

Перед етапом отримання емпіричної інформації створено комплексну дослідницьку анкету, що включала низку індикаторів, релевантних цілям дослідження. Тематичні блоки анкети охоплювали такі напрями: оцінка загального впливу релокованого бізнесу на громади; географічне й галузеве розміщення переміщених підприємств; фінансові наслідки, зокрема податкові надходження; рівень інноваційності й адаптаційний потенціал релокованих компаній; основні виклики і потреби бізнесу; перспективи розвитку після завершення воєнного стану; інструменти фінансової підтримки і банківські програми. Анкета містила як закриті, так і відкриті запитання, що дозволило сформувати цілісну емпіричну картину функціонування релокованого бізнесу в територіальних громадах.

Польовий етап дослідження у формі опитування^{4,5} було реалізовано в співпраці між дослідницькою групою Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана і Всеукраїнською асоціацією органів місцевого самоврядування «Асоціація об'єднаних територіальних громад» у межах наукового проєкту «Переміщений бізнес у ревіталізації регіональних екосистем України» (№ 0123U100357)⁶. Збирання даних тривало в серпні — вересні 2024 р. У дослідженні взяли участь 141 респондент, які репрезентували близько 10 % громад з усіх регіонів України, за винятком Донецької та Луганської областей і АР Крим (станом на вересень 2024 р.).

Розподіл респондентів за типом громади такий: міські громади — 53,2 %, селищні — 25,5 %, сільські — 21,3 %. Досліджувана вибіркова сукупність за урбаністично-руральним виміром є збалансованою.

Для статистичного аналізу отриманої інформації застосовано методи описової статистики, зокрема одновимірний аналіз, що дозволив виявити розподіл значень окремих змінних. Одержані результати забезпечили емпіричне підґрунтя для аналітичного опису стану, викликів і тенденцій функціонування релокованого бізнесу в межах приймаючих територіальних гро-

⁴ Комплексний звіт за результатами соціологічного дослідження «Вплив релокації бізнесу на приймаючу територіальну громаду». Кількісне експертне опитування. Київ, 2024. <https://doi.org/10.32782/kneu-expert-2024>

⁵ Опитування впливу релокації бізнесу на приймаючу територіальну громаду. Всеукраїнська асоціація ОТГ, 2024. URL: <https://hromady.org/wp-content/uploads/2024/09/Презентація-Опитування-.pdf>

⁶ Переміщений бізнес у ревіталізації регіональних екосистем України. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. URL: <https://kneu.edu.ua/ua/scientific-projects/0123U100357/> (дата звернення: 22.08.2025).

мад. Дослідження було сфокусоване на вивченні: особливостей переміщення підприємств та їх галузевої структури; оціночного впливу релокованого бізнесу на місцеві податкові надходження і ринок праці; форм і механізмів підтримки, які застосовувалися громадами; ключових бар'єрів і чинників успішної інтеграції переміщеного бізнесу.

Отже, **мета статті** — обґрунтувати механізми інтеграції переміщених підприємств у приймаючі територіальні громади на засадах ендогенізації, з урахуванням сучасних практик та інструментів фінансової і нефінансової підтримки.

У центрі уваги дослідження — аналіз ефекту ендогенізації (тобто опора переважно на внутрішні спроможності), зокрема, того, як територіальні громади здатні трансформувати переміщені підприємства в чинник зростання місцевих економічних екосистем, використовуючи інструменти фінансової підтримки, адміністративно-організаційні механізми й цифрові рішення.

ЕНДОГЕНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕЛОКОВАНОГО БІЗНЕСУ В ГРОМАДАХ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Ендогенний розвиток являє собою підхід з акцентуванням на місцеві ресурси, акторів та інституції як ключові рушії регіонального економічного зростання (Barquero, 2007; Stimson, Stough, 2009). Ендогенізація розвитку інтегрує кілька ідейних ліній, у першу чергу людський і сталий розвиток (Barquero, 2007). Підхід наголошує на взаємодії макро- і мікрочинників, причому соціальний капітал відіграє вирішальну роль у «зв'язуванні» локальних і зовнішніх сил (Vermeire et al., 2008). До ендогенних детермінант належать насамперед підприємництво, інновації, лідерство та інституційна спроможність (Stimson, Stough, 2009). У рамках ендогенного підходу основоположним є соціальне підприємництво, що зумовлено як локальними, так і екзогенними драйверами моделі, якою передбачено стадії ініціації, інституціалізації і сталості (Svejić et al., 2021). Емпіричні дослідження фіксують синергійний ефект сил ендогенного розвитку на інноваційність на прикладі Чилі (Gatica Neira, 2020); практичне застосування підходу задокументовано в різних регіонах світу, зокрема в Азії, Африці, Південній Америці та Європі (Haverkort et al., 2003; Millar, 2014).

Оцінювання впливу переміщення бізнесу традиційно зосереджується на кількісних індикаторах, таких як обсяг залучених інвестицій, динаміка зайнятості й податкові надходження. Водночас ендогенний підхід пропонує ширший аналітичний горизонт, акцентуючи увагу на інтеграції релокованих підприємств у місцеву соціально-економічну тканину. В центрі цього підходу — формування стійкої взаємодії між бізнесом і територіальними громадами, що передбачає переосмислення традиційних моделей управління й удосконалення програм підтримки, орієнтованих на потреби переміщених компаній у новому середовищі. Особлива увага приділяється мультипліка-

ційним ефектам, яких можливо досягти завдяки розвитку локальної мережі з місцевими власниками капіталу різних форм. У свою чергу, це дозволяє реалізувати інноваційні проекти і наростити зайнятість, що підвищує загальну конкурентоспроможність економічної бази громади.

Інфраструктурний вимір відіграє основоположну роль у процесі ендогенізації переміщеного бізнесу, слугуючи не лише матеріальною основою його інтеграції, але й каталізатором ширшого економічного розвитку. Формування розвинутих логістичних зв'язків, мережі індустріальних парків, а також забезпечення стабільного доступу до енергетичних ресурсів і цифрових технологій створюють передумови не тільки для ефективного функціонування релокованих підприємств, але й для активізації потенціалу місцевого підприємництва. У такому контексті ендогенізація не зводиться до залучення зовнішніх ресурсів, натомість постає як механізм повноцінної інтеграції бізнесу в соціально-економічну тканину приймаючої громади, з поступовим формуванням синергії між новими й усталеними економічними акторами. Реалізація цього підходу потребує цілеспрямованої і стратегічної участі всіх ключових суб'єктів — місцевої влади, представників бізнесу й громадянського суспільства. Ця взаємодія формує основу для створення стійкого і конкурентоспроможного локального середовища, у межах якого релокований бізнес не лише адаптується, а й набуває здатності відігравати роль рушія регіонального розвитку. Відповідно, інфраструктурна взаємодія виступає не тільки функціональним компонентом інтеграції, але й стратегічним ресурсом у процесі консолідації нової економічної динаміки на місцевому рівні.

ЕНДОГЕНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕЛОКОВАНОГО БІЗНЕСУ В ГРОМАДАХ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД

Динаміка релокації бізнесу в Україні у 2014—2025 рр. становить послідовність хвилювих переміщень на тлі зміни безпекової і економічної географії країни. Перший злам відбувся з початком російсько-української війни — після окупації Криму і початку війни на Сході у 2014 р. Частина великих промислових активів перереєструвалася на підконтрольних територіях (у Маріуполі, Краматорську), що відобразилося в бюджетній і промисловій статистиці цих міст⁷. Паралельно на Заході країни оформлювалися нові «опорні точки» ділової активності: у Львові кількість ІТ-компаній зросла із 192 у 2015 р. до 599 у 2023 р., а частка компаній, що мають офіси у Львові, сягнула 28 % від усього українського ІТ-сектору⁸.

⁷ Гераймович Л. Вплив війни на економіку східних міст України: кейси Маріуполя, Краматорська і Слов'янська. *Донбаські студії*. URL: <https://donbasstudies.org/vpliv-vijni-na-ekonomiku-shidnih-mist-ukrayini-kejsi-mariupolya-kramatorska-i-slov-yanska/> (дата звернення: 22.08.2025).

⁸ IT Research Ukraine 2024: Стійкість як нова реальність. *Lviv IT Cluster*. URL: <https://itcluster.lviv.ua/projects/it-research-ukraine/> (дата звернення: 22.08.2025).

Друга, уже масова хвиля релокацій стартувала з березня 2022 р. і здійснювалась у рамках як державних програм, так і приватної ініціативи. Централізована державна програма релокації⁹ бере початок навесні 2022 р. і на серпень 2022 р. зафіксувала 725 переміщених підприємств, з яких 528 відновили роботу на нових локаціях; серед тих, хто відновився, найбільша частка припадала на оптово-роздрібну торгівлю (понад 40 %) і переробну промисловість (30 %). До листопада 2022 р. показники зросли: 772 релокованих підприємств, понад 35 тис. збережених робочих місць і 605 компаній, що відновили роботу на новому місці; додатково повідомлялося про 7000 працівників, встановлених у релокованих підприємствах і 1,1 млрд грн сплаченого ЄСВ¹⁰.

Паралельно за весь період другої хвилі релокації від початку 2022 р. в реєстрах¹¹ зафіксовано 18,9 тис. переміщень бізнесу між регіонами (ідеться про зміни місця реєстрації; частина компаній рухалася кілька разів або поверталася назад). Найповніший «зріз» переміщень за межами урядової програми дають дані Єдиного державного реєстру¹²: так, за 2024 р. 11 083 компанії змінили юридичну адресу (що на 18 % менше, ніж у 2023 р.); за місцем реєстрації 28 % компаній обрали Київ, 11 % — Київську і 10 % — Дніпропетровську області. Експертні оцінки й опитування підтверджують перехід від масових релокацій до практики вкорінення. Станом на 2024 р. дослідження UNIDO¹³, яким було охоплено понад 500 бізнесів, засвідчило, що релокувалися 13 % компаній, з них 9 % — частково і 4 % — повністю. На початку 2025 р. ЕВА¹⁴ зафіксувала, що релокували офіси чи виробництво 9 % респондентів (7 % — у межах України, 2 % — за кордон), тоді як 86 % не релокувались і не планують, ще 5 % — розглядають таку можливість.

Аналіз динаміки релокації вказує на перехід від екстрених міркувань до вкорінених ендегенізованих практик у переміщенні бізнесів на сучасному

⁹ Relocation: 725 enterprises moved to safe regions. *Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine*. 2022. Aug 31. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?id=84fae49c-9b46-4242-89b8-43cf7544cf6c&lang=en-GB&title=Relocation-725-EnterprisesMovedToSafeRegions> (дата звернення: 22.08.2025).

¹⁰ “The government’s relocation program allowed to save more than 35,000 jobs” — Tetiana Berezhna. *Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine*. 2022. Nov 27. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/a4f2c45f-b7c5-458f-96fc-efc2571c82eb?lang=en-GB&title=TheGovernmentsRelocationProgramAllowedToSaveMoreThan35-000-JobsTetianaBerezhna> (дата звернення: 22.08.2025).

¹¹ Over 600 companies have moved several times but haven’t returned to their regions since the start of the full-scale war. *Opendabot*. URL: <https://opendatabot.ua/en/analytics/business-relocation-2023> (дата звернення: 22.08.2025).

¹² Over 11,000 companies changed their registered addresses in 2024. *Opendabot*. URL: <https://opendatabot.ua/en/analytics/business-migration-2024> (дата звернення: 22.08.2025).

¹³ The Changing Economic Geography of Ukraine: Firm Relocation and Policy Issues. *UNIDO-IAP*. URL: <https://iap.unido.org/articles/changing-economic-geography-ukraine-firm-relocation-and-policy-issues> (дата звернення: 22.08.2025).

¹⁴ Три чверті опитаних компаній ЕВА працюватимуть в Україні незалежно від тривалості війни. *EBA*. URL: <https://eba.com.ua/try-chverti-opytanyh-kompanij-eva-pratyuvatyut-v-ukrayini-nezalezno-vid-tryvalosti-vijny/> (дата звернення: 22.08.2025).

етапі. Для політики відновлення релокація має розглядатись як елемент структурного перерозподілу капіталу і підвищення продуктивності за умови реалізації супровідних реформ з поживлення економічного поля за рахунок змін у бік посилення конкурентності й врядування, а також у сфері інфраструктури і доступу до фінансування. За даними OECD¹⁵, це також указує на внутрішній укорінений потенціал переміщеного бізнесу в рамках ширшого механізму розвитку локальних екосистем.

ЕНДОГЕНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕЛОКОВАНОГО БІЗНЕСУ В ГРОМАДАХ: ЕМПІРИЧНА ПЛОЩИНА

Переміщення бізнесу є вимушеним рішенням на територіях, які найбільше відчували на собі вплив війни (табл. 1). Як свідчать результати опитування, переміщені підприємства походять переважно з Харківської (30 % респондентів), Донецької (25 %), Запорізької і Миколаївської областей. Для релокації підприємства обирали як міські (60 %), так і сільські громади (25 %), що свідчить про диверсифікацію її стратегій. Основними сферами діяльності за дослідженою вибірковою сукупністю респондентів є харчова промисловість (35 %), громадське харчування (20 %), роздрібна торгівля і побутові послуги (15 %). Розподіл релокованого бізнесу за опитаними громадами подано в табл. 1.

Фінансовий аспект переміщення є одним з найбільш болючих: 80 % бізнесів фінансували переміщення власними коштами і лише 5 % змогли використати гранти. Найефективнішими заходами державної допомоги, на думку респондентів, є пільгові кредити (50 %), податкові пільги (30 %) і співпраця з місцевою владою (20 %). Спеціалізовані банківські програми для переміщених підприємств практично відсутні. Економічний вплив на приймаючі громади є різним: 30 % опитаних ТГ повідомили про зростання податкових надходжень, а 50 % вказали, що помітних змін не відбулося. Поглиблений аналіз показав, що позитивний вплив частіше спостерігається в ТГ, які демонструють активну участь у підтримці релокованого бізнесу через створення сприятливих умов на рівні громади.

Серед основних ускладнень (табл. 2) для переміщеного бізнесу в «новій» громаді називають відсутність відповідних виробничих приміщень (30 % респондентів), високу вартість оренди (15 %) та інфраструктурні труднощі, переважно з енергопостачанням (10 %). Існували також додаткові матеріально-технічні перешкоди й брак кваліфікованих працівників, що ускладнювало ситуацію. З точки зору конкурентного поля релокація привела до розширення асортименту товарів і послуг у громадах (15 % респондентів), але нових робочих місць практично не з'явилося, оскільки релокація часто передбачала переведення вже наявного персоналу на нові місця.

¹⁵ OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. *OECD*. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en/full-report.html (дата звернення: 22.08.2025).

Порівняльний аналіз результатів релокації у опитаних громадах дав змогу виокремити дві умовні групи ТГ. Релокація привела до збільшення податкових надходжень і пожвавлення економічної активності в тих громадах, які активно впроваджували програми підтримки, отримували пільгові кредити, сприяли пільговому фіскальному режиму. Проте деякі громади зіткнулися з негативними наслідками від релокації через відсутність підтримки, труднощі з пошуком приміщень, відсутність банківських програм і матеріально-технічні обмеження, що спричинило припинення діяльності релокованих підприємств у даних громадах.

Таблиця 1. Розподіл релокованого бізнесу за основними критеріями, % респондентів

Розріз аналізу	Показники
Кількість опитаних ТГ	141 ТГ у 22 областях України
Географія походження	Харківська (30 %), Донецька (25 %) області
Тип приймаючих громад	Міські (60 %), сільські (25 %)
Галузева належність	Харчова промисловість (35 %), громадське харчування (20 %), роздрібна торгівля і побутові послуги (15 %)
Джерела фінансування релокації	Власні кошти (80 %), гранти (5 %)
Ключові труднощі після релокації	Наявність виробничих приміщень (30 %), вартість оренди (15 %), енергомережі (10 %)

Джерело: складено авторами за: Комплексний звіт за результатами соціологічного дослідження «Вплив релокації бізнесу на приймаючу територіальну громаду». Кількісне експертне опитування. Київ, 2024. <https://doi.org/10.32782/kneu-expert-2024>; Опитування впливу релокації бізнесу на приймаючу територіальну громаду. Всеукраїнська асоціація ОТГ. 22 с. URL: <https://hromady.org/wp-content/uploads/2024/09/Презентація-Опитування-.pdf>

Таблиця 2. Ключові ускладнення переміщеного бізнесу в приймаючій громаді, кількість відповідей респондентів

Типи викликів	Типи громад		
	міська	селищна	сільська
Інфраструктурні	36	15	10
Регуляторні й безпекові	91	28	21
Фінансові	31	2	2

Джерело: складено авторами за: Комплексний звіт за результатами соціологічного дослідження «Вплив релокації бізнесу на приймаючу територіальну громаду». Кількісне експертне опитування. Київ, 2024. <https://doi.org/10.32782/kneu-expert-2024>; Опитування впливу релокації бізнесу на приймаючу територіальну громаду. Всеукраїнська асоціація ОТГ. 22 с. URL: <https://hromady.org/wp-content/uploads/2024/09/Презентація-Опитування-.pdf>

Ретроспективний аналіз результатів релокації вказує, що без державної підтримки, адекватного фінансування та інфраструктурної готовності приймаючих громад релокація успішною здебільшого не буде. Важливою умовою економічного розвитку приймаючих громад є створення сприятливих умов для інтеграції переміщеного бізнесу. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють місцеві інфраструктурні й організаційно-адміністративні фактори, а не регіон походження чи галузева належність переміщених підприємств.

ЕНДОГЕНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕЛОКОВАНОГО БІЗНЕСУ В ГРОМАДАХ: ПРАКТИЧНИЙ ВИЯВ

Аналіз переміщення бізнесу до інших громад показує, що успішність релокації визначається переважно наявністю сприятливих умов для цього на рівні громади. Згідно з результатами опитування, релоковані бізнеси прагнуть вести бізнес у громадах, де є мінімальні перешкоди для входу, спрощене фіскальне адміністрування, прозорі договори оренди приміщень і відсутність надмірної бюрократії, яка заважає швидкому перезапуску бізнесу на «новому» місці. Інфраструктурний потенціал є критично важливим фактором, що передбачає наявність складських і промислових приміщень, ефективної транспортної логістики і доступу до енергомереж. Крім того, діяльність громади як спеціальної функції підтримки, або своєрідного GR/IR-офісу (Government Relations, Investor Relations) як сполучної ланки між державою і бізнесом, сприяє швидкій адаптації переміщених підприємств у площині адміністративних і правових питань. Судячи за результатами аналізу масиву відповідей респондентів, громади, які активно підтримують переміщений бізнес, відчують помітне зростання податкових надходжень і створення нових робочих місць. Відповідно, це підкреслює важливість інтеграційних ініціатив і проактивної позиції громад з соціально-економічного розвитку власної екосистеми. Основні наслідки релокації бізнесу на рівні ТГ представлено в табл. 3.

Іншим важливим компонентом є адекватність фінансової підтримки переміщеному бізнесу. Аналіз успішної практики релокації вказує, що наявність достатнього фінансування може значно підвищити ефективність інтеграції у «нові» громади. Банківські позики на пільгових умовах, запропоновані місцевими банками і кредитними спілками, прискорюють відновлення бізнесу після релокації. Помітну роль відіграє інструмент дотацій і субсидій, які дозволяють компенсувати частину витрат, пов'язаних з переміщенням, перезапуском виробництва й адаптацією. Місцеві гарантійні фонди на засадах співфінансування релокованого бізнесу можуть сприяти скороченню кредитного ризику й спонукати фінансові установи співпрацювати з переміщеними підприємствами, знижуючи застереження щодо стійкості моделі співпраці. У комплексі це може сприяти створенню самодостатньої системи підтримки релокованого бізнесу без надмірного залучення центральних органів влади і державного бюджету.

Таблиця 3. Вплив релокації бізнесу на рівні громад, кількість відповідей респондентів

Зони впливу	Типи громад		
	міська	селищна	сільська
<i>Вплив переміщеного бізнесу на приймаючу громаду</i>			
Переважно позитивний	42	15	7
Переважно негативний	—	1	—
Важко відповісти	5	—	—
Вплив відсутній	9	4	3
<i>Вплив переміщеного бізнесу на економічну ситуацію в приймаючій громаді</i>			
Зростання кількості робочих місць	12	9	3
Збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету	14	4	3
Зростання частки малого і середнього бізнесу	11	3	—
Збільшення пропозиції товарів і послуг	8	—	3
Важко відповісти	7	3	1
Зростання інноваційної активності бізнесу	3	—	—
Посилення конкуренції на ринку	1	1	—
<i>Вплив переміщеного бізнесу на місцевий бюджет</i>			
Податкові надходження зросли завдяки більшим надходженням від переміщеного бізнесу	16	5	4
Податкові надходження не змінилися	13	4	2
Податкові надходження зросли, але не від надходжень від переміщеного бізнесу	11	1	1
Податкові надходження скоротилися внаслідок війни, переміщений бізнес не справив впливу	3	5	2
Важко відповісти	13	5	1
<i>Вплив переміщеного бізнесу на конкуренцію в приймаючій громаді</i>			
Переміщений бізнес не мав впливу на регіональну конкуренцію	25	11	5
Посилення конкуренції завдяки диверсифікації пропозиції, зростанню якості товарів і послуг, вищій кваліфікації персоналу	22	4	3
Важко відповісти	9	5	2

Джерело: складено авторами за: Комплексний звіт за результатами соціологічного дослідження «Вплив релокації бізнесу на приймаючу територіальну громаду». Кількісне експертне опитування. Київ, 2024. <https://doi.org/10.32782/kneu-expert-2024>; Опитування впливу релокації бізнесу на приймаючу територіальну громаду. Всеукраїнська асоціація ОТГ. 22 с. URL: <https://hromady.org/wp-content/uploads/2024/09/Презентація-Опитування-.pdf>

Процес інтеграції релокованих підприємств до нових приймаючих громад значною мірою зумовлюється впливом фіскальних і адміністративно-організаційних чинників. У ситуації, коли можливості державної підтримки залишаються обмеженими, саме ініціативність і системна робота органів місцевого самоврядування стають визначальними для забезпечення ефективної адаптації бізнесу. На практиці неодноразово фіксується, що дефіцит стимулюючих заходів на місцевому рівні, зокрема відсутність преференцій у сфері оподаткування чи орендної політики, стає фактором, який стримує сталу інтеграцію підприємств після переміщення. Серед основних викликів, що ускладнюють адаптацію переміщеного бізнесу, можна виокремити недоступність або відсутність фіскальних стимулів (тимчасове зниження ставок місцевих податків, орендних платежів та інших фінансових зобов'язань). Крім того, має місце брак спеціалізованого супроводу в питаннях реєстрації, ліцензування і ведення господарської діяльності, а також обмеженість механізмів залучення переміщених підприємств до місцевих ініціатив, наприклад проєктів з оновлення інфраструктури. У цьому контексті стратегія, за якою громада виступає в ролі активного координатора локальної економічної екосистеми, виявляється найбільш дієвою — такий підхід не лише сприяє створенню робочих місць і активізації підприємництва, але й формує передумови для довгострокового економічного зростання. Важливо наголосити, що фіскальні й адміністративні стимули слід розглядати не як тимчасове ускладнення для бюджету, а як інвестицію в стратегічне посилення економічної спроможності громади; упровадження здатне сформувати конкурентні переваги території у міжрегіональній боротьбі за ресурси, інвестиції та людський капітал.

На окрему увагу заслуговують цифрові технології, які нині дедалі частіше відіграють функцію каталізатора в процесах інтеграції переміщеного бізнесу. Використання цифрових платформ з функціоналом штучного інтелекту значно полегшує пошук оптимальних локацій для переміщення й ухвалення рішень щодо адаптації до нового соціально-економічного середовища. Прикладом таких інструментів є, зокрема, платформа GeoMatch¹⁶, яка надає можливість релокованим компаніям оцінити регіональну привабливість на основі комплексного аналізу ринку, логістичних характеристик, доступних ресурсів та інфраструктури. Інструменти автоматизованого пошуку виробничих площ, логістичних вузлів і потенційних партнерів сприяють прискоренню адаптаційного циклу й зменшують ризик неуспішної інтеграції. Завдяки цьому релоковані підприємства можуть ефективніше включатися в локальні економічні процеси, що, своєю чергою, посилює стійкість і динамізм приймаючих громад.

¹⁶ GeoMatch: Connecting People to Places Using Artificial Intelligence. *Global Compact on Refugees*. URL: <https://globalcompactrefugees.org/good-practices/geomatch-connecting-people-places-using-artificial-intelligence> (дата звернення: 22.08.2025).

ЕНДОГЕНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕЛОКОВАНОГО БІЗНЕСУ В ГРОМАДАХ: ПОДАЛЬШІ КРОКИ

Результати аналізу вказують на значну роль громад у релокації та інтеграції переміщених підприємств на засадах ендогенного підходу. Успішні приклади релокації демонструють, що підтримка з боку громади допомагає ефективній адаптації та інтеграції у нове соціально-економічне середовище. Переміщені бізнеси можуть мати стабільну базу для розвитку, якщо в них є доступ до пільгових кредитів, грантових програм і гарантійних фондів. Адекватність фінансування — це фактор ефективнішої релокації і подальшої інтеграції у частині створення дієвої моделі функціонування релокованого бізнесу й забезпечення довгострокових цілей розвитку, що стимулює відповідну поведінку бізнесу в приймаючій громаді. Фіскальні й адміністративно-організаційні стимули у вигляді пільгових режимів і адаптивних механізмів сприяють активнішій інтеграції економіки громади. Швидкість старту роботи на «новому» місці залежить від доступності й якості інфраструктури, виробничих площ, розгалуженості логістичних і доступу до енергетичних мереж.

Слід наголосити на неоднорідності результатів релокації і подальшої інтеграції. Попри в цілому позитивні результати релокації, її ефекти суттєво відрізняються залежно від локальних умов. Громади з розвинутими формальними і неформальними управлінськими структурами і якісною інфраструктурою демонструють кращі результати релокації та інтеграції бізнесу. Натомість у громадах з менш розвинутою інфраструктурою і слабкими інституційними механізмами підприємства можуть опинятися в своєрідній ізоляції від локальної екосистеми, що ускладнює їх довгострокову інтеграцію.

Складність релокації та інтеграції бізнесу зумовлює потребу у використанні цифрових аналітичних інструментів для комплексної оцінки інфраструктурних, демографічних і економічних факторів вибору приймаючої громади. Це підвищує ефективність адаптації і сприяє формуванню стабільного виробничо-економічного середовища для переміщених підприємств. Цифрові платформи дозволяють здійснювати моніторинг соціально-економічних наслідків релокації на мікро-, мезо- і макrorівнях, своєчасно виявляти структурні зміни, оцінювати динаміку зайнятості, підприємницької активності й фіскального ефекту. Вони також покращують прогнозування потреб бізнесу, що дає змогу ефективніше планувати місцевий розвиток і адаптувати стратегії до змін попиту, ресурсного забезпечення та інституційних вимог.

ЕНДОГЕНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕЛОКОВАНОГО БІЗНЕСУ В ГРОМАДАХ: ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО ПІДТРИМКИ МЕЗОРІВНЯ

Результати емпіричного дослідження вказують на необхідність розвитку комплексного підходу до підтримки релокованого бізнесу на рівні ТГ (тобто мезорівні), що має ґрунтуватися на засадах активного місцевого розвитку, спрямованого на перетворення тимчасового переміщення бізнесу на інструмент тривалої соціально-економічної трансформації. Даний підхід має охоплювати чотири взаємопов'язані компоненти: фінансово-кредитну підтримку, інфраструктурне забезпечення, організаційно-адміністративну інтеграцію і цифрову трансформацію супроводу релокації, що реалізуються через локальні інституційні механізми в межах парадигми ендогенізації (табл. 4).

У фінансовому вимірі підхід має передбачати створення локального механізму підтримки через муніципальні гарантійні фонди, які на засадах співфінансування компенсують витрати переміщеного бізнесу на адаптацію. Особливу роль у фінансовій архітектурі мають відігравати пільгові кредитні інструменти, надані в партнерстві з банками розвитку або місцевими кредитними спілками, що дозволяють зменшити ризик капіталовкладень під час релокації. Крім того, місцева влада має ініціювати введення тимчасових фіскальних пільг (наприклад, зниження орендної плати на комунальні площі, податкові знижки на єдиний податок, скасування місцевих зборів на перші 12—18 місяців після переміщення), що виступатимуть стимулом до повноцінної інтеграції бізнесу в місцеву економічну екосистему.

Інфраструктурний блок підходу має включати аудит і подальшу модернізацію доступної промислової інфраструктури громади. Вирішальним є формування бази даних вільних виробничих площ, уніфікованих з позиції орендних умов, підключення до енергетичних мереж, транспортної логістики, доступу до цифрових сервісів. Ефективним інструментом тут можуть бути індустриальні майданчики з відкритим доступом для релокантів, що формуються на основі державних і приватних площ через механізми публічно-приватного партнерства. Паралельно слід створювати локальні інфраструктурні мапи з оцінкою доступності електро- і водопостачання, що пришвидшуватиме адаптацію промислових виробництв.

У організаційно-адміністративному контурі підхід передбачає створення при ТГ функціоналу супроводу релокованого бізнесу у форматі локального офісу GR/IR-підтримки або офісу інтеграції, який координуватиме всі етапи — від реєстрації до підключення до програм місцевого розвитку. Важливо впровадити механізми швидкої реєстрації юридичної адреси й отримання дозвільних документів через систему «єдиного вікна», а також інституціалізувати участь переміщеного бізнесу в дорадчих органах громади, забезпечуючи залучення до формування економічної політики. Підтримка також має включати профільне консультування, зокрема, у питаннях опти-

Таблиця 4. Комплексний підхід до підтримки переміщеного бізнесу на мезорівні

Компоненти	Інструменти реалізації	Очікуваний ефект	Умова дієвості
Стовп 1. Фінансово-кредитна підтримка	Пільгові кредити через місцеві банки і кредитні спілки. Грантові програми для релокованого бізнесу. Гарантійні фонди на засадах співфінансування. Компенсація витрат на релокацію	Стимулювання адаптації бізнесу до нових умов. Зменшення ризику припинення діяльності. Прискорення інтеграції	Партнерство з банками. Прозорість процедур виділення коштів. Координація з програмами регіонального розвитку
Стовп 2. Фіскальні стимули	Тимчасове зниження ставок місцевих податків і платежів. Пільги на оренду комунального майна. Пільговий режим оподаткування з урахуванням інвестиційних витрат	Зниження стартових бар'єрів. Підвищення привабливості громади для релокантів. Пожвавлення локального підприємництва	Гнучкість місцевого податкового законодавства. Взаємодія з фіскальними органами. Прозорість ухвалення рішень
Стовп 3. Інфраструктурне забезпечення	Створення індустріальних майданчиків. Реєстр доступних виробничих площ. Забезпечення підключення до енергомереж. Поліпшення логістичної доступності	Скорочення часу на запуск діяльності релокантів. Підвищення функціональної готовності громади до релокації. Формування нових центрів ділової активності	Наявність у громаді вільних площ. Технічна готовність інфраструктури. Співпраця з концесіями
Стовп 4. Організаційно-адміністративна інтеграція	Створення GR/IR-офісу при громаді, так званого «єдиного вікна» для реєстрації та супроводу бізнесу. Юридичний супровід (ліцензування, дозволи). Залучення бізнесу до дорадчих органів громади	Скорочення бюрократичного навантаження. Забезпечення зворотного зв'язку з підприємствами. Створення умов для довгострокової інтеграції	Кадрова спроможність громади. Чіткий регламент взаємодії. ІТ-супровід і цифровізація
Стовп 5. Цифрова трансформація підтримки	Упровадження платформи пошуку локацій (за прикладом GeoMatch). Інтеграція з державними реєстрами (API). Цифровий CRM для бізнес-супроводу. Моніторинг ефектів релокації (фіскальні, зайнятість, інновації)	Прискорення ухвалення рішень. Прозоре планування просторового розвитку. Адаптація інституцій до потреб релокантів	Наявність ІТ-інфраструктури. Підвищення цифрової грамотності кадрів. Захищеність даних і аналітична інтерпретація результатів

Джерело: складено авторами за: Комплексний звіт за результатами соціологічного дослідження «Вплив релокації бізнесу на приймаючу територіальну громаду». Кількісне експертне опитування. Київ, 2024. <https://doi.org/10.32782/kneu-expert-2024>; Опитування впливу релокації бізнесу на приймаючу територіальну громаду. Всеукраїнська асоціація ОТГ. 22 с. URL: <https://hromady.org/wp-content/uploads/2024/09/Презентація-Опитування-.pdf>

мізації податкового навантаження, участі в місцевих тендерах, адаптації бізнес-моделі до специфіки приймаючого регіону.

Цифрова компонента підходу покликана забезпечити інформаційно-аналітичну підтримку релокації через локальні онлайн-платформи з функціоналом інтелектуального підбору локацій, орендних площ, постачальників ресурсів, а також доступом до локальних ринкових досліджень. Рекомендовано імплементувати інтеграцію з державними реєстрами через API, використання систем на кшталт GeoMatch, CRM-інтерфейсів для бізнес-супроводу і цифрових інструментів моніторингу економічного ефекту релокації. Розвиток цифрової грамотності серед працівників місцевого самоврядування є ключовим для сталого функціонування цієї компоненти.

У цілому означений підхід не лише трансформує громаду в активного економічного гравця, здатного до концентрації внутрішніх ресурсів для підтримки підприємництва, а й сформує умови для тривалого партнерства з переміщеним бізнесом, яке проявлятиметься в спільних інвестиційних проектах, зростанні зайнятості й появі нових кластерів економічної активності. Такий підхід дозволить уникнути залежності від зовнішньої допомоги, створюючи локальну економічну спроможність на основі принципів ендегенного розвитку.

ВИСНОВКИ

Концепція ендогенізації розвитку релокованого бізнесу на рівні територіальних громад в Україні постає як стратегічно орієнтований підхід, спрямований на трансформацію вимушеного переміщення підприємств у стабільне джерело економічного зростання та інституційного зміцнення місцевих екосистем. Ті громади, які системно впроваджують інструменти фінансового стимулювання, надають фіскальні преференції і розбудовують організаційну інфраструктуру, демонструють значно вищу ефективність у залученні переміщених підприємств до локального економічного процесу. Така взаємодія не обмежується лише адаптацією, вона, навпаки, сприяє формуванню нових ділових мереж, активізації міжрегіональної кооперації та створенню стійких конкурентних переваг на регіональному рівні. У цьому контексті ендогенізація виконує роль не тільки засобу економічної стабілізації, але й ключового рушія соціально-економічного оновлення громад. Реалізація створює підґрунтя для повноцінної інтеграції релокованого бізнесу в нове інституційне середовище й забезпечує передумови для його масштабування відповідно до локальних можливостей і запитів. На нашу думку, в перспективі доцільно розширити аналітичне поле за рахунок оцінювання довгострокових наслідків інтеграції переміщених підприємств. Зокрема, актуальності набуває аналіз впливу таких процесів на формування дохідної бази місцевих бюджетів, реалізацію соціально-економічних ініціатив, розвиток кластерних моделей співпраці, а також рівень цифрової трансформації громад як інструменту підтримки адаптації релокованого бізнесу.

Висловлюємо подяку Тетяні Віталіївні Нужи, експертиці платформи «Економіка та інвестиції» Всеукраїнської асоціації ОТГ, за сприяння в проведенні опитування громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Lee, M., Kubota, A. (2016). The study on the resurgence of the regional business places in the areas affected by the earthquake, tsunami and the nuclear power plant disaster. *Journal of the City Planning Institute of Japan*, 51(3), 1054-1061. <https://doi.org/10.11361/journalcpj.51.1054>
- Xiao, Y., Wu, K., Finn, D., Chandrasekhar, D. (2018). Community businesses as social units in Post-Disaster recovery. *Journal of Planning Education and Research*, 42(1), 76-89. <https://doi.org/10.1177/0739456x18804328>
- Мельник, М., Лещух, І. (2022). Вплив збройної агресії рф на ендегенний потенціал регіонів України. *Економіка України*. 65. 9(730). 21-44. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.021>
- Чорний, Р., Венгер, В., Кушніренко, О., Чорна, Н. (2025). Інноваційно-промисловий розвиток регіонів України: перспективи та обмеження. *Економіка України*. 68. 2(759). 3-27. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.02.003>
- Поліщук, Є., Іващенко, А. (Ред.) (2023). Релокація українського бізнесу: його потреби та спроможність приймаючих регіонів. Моногр. Київ, КНЕУ. 160 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c55cfc16-47f6-4cd1-b09b-7d53b9eb4782/content>
- Поліщук, Є., Гернего, Ю., Горбов, В., Алексін, Г., Василюшен, Ю. (2024). Фінансові рішення для задоволення потреб переміщеного бізнесу. *Фінанси України*, (11), 31-48. <https://doi.org/10.33763/finukr2024.11.031>
- Polishchuk, Y., Korniyliuk, A., Lavreniuk, V., Horbov, V., Ivashchenko, A., Tepluk, M. (2024). Running a business during wartime: Voice of Ukrainian displaced business. *Problems and Perspectives in Management*, 22(3), 287-302. [https://doi.org/10.21511/ppm.22\(3\).2024.23](https://doi.org/10.21511/ppm.22(3).2024.23)
- Tepluk, M., Polishchuk, Y., Fomenko, B., Bortnik, A., Domina, O., Matsola, S. (2024). An entropic perspective on business relocation in the context of sustainable development. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(54), 421-439. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.54.2024.4248>
- Barquero, A. (2007). Desarrollo endogeno. Teorias y politicas de desarrollo territorial. *Investigaciones Regionales — Journal of Regional Research*, 11, 183-210. URL: <https://www.redalyc.org/pdf/289/28901109.pdf>
- Stimson, R., Stough, R. (2009). Regional economic development methods and analysis: Linking theory to practice. In: *Theories of Local Economic Development*. Routledge. P. 169—192. <https://doi.org/10.4324/9781315236315>
- Vermeire, B., Gellynck, X., Steur, H., Viaene, J. (2008). The role of social capital assets in reconciling endogenous and exogenous drivers of rural renewal. 8th European IFSA symposium: empowerment of the rural actors: a renewal of farming systems perspectives. P. 845—856. URL: <http://hdl.handle.net/1854/LU-4300720>
- Cvejić, S., Zoehrer, K., Urutyan, V. (2021). Endogenous vs. Exogenous Drivers in the Development of a Social Enterprise Sector. In: *Social Enterprise in Central and Eastern Europe*. Routledge. P. 235—251. <https://doi.org/10.4324/9780429324529-17>

- Gatica Neira, F. (2020). Revisiyn empirica al modelo de desarrollo endygeno a partir de la innovaciyn empresarial: el caso de Chile. *Innovar*, 30(77), 137-152. <https://doi.org/10.15446/innovar.v30n77.87454>
- Haverkort, B., Hooft, K., Hiemstra, W. (Eds.) (2003). *Ancient Roots, New Shoots: Endogenous Development in Practice*. COMPAS, Zed Books. 265 p. URL: <https://www.bibalex.org/Search4Dev/files/416885/362467.pdf>
- Millar, D. (2014). Endogenous development: some issues of concern. *Development in Practice*, 24(5-6), 637-647. <https://doi.org/10.1080/09614524.2014.938615>

Надійшла 24.06.2025

Прорецензована 22.07.2025

Доопрацьована 25.08.2025

Підписана до друку 15.09.2025

REFERENCES

- Lee, M., Kubota, A. (2016). The study on the resurgence of the regional business places in the areas affected by the earthquake, tsunami and the nuclear power plant disaster. *Journal of the City Planning Institute of Japan*, 51(3), 1054-1061. <https://doi.org/10.11361/journalcpj.51.1054>
- Xiao, Y., Wu, K., Finn, D., Chandrasekhar, D. (2018). Community businesses as social units in post-disaster recovery. *Journal of Planning Education and Research*, 42(1), 76-89. <https://doi.org/10.1177/0739456x18804328>
- Melnyk, M., Leshchukh, I. (2022). Influence of Russian Federation's armed aggression on the endogenous potential of the regions of Ukraine. *Economy of Ukraine*. 65. 9(730). 21-44. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.021> [in Ukrainian].
- Chornyi, R., Venger, V., Kushnirenko, O., Chorna, N. (2025). Innovation-driven and industrial development of Ukrainian regions: prospects and limitations. *Economy of Ukraine*. 68. 2(759). 3-27. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.02.003> [in Ukrainian].
- Polishchuk, Ye., Ivashchenko, A. (Eds.) (2023). *Relocation of Ukrainian businesses: their needs and the capacity of host regions*. Kyiv. 160 p. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c55cfc16-47f6-4cd1-b09b-7d53b9eb4782/content> [in Ukrainian].
- Polishchuk, Ye., Gernego, Iu., Horbov, V., Aleksin, G., Vasylyshen, Yu. (2024). Financial solutions to satisfy the needs of relocated businesses. *Finance of Ukraine*, (11), 31-48. <https://doi.org/10.33763/finukr2024.11.031> [in Ukrainian].
- Polishchuk, Y., Kornyluk, A., Lavreniuk, V., Horbov, V., Ivashchenko, A., Tepluk, M. (2024). Running a business during wartime: Voice of Ukrainian displaced business. *Problems and Perspectives in Management*, 22(3), 287-302. [https://doi.org/10.21511/ppm.22\(3\).2024.23](https://doi.org/10.21511/ppm.22(3).2024.23)
- Tepluk, M., Polishchuk, Y., Fomenko, B., Bortnik, A., Domina, O., Matsola, S. (2024). An entropic perspective on business relocation in the context of sustainable development. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 1(54), 421-439. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.54.2024.4248>
- Barquero, A. (2007). Desarrollo endygeno. Teornas y polnticas de desarrollo territorial. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*, 11, 183-210. URL: <https://www.redalyc.org/pdf/289/28901109.pdf>

- Stimson, R., Stough, R. (2009). Regional economic development methods and analysis: Linking theory to practice. *In: Theories of Local Economic Development*. Routledge. P. 169-192. <https://doi.org/10.4324/9781315236315>
- Vermeire, B., Gellynck, X., Steur, H., Viaene, J. (2008). The role of social capital assets in reconciling endogenous and exogenous drivers of rural renewal. 8th European IFSA symposium: empowerment of the rural actors: a renewal of farming systems perspectives. P. 845-856. URL: <http://hdl.handle.net/1854/LU-4300720>
- Cvejić, S., Zoehrer, K., Urutyan, V. (2021). Endogenous vs. Exogenous Drivers in the Development of a Social Enterprise Sector. *In: Social Enterprise in Central and Eastern Europe*. Routledge. P. 235-251. <https://doi.org/10.4324/9780429324529-17>
- Gatica Neira, F. (2020). Revisiyn empñrica al modelo de desarrollo endygeno a partir de la innovaciyn empresarial: el caso de Chile. *Innovar*, 30(77), 137-152. <https://doi.org/10.15446/innovar.v30n77.87454>
- Haverkort, B., Hooft, K., Hiemstra, W. (Eds) (2003). Ancient Roots, New Shoots: Endogenous Development in Practice. COMPAS, Zed Books. 265 p. URL: <https://www.bibalex.org/Search4Dev/files/416885/362467.pdf>
- Millar, D. (2014). Endogenous development: some issues of concern. *Development in Practice*, 24(5-6), 637-647. <https://doi.org/10.1080/09614524.2014.938615>

Received on June 24, 2025

Reviewed on July 22, 2025

Revised on August 25, 2025

Signed for printing on September 15, 2025

Yevheniia Polishchuk, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Beresteyskyi Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

Glib Aleksin, PhD (Econ.),
Associate Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Beresteyskyi Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

Vladyslav Horbov, PhD (Sociology),
Associate Professor of the Department of Sociology
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Beresteyskyi Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

Alla Ivashchenko, Dr. Sci. (Econ.), Associate Professor,
Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Beresteyskyi Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

Iuliia Gernego, Dr. Sci. (Econ.), Associate Professor,
Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Beresteyskyi Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

Vladyslav Lavreniuk, PhD (Econ.),
Associate Professor of the Department of Banking and Insurance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Beresteyskyi Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

ENDOGENIZATION OF DISPLACED BUSINESSES DEVELOPMENT IN UKRAINIAN COMMUNITIES: ANALYSIS OF PRACTICES AND FINANCIAL SUPPORT MECHANISMS

As a result of the war, Ukraine experienced a massive wave of internal business relocation: in 2022–2024, more than 200,000 enterprises moved their operations to safer regions within the country. This process significantly reshaped local economies, simultaneously creating both challenges and opportunities for host communities. The study examines how territorial communities can turn forced relocation into a catalyst for local development, drawing upon an endogenous growth approach. Based on a survey of 141 communities in 22 regions of Ukraine, proactive local strategies – a combination of financial incentives, administrative integration, and infrastructure readiness – are shown to contribute to the effective integration of relocated enterprises into a local economy. At the same time, while some communities have seen increases in tax revenues and employment, others have faced limited infrastructure, high operating costs, and a lack of institutional support. A five-pillar approach to community-level support is proposed, encompassing concessional financing, fiscal relief, industrial infrastructure development, and the use of digital relocation tools (such as GeoMatch). When strategically implemented, these mechanisms help anchor relocated businesses in a local economic ecosystem and enhance its long-term resilience. Successful outcomes are shown to depend less on external assistance and more on the community's own capacity to coordinate, adapt, and innovate. Future research should focus on examining the integration of relocated businesses into host communities within a broader framework, including innovation diffusion, clustering, and fiscal resilience of host regions.

Keywords: *displaced businesses; territorial communities; endogenization of development; financial support for relocation; local ecosystem; post-war recovery.*

СТАЛИЙ ТА ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК, ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І «ЗЕЛЕНИЙ ПЕРЕХІД»

SUSTAINABLE AND INCLUSIVE
DEVELOPMENT, ENVIRONMENTAL
ECONOMICS, AND “GREEN TRANSITION”

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.060>

УДК 338.2:351.778.5:553.04

JEL: Q32, Q38, O13, L72, F52

О.М. ЧЕМОДУРОВ, канд. екон. наук,
доцент кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту
Національний університет біоресурсів та природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, 03041, Київ, Україна
e-mail: chemodurov2013@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3583-5196>

МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ НА ШЛЯХУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ КРИТИЧНИХ СИРОВИННИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Досліджено можливості й ризики реалізації потенціалу критично важливих викопних ресурсів України в умовах переходу до «зеленої» і цифрової економіки. Визначено чинники зростання попиту і геоекономічну конкуренцію провідних країн за доступ до цих ресурсів. Проведено SWOT-аналіз з урахуванням безпекових, інвестиційних, екологічних і регуляторних аспектів. Запропоновано рекомендації щодо формування державної політики для зміцнення геополітичної суб'єктності й економічної стійкості України.

Ключові слова: критичні сировинні ресурси; Індустрія 4.0; сировинний потенціал України.

Сучасний стан світової економіки характеризується трансформацією виробництва, орієнтованою на смарт-системи, автоматизацію, цифровізацію і впровадження «зелених» технологій. Ця трансформація значною мірою залежить від певних викопних елементів, які є важливою складовою для технологій штучного інтелекту, робототехніки, зберігання енергії, Інтернету речей, відновлюваної енергетики тощо. Через обмежене поширення, ризики постачання, відсутність замінників, складність переробки і стрімке зростан-

Ц и т у в а н н я: Чемодуров, О. (2025). Можливості та ризики на шляху реалізації потенціалу критичних сировинних ресурсів України. *Економіка України*. 68. 12(769). 60-79. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.12.060>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ня попиту ці викопні елементи визнано критичними в розвинутих країнах, зокрема в ЄС¹. На тлі зростаючої конкуренції стратегічні ресурси, на кшталт деяких рідкоземельних елементів (РЗЕ)², кобальту, літію, графіту тощо, набули подвійного статусу: товару і засобу геостратегічного контролю.

Україна має потенціал видобутку 25 з 34 елементів, визначених критичними у ЄС, і включена до списку пріоритетних партнерів Євросоюзу щодо видобутку й переробки літію, графіту і РЗЕ. Організація світового співробітництва та розвитку (OECD) і Світовий банк прямо вказують на те, що реалізація зазначеного потенціалу має стати рушієм зростання ВВП і післявоєнної відбудови країни³.

На думку М. Барановського із співавторами (Baranowski et al., 2025), США, ЄС і Китай розглядають Україну як потенційне джерело диверсифікації постачання критичних мінералів і конкурують за контроль над ними. Водночас дослідники вказують на значні ризики й перешкоди на шляху реалізації потенціалу рідкоземельних ресурсів України. Так, В. Михайлов з колегами (Mykhailov et al., 2023) відзначають недостатність геологічних доказів для обґрунтованої оцінки запасів родовищ, а також так само, як А. Нігард (Nygaard, 2022), акцентують, що недостатня розвинутість внутрішньої переробної інфраструктури України знижує стратегічну цінність розвіданих ресурсів. Д. Гроувс із співавторами (Groves et al., 2025), як і багато інших дослідників, наголошують на відсутності безпечного доступу до ключових районів видобутку через військові дії. І. Драган та Ю. Шпак (2024) відзначають корупційні ризики і розглядають необхідні впровадження для їх подолання.

Важливо також урахувати екологічні ризики, пов'язані з видобутком і переробкою зазначених елементів (Disner, Tareq, 2025), а також соціальні аспекти діяльності компаній на територіях, що постраждали від війни (Shynkaruk et al., 2022).

Отже, **мета статті** — здійснити системний аналіз ролі України на ринку критичних сировинних елементів з урахуванням економічних, безпекових, інвестиційних, екологічних і регуляторних чинників, застосувавши SWOT-аналіз з кількісною оцінкою факторів, і на цій основі сформулювати рекомендації щодо вдосконалення державної політики у сфері критичних сировинних елементів (КСЕ).

¹ Framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials and amending Regulations (EU) 168/2013, (EU) 2018/858, 2018/1724 and (EU) 2019/1020. COM (2023) 160 final. Brussels, European Commission. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0160#document2> (дата звернення: 10.08.2025 р.).

² Це група з 17 хімічних елементів, які мають унікальні фізико-хімічні властивості й є незамінними у високотехнологічних галузях. Їх також включено до КСЕ.

³ OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. OECD. 2025. May 06. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en.html (дата звернення: 10.08.2025); Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment, February 2022 — February 2023. World Bank. 142 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>

**ПОТРЕБА ІНДУСТРІЇ 4.0 У КРИТИЧНИХ ЕЛЕМЕНТАХ:
АНАЛІЗ СВІТОВОГО ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ**

Індустрія 4.0 — це термін, що позначає Четверту промислову революцію, яка базується на цифровізації виробництва, Інтернеті речей, штучному інтелекті та великих даних. Вона радикально змінює підходи до виробництва, логістики, управління й бізнесу в цілому, що приводить до зростання продуктивності та якості, зниження витрат і простоїв, гнучкості виробництва. Країни, що першими впроваджують Індустрію 4.0, стають лідерами у високотехнологічному виробництві економіки майбутнього і отримують інноваційну ренту за свою продукцію.

Перехід до «зеленої» і цифрової економіки потребує дедалі більшого обсягу критично важливих викопних елементів, таких як літій, кобальт, неодим, графіт, титан тощо. Ці елементи відіграють важливу роль у виробництвах Індустрії 4.0 (табл. 1). Наприклад, у межах Європейського зеленого курсу (European Green Deal) ЄС планує до 2035 р. фактично відмовитися від автомобілів з двигуном внутрішнього згоряння на користь електромобілів. Масове використання останніх стало можливим завдяки впровадженню літій-іонних батарей, які забезпечили дальність ходу, швидкість зарядження, надійність і зниження вартості, чого не могли досягти попередні технології акуму-

Таблиця 1. Критичні елементи Індустрії 4.0

Метали	Ключові галузі Індустрії 4.0	Критичність	Основні регіони постачання
Неодим	Магніти в електродвигунах, робототехніка	Дуже висока	Китай
Літій	Акумулятори для електромобілів, зберігання енергії	Те саме	Австралія, Чилі, Аргентина, Китай
Кобальт	Літій-іонні батареї, мобільні пристрої	» »	ДР Конго, Індонезія, Китай
Нікель (1 клас)	Батареї високої енергоємності	Висока	Індонезія, Росія, Канада
Галій	Напівпровідники, сенсори, світлодіоди	»	Китай, Німеччина
Платина	Водневі паливні елементи, каталізатори	»	ПАР, Росія
Мідь	Провідники в мережах, автоматизація	»	Чилі, Перу
Срібло	Друкована електроніка, фото-вольтаїка	»	Мексика, Китай, Перу
Тантал	Конденсатори в смарт-пристроях, військова техніка	»	Руанда, ДР Конго
Кремній	Мікрочіпи, сенсори, логіка обробки даних	»	Китай, США, Японія
Графіт	Аноди в літій-іонних батареях	»	Китай (натуральний і синтетичний), Мозамбік

Джерело: складено автором за: Balaram, Santosh, 2025.

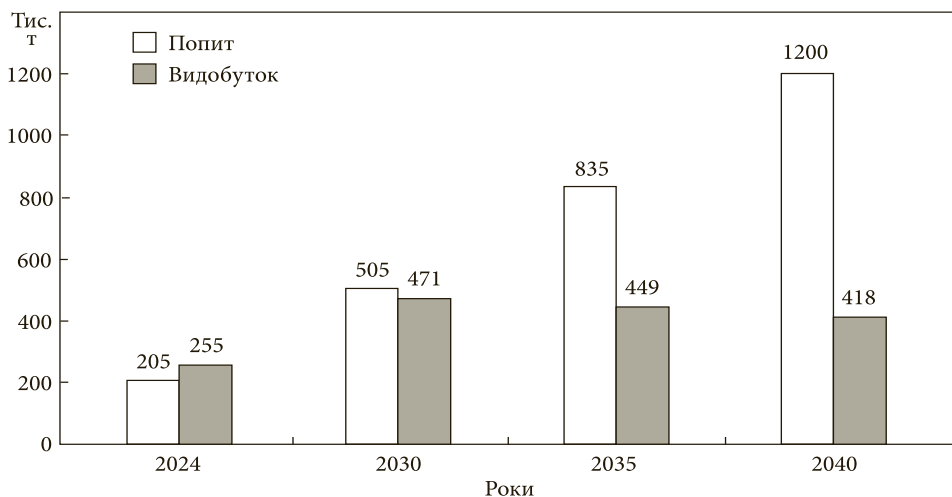

Рис. 1. Попит і пропозиція літію у 2024—2040 рр., тис. т

Джерело: побудовано автором за: IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

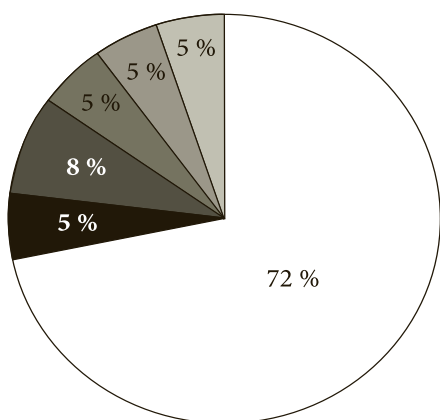

Рис. 2. Споживання літію в розрізі країн у 2024 р., %

Джерело: побудовано автором за: IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

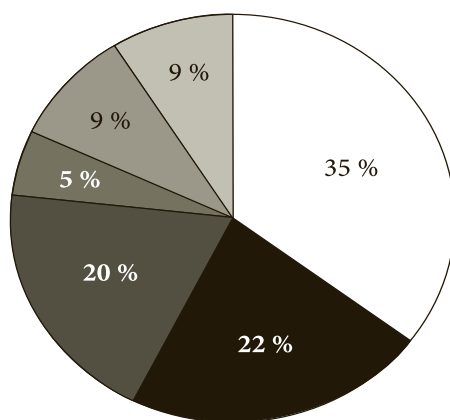

Рис. 3. Видобуток літію в розрізі країн у 2024 р., %

Джерело: побудовано автором за: IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

ляторів. Відтак, реалізація цього проекту безпосередньо залежить від наявності достатньої кількості літію.

За досить консервативними оцінками Міжнародного енергетичного агентства (The International Energy Agency — IEA)⁴, до 2040 р. попит на літій

⁴ Global Critical Minerals Outlook 2025. IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

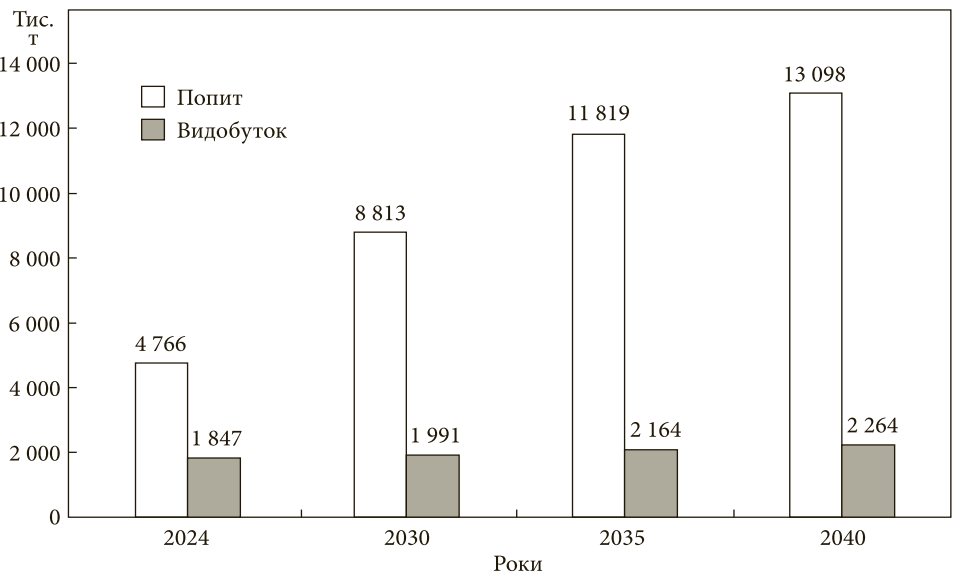

Рис. 4. Попит і пропозиція графіту у 2024—2040 рр., тис. т
Джерело: побудовано автором за: IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

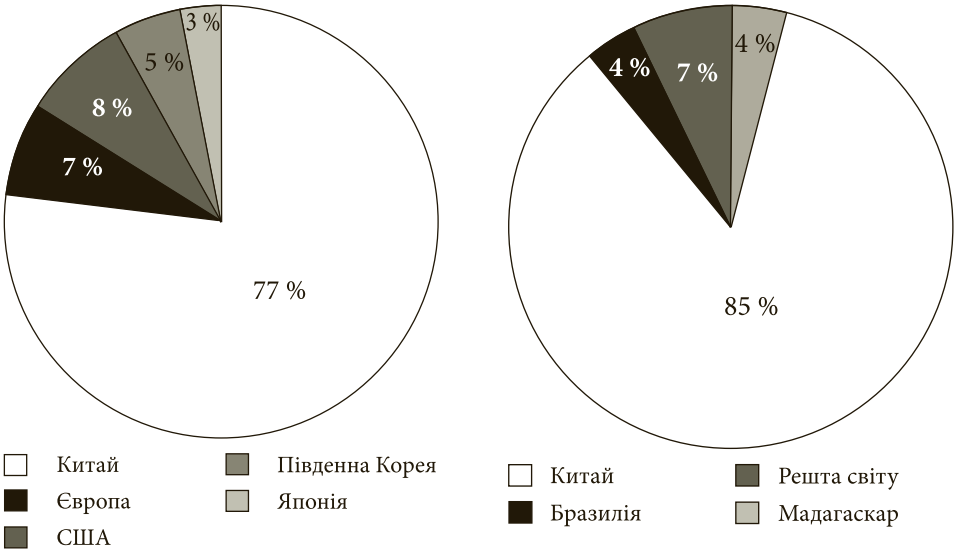

Рис. 5. Споживання графіту в розрізі країн у 2024 рр., %
Джерело: побудовано автором за: IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

Рис. 6. Видобуток графіту в розрізі країн у 2024 р., %
Джерело: побудовано автором за: IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

зросте в шість разів порівняно з 2024 р. (рис. 1). Понад 60 % літію використовується для виготовлення акумуляторів. Найбільшим його споживачем (72 %) є Китай (рис. 2), який є світовим лідером у виробництві літій-іонних батарей

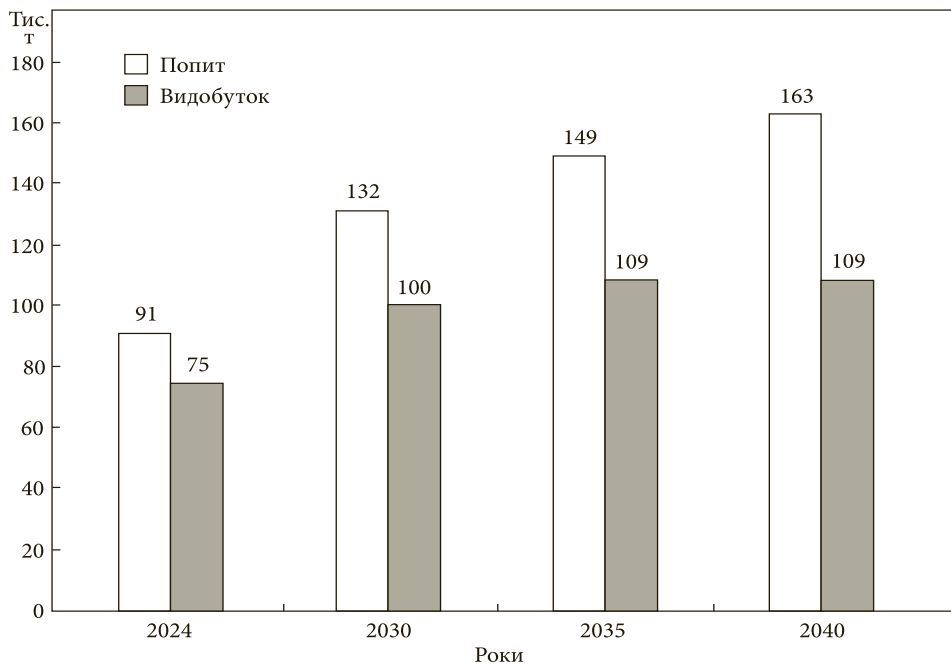
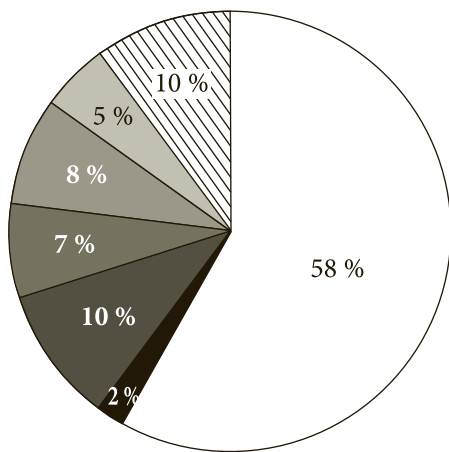

Рис. 7. Попит і видобуток РЗЕ у 2024—2040 рр., тис. т

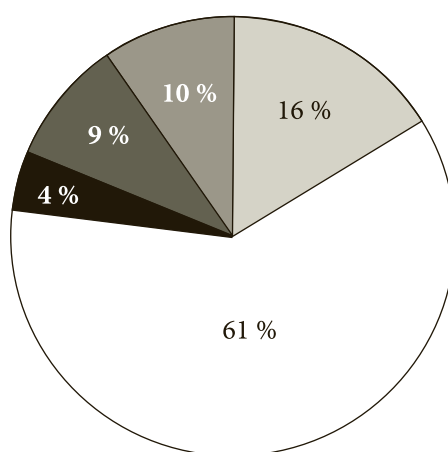
Джерело: побудовано автором за: IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

□ Китай
 ■ Індонезія
 ■ Європа
 ■ США
 ■ Південна Корея
 ■ Японія
 ▨ Інші країни

Рис. 8. Споживання РЗЕ у 2024 рр. у розрізі країн, %

Джерело: побудовано автором за: IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

□ Китай
 ■ Австралія
 ■ США
 ■ Решта світу
 ■ М'янма

Рис. 9. Видобуток РЗЕ у розрізі країн у 2024 р., %

Джерело: побудовано автором за: IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

(понад 70 % глобальних потужностей) і найбільшим ринком електроавтомобілів (близько 60 % глобальних продажів). У Китаї також зосереджено близько 60 % світових потужностей з рафінування, де переробляється частина літію, видобутого в інших країнах.

Найбільшими виробниками літію залишаються Австралія, Чилі, Аргентина і Китай (рис. 3). У майбутньому очікується зростання частки Китаю, який активізує літієву експансію в Африці через фінансові механізми впливу (Disner, Tareq, 2025).

Схожу динаміку демонструють попит і пропозиція графіту, який використовується як анодний матеріал у батареях. Попит на природний і синтетичний графіт, за оцінками IEA, зросте до 2040 р. майже в три рази (рис. 4).

Близько третини видобутого графіту використовується в технологіях зберігання енергії, решта — переважно в металургійній промисловості. Лідером за споживанням графіту є Китай — 77 % (рис. 5).

Китай виробляє понад 75 % світового природного графіту (рис. 6). Синтетичний графіт також виробляється у великих масштабах з використанням коксу, але цей процес є енергозатратним і пов'язаний з високими викидами CO₂. Підвищення світових стандартів сталого розвитку, які стосуються довкілля, соціальної відповідальності та корпоративного управління (Environmental, Social, Governance — ESG) змушує переробників і кінцевих виробників шукати альтернативи Китаю, зокрема, в Мозамбіку, Бразилії і Канаді⁵.

Для рідкоземельних елементів характерна нижча динаміка зростання попиту, однак вони залишаються критичними у виробництві високоенергетичних магнітів, які є незамінними у вітроенергетиці й електротранспорті (рис. 7). Найбільший попит демонструють неодим, диспрозій і тербій. Також очікується дефіцит празеодиму. Китай, будучи їх найбільшим виробником, одночасно виступає і найбільшим їх споживачем (58 %), а зростання попиту в США і ЄС може створити ризик їх структурного дефіциту вже до 2028 р. (рис. 8).

Китай контролює понад 60 % постачання і 85 % переробки (рис. 9). США активізували відновлення шахти Mountain Pass, а країни ЄС фінансують геологорозвідку в Скандинавії. У Танзанії, Замбії і Південній Африці також ведуться масштабні розробки. Складність виробництва РЗЕ зумовлена труднощами при їх очищенні, оскільки це багатоступінчасті хімічні процеси, пов'язані з токсичними відходами (Srivastava et al., 2025).

Переробка і повторне використання критичних елементів стали стратегічними напрямками зменшення залежності від первинного видобутку. ЄС у 2024 р. ухвалив директиву про мінімальний вміст перероблених матеріалів у нових акумуляторах. Тим не менше через технологічні складності й високу

⁵ The controversy of green energy. Unmasking Southern Africa's critical mineral sacrifice zones. Alternative Information and Development Centre (AIDC), 2025. 88 p. URL: <https://aidc.org.za/wp-content/uploads/2025/01/The-Controversy-of-Green-Energy-Unmasking-Southern-Africas-Critical-Mineral-Sacrifice-Zones.pdf>

вартість вторинної переробки проблема нестачі зазначених елементів залишається (Shin, 2024).

Китай здобув глобальне домінування у сфері КСЕ завдяки стратегічним довгостроковим інвестиціям, промисловій політиці й перевагам, таким як нижчі затрати на робочу силу і менш суворе регулювання. Це домінування полягає в охопленні 85—90 % світового видобутку і переробки РЗЕ й 92 % світового виробництва магнітів з рідкоземельних металів. Китай постачає понад половину з 30 КСЕ, визначених Європейською комісією, і майже 40 % потреб ЄС. Вагому роль також відіграють Австралія і ПАР, зокрема, у сфері видобутку літію, кобальту і марганцю. Канада і Бразилія є ключовими постачальниками нікелю, кобальту і РЗЕ.

У 2022—2025 рр. спостерігається посилення геоекономічного протистояння навколо доступу до КСЕ. Домінування Китаю у цій сфері дає йому змогу справляти геополітичний вплив на інші країни. За останні 15 років він призупиняв експорт до Японії, Швеції і США. Деякі країни, зокрема Зімбабве й Чилі, обмежують експорт літію. Індонезія і Філіппіни посилюють контроль над експортом нікелю. ЄС і США впроваджують стратегії перенесення виробництва й обробки критично важливої продукції назад — до власних країн і країн-партнерів, які мають спільні цінності, політичну стабільність і геополітичну лояльність, аби зменшити залежність від недемократичних режимів і зміцнити стійкість ланцюгів постачання⁶.

Таким чином, КСЕ є не лише критично важливою сировиною для майбутнього, а й полем геоекономічної боротьби. Країни з перспективними запасами цих ресурсів, зокрема Україна, дістають стратегічну можливість стати частиною нової глобальної ресурсної архітектури, тому оцінка перспективних ресурсів нашої країни є вельми актуальною.

ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ КСЕ УКРАЇНИ

Україна входить до десятки провідних країн світу за запасами корисних копалин. На її території зосереджено майже 5 % світових ресурсів і понад 20 000 родовищ, з яких до 2022 р. активно розроблялося близько 15 %. Країна має значний потенціал у видобутку титану, літію, берилію, марганцю, галію, урану, цирконію, графіту, апатиту, флюориту, нікелю та інших критичних елементів (Бабій та ін., 2025). На території України розташовано найбільші в Європі запаси титану (7 % від світових), країна є одним з провідних виробників галію. До повномасштабної війни Україна забезпечувала 90 % високочистого неону для напівпровідникової галузі США. Також Україна володіє значними запасами кольорових металів, таких як мідь (четверте місце в Європі), свинець (п'яте), цинк (шосте) і срібло (дев'яте).

⁶ Inflation Reduction Act. IRS. URL: <https://www.irs.gov/inflation-reduction-act-of-2022> (дата звернення: 10.08.2025); Action Plan on Critical Raw Materials. *European Commission*. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/42852> (дата звернення: 10.08.2025).

Запаси нікелю (215 тис. т) і кобальту (8,8 тис. т) зосереджено в безпечних регіонах — Кіровоградській та Дніпропетровській областях. Українські запаси графіту становлять 20 % світових ресурсів⁷.

Україна займає провідне місце з точки зору геологічного потенціалу літєвих ресурсів. Серед відомих родовищ варто назвати родовище Шевченка в Донецькій області, запаси якого є одними з найбільших у Європі за твердим літєм —приблизно 500 тис. т. В. Геець (2023) відзначає важливість розбудови галузі видобутку й переробки літїю, яка може стати однією з основ розвитку високотехнологічних наукомістких виробництв України. Проте важливо зазначити, що переважна більшість родовищ розташована на території, які перебувають під контролем агресора або в сірій зоні (Lozhnikov et al., 2024).

В Україні розташовано значні запаси графіту — близько 20 % світових ресурсів. За даними деяких джерел, країна володіє 19 млн т доведених запасів графіту, що ставить її до числа п'яти провідних світових постачальників⁸.

Україна має значні запаси РЗЕ, що робить її потенційно важливим постачальником на світовому ринку. Однак наразі видобуток стикається з численними проблемами: окупацією частини родовищ, браком сучасних технологій, недостатнім фінансуванням геологічної розвідки й відсутністю інвестицій⁹.

Україна володіє одними з найбільших у Європі запасів уранових руд, зокрема, завдяки Новокосянтинівському родовищу, потенціал якого оцінюється в понад 2,5 тис. т урану на рік після повномасштабного освоєння. До війни середній обсяг видобутку становив 800—1000 т/рік, а державні програми передбачали нарощування до 1265 т/рік до 2026 р. Крім видобутку Україна зберігає власні гідрометалургійні потужності, що дозволяє проводити первинну переробку концентрату, а інтеграція з міжнародними партнерами робить її частиною повного ядерно-паливного циклу¹⁰.

⁷ Katser-Buchkovska M. The future of critical raw materials: How Ukraine plays a strategic role in global supply chains. *World Economic Forum*. 2024. Jul 09. URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/07/the-future-of-critical-raw-materials-how-ukraine-plays-a-strategic-role-in-global-supply-chains/> (дата звернення: 10.08.2025).

⁸ Abdurasulov A., Plummer R. What minerals does Ukraine have and what are they used for? *BBC News*. 2025. Oct 17. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/c20le8jn282o> (дата звернення: 20.10.2025).

⁹ Перспективи видобутку рідкісноземельних металів в Україні: виклики, потенціал та економічна значущість. *Геологічна інвестиційна група*. URL: <https://geogroup.com.ua/blog/perspektyvy-vydobutku-ridkisnozemelnyh-metaliv-v-ukrayini-vyklyky-potenczial-ta-ekonomichna-znachushhist/> (дата звернення: 10.08.2025).

¹⁰ Bakarzhiev Yu., Lysenko O. Uranium industry of Ukraine prospective and development — NESU. *Атомні енергетичні системи України*. URL: <https://nucsystems.com.ua/en/uranium-industry-of-ukraine-prospective-and-development/> (дата звернення: 10.08.2025).

АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ І РИЗИКІВ

В умовах нової глобальної економіки, де КСЕ набувають особливого значення для забезпечення «зеленої» трансформації, цифровізації та обороноздатності, Україна отримує унікальний шанс заявити про себе як про важливого гравця на світовому ресурсному ринку.

Формування стратегічних ланцюгів постачання. Україна має реальний шанс стати для провідних економік Заходу ключовою альтернативою традиційним постачальникам критично важливих сировинних елементів, передусім Китаю і РФ. У межах реалізації програми ЄС, спрямованої на досягнення «зелено-технологічної автономії», Україну розглядають як одного з пріоритетних стратегічних партнерів. Аналогічні наміри мають США, що підтверджується недавньою угодою у сфері КСЕ.

Інтеграція в нові ланцюги постачання передбачає не лише видобуток, а й створення національного хабу з переробки сировини з високою доданою вартістю. Наприклад, вартість видобутої літєвої руди (500—700 дол./т) після переробки в хімічні сполуки (літій-карбонат, літій-гідроксид) зростає у 6—8 разів: до 4000—5000 дол./т¹¹. Такий підхід відкриває шлях до переходу від ролі «сировинного придатку» до повноцінної промислової екосистеми в галузі КСЕ. Приклади такої інтеграції з'являються вже нині. У липні 2025 р. Westinghouse (США) і «Енергоатом» підписали угоду щодо створення в Україні виробничих потужностей з випуску паливних збірок для ядерних реакторів. У березні 2025 р. Orano (Франція) підписала з «Енергоатомом» довгостроковий контракт на збагачення урану, що відповідає пріоритетам ЄС із скорочення російської частки в паливному циклі. Ці контракти поглиблюють інтеграцію України в трансатлантичний ядерно-паливний ланцюг постачання.

Геополітична суб'єктність і безпекові гарантії. У звіті OECD Economic Security in a Changing World наголошується, що надмірна географічна концентрація видобутку й переробки критичних сировинних елементів створює стратегічні ризики для економічної, технологічної та оборонної стійкості демократичних країн¹². Організація також підкреслює, що зростання експортних обмежень на КСЕ з боку окремих держав лише посилює потребу в диверсифікації постачань і формуванні надійних міжнародних партнерств¹³. У цьому контексті стратегічного значення набувають нові угоди України із США. Зокрема, Угода про сировинні ресурси (2025 р.) передбачає спільні інвестиції у видобуток і переробку українських ресурсів, а частина майбут-

¹¹ За котируваннями SMM на вересень 2025 р. SMM. URL: <https://www.metal.com/price/New-Energy/Lithium> (дата звернення: 11.09.2025).

¹² Economic Security in a Changing World, 2022. OECD. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2025/09/economic-security-in-a-changing-world_78f3b129.html (дата звернення: 10.08.2025).

¹³ Export restrictions on critical raw materials rise sharply amid growing demand. OECD. 2025. May 12. URL: <https://www.oecd.org/en/about/news/press-releases/2025/05/export-restrictions-on-critical-raw-materials-rise-sharply-amid-growing-demand.html> (дата звернення: 10.08.2025).

ніх доходів має бути направлена у Фонд відновлення України. Ця угода розглядається як елемент ширшого документа про стратегічне партнерство між США і Україною (2021 р.)¹⁴, якою закріплено трансатлантичний вимір співпраці у сфері енергетичної безпеки й відновлення економіки. Таким чином, міжнародні організації і провідні держави визнають потенціал українських КСЕ не лише як ресурсної бази, а й як інструменту інтеграції у трансатлантичні ланцюги безпеки й розвитку.

Інвестиційний потенціал і технологічне партнерство. Очікуване зростання попиту на літій, графіт і титан відкриває нові горизонти для залучення інвестицій. Україна має можливість стати майданчиком для створення спільних підприємств з глобальними гірничодобувними корпораціями. Така співпраця сприятиме трансферу технологій, інституціональному розвитку й підвищенню стандартів екологічної та виробничої безпеки.

Післявоєнне відновлення економіки. Сектор КСЕ може виступити рушієм економічної відбудови України, забезпечуючи робочі місця, податкові надходження і фінансування інфраструктурних проєктів у постраждалих регіонах, оскільки Україна вже має певний історичний досвід, технології та інфраструктуру в гірничодобувній галузі. Розробка нових родовищ у центральній і західній частинах України може частково компенсувати втрати на сході. Це створює можливість для оновлення промислових центрів, таких як Кривий Ріг і Запоріжжя, перетворюючи їх на осередки технологічної модернізації.

Реалізація наявного потенціалу КСЕ зіштовхується з низкою серйозних перешкод і ризиків, які мають багатовимірний характер: безпековий, геополітичний, інвестиційний, екологічний, регуляторний тощо. Розглянемо основні з них.

Окуповані території і воєнні дії. Значна частина родовищ КСЕ розташована в східних і південних регіонах країни, зокрема в Донецькій, Луганській, Запорізькій областях, які частково або повністю перебувають під російською окупацією. Це унеможливорює доступ до ресурсів, їх розвідку та інвестування в розробку. Навіть у безпечніших частинах країни зберігається високий рівень ризику через можливі обстріли, кібератаки, перебої в енергопостачанні й обмеження логістики. Відсутність довгострокових гарантій безпеки ставить під сумнів стійкість інвестиційних моделей, які розраховані на десятиліття.

Ризик перетворення на сировинний придаток. Навіть за умов успішного видобутку, більшість КСЕ потребують складної переробки, яка нині зосереджена переважно в Китаї. Без власної інфраструктури збагачення Україна може втратити контроль над доданою вартістю, чому також сприятиме гостра боротьба між США, ЄС і Китаєм за контроль над усім ланцюгом постачання.

Конфлікт із зобов'язаннями України перед партнерами. Преференції для США, передбачені угодою про сировинні ресурси (звільнення від податків, пріоритет доступу до родовищ), можуть порушити принципи конкурен-

¹⁴ Хартія Україна — США про стратегічне партнерство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_140#Text

ції і недискримінації, закріплені Угодою про асоціацію з ЄС та його законодавством. Україна опиняється між двома центрами сили — США і ЄС, — які мають різні підходи до ресурсної політики. США часто надають преференції своїм компаніям, тоді як ЄС більше орієнтований на взаємність, багатосторонність і сталість. Одностороння залежність від одного з них може послабити довіру іншого.

Інвестиційні бар'єри. Ці обмеження здатні створити серйозні перешкоди при реалізації українського потенціалу КСЕ. До них належать:

- підвищені інвестиційні ризики. Воєнний стан, слабкі гарантії прав власності, загроза націоналізації або конфіскацій у разі політичної нестабільності знижують привабливість України для довгострокових вкладень у гірничодобувну галузь;
- податкові й регуляторні перекоси. Спеціальні умови для окремих партнерів (звільнення від податків, преференційний доступ до ліцензій, які, можливо, передбачені угодою між США і Україною) можуть зруйнувати конкурентне середовище й зменшити інвестиційну привабливість галузі;
- нерозвинута інфраструктура. Брак сучасної логістики, електропостачання, водозабезпечення і комунікацій на потенційних промислових ділянках ускладнює реалізацію проєктів (Mykhailov et al., 2023);
- невизначеність у сфері надрокористування. Незавершена реформа доступу до геологічних даних, дублювання повноважень, складність оформлення ліцензій і тривалий розгляд інвестиційних заявок гальмують розвиток галузі (Mykhailov et al., 2023).

Екологічні та соціальні ризики. Ідеться про недостатній контроль за екологічними й соціальними стандартами. Відсутність дієвих механізмів моніторингу екологічного впливу, прозорості тендерів і участі громад в ухваленні рішень підриває довіру до ініціатив з видобутку КСЕ (Shynkaruk et al., 2022). Ще одна небезпека пов'язана з тим, що швидкий старт проєктів без дотримання екологічних стандартів може спричинити деградацію земель, забруднення вод і повітря, знищення біорізноманіття (Disner, Tareq, 2025).

Підсумуємо проведений SWOT-аналіз у табл. 2. Для зменшення його суб'єктивності застосовано кількісну оцінку. Кожен фактор оцінювався за двома параметрами: балом і вагою. Бал (від 1 (мінімальний) до 5 (вирішальний)) відображає силу впливу фактора на розвиток сфери КСЕ в Україні. Для загроз і можливостей силу впливу скориговано на оцінку ймовірності їх реалізації. Ваги (від 0 до 1) визначають відносну значущість фактора в межах відповідної групи (сильні сторони, слабкі сторони, можливості, загрози), сума ваг у кожній групі дорівнює 1. Обґрунтування вибору ваг базувалося на експертному судженні й аналізі пріоритетів, визначених у міжнародних звітах (OECD, IEA, EU Critical Raw Materials Act) і національних програмних документах (Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази до 2030 р.). Такий підхід дозволив порівняти значущість факторів у кількісному вираженні й сформулювати більш обґрунтовані висновки щодо перспектив інтеграції України в глобальні ланцюги постачання КСЕ.

Таблиця 2. SWOT-аналіз реалізації потенціалу України у сфері КСЕ

Фактори	Бали (1—5)	Вага (0—1)	Зважена оцінка впливу
<i>Сильні сторони (Strengths)</i>			
Великі підтверджені запаси КСЕ (літій, титан, графіт, РЗЕ)	5	0,40	2,00
Транзитний потенціал (стратегічне географічне розташування між ЄС і Азією)	3	0,15	0,45
Стратегічне партнерство з ЄС і США (зокрема, у галузі ядерної енергетики)	4	0,25	1,00
Попередній досвід видобутку і первинної переробки (титан, галій, неон)	4	0,20	0,80
Р а з о м	—	1,00	4,25
<i>Слабкі сторони (Weaknesses)</i>			
Військова агресія з боку РФ	5	0,25	1,25
Знаходження частини родовищ на окупованих або прифронтових територіях	5	0,20	1,00
Корупційні ризики і низький рівень захисту капіталу	4	0,15	0,60
Відсутність переробних потужностей для КСЕ	4	0,15	0,60
Нерозвинута й застаріла інфраструктура в потенційних регіонах видобутку	3	0,10	0,30
Недостатні цифровізація й прозорість геолого-розвідувальних даних	3	0,10	0,30
Слабкий контроль за екологічними, соціальними і корпоративними стандартами (ESG)	3	0,05	0,15
Р а з о м	—	1,00	4,20
<i>Можливості (Opportunities)</i>			
Зростання глобального попиту на КСЕ через «зелену» енергетику та Індустрію 4.0.	5	0,22	1,10
Інтеграція у світові ланцюги постачання як альтернатива Китаю і РФ	4	0,18	0,72
Створення передумов і конкурентних переваг для розвитку вітчизняного високотехнологічного виробництва з власних КСЕ	5	0,12	0,60
Можливість створення промислового хабу з високою доданою вартістю	5	0,18	0,90
Використання КСЕ як важеля зовнішньої політики	3	0,08	0,24
Післявоєнне відновлення через стимулювання інвестицій у галузь КСЕ	4	0,12	0,48
Співпраця з транснаціональними корпораціями (технологічний трансфер)	4	0,10	0,40
Р а з о м	—	1,00	4,44

Закінчення таблиці 2

Фактори	Бали (1—5)	Вага (0—1)	Зважена оцінка впливу
<i>Загрози (Threats)</i>			
Втрата контролю над ключовими родовищами внаслідок військових дій	5	0,25	1,25
Геополітична конкуренція: ризик втрати довіри з боку ЄС або США через преференції іншій стороні	4	0,20	0,80
Ризик перетворення на «сировинний придаток» і втрати контролю над доданою вартістю	5	0,20	1,00
Ризик переоцінки запасів КСЕ в Україні після більш детальної геологічної розвідки	3	0,10	0,30
Екологічні й соціальні наслідки при поспішному старті проєктів без належної оцінки впливу	4	0,15	0,60
Недовіра громад і протестні настрої через непрозорість і порушення	3	0,10	0,30
Р а з о м	—	1,00	4,25

Джерело: складено автором за: IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025> (дата звернення: 10.08.2025).

Як видно з табл. 2, сильні (4,25) й слабкі (4,20) сторони, можливості (4,44) й загрози (4,25) у сфері розвитку КСЕ в Україні є відносно збалансованими. Значні підтверджені запаси і підтримка партнерів створюють перспективи інтеграції у глобальні ланцюги постачання, однак воєнні ризики, інституційна слабкість і відсутність переробної інфраструктури їх стримують. Можливості дещо переважають загрози, але вирішальним чинником стає державна політика, яка має забезпечити прозорість, інвестиційну привабливість і розвиток власної переробної бази. Саме вона здатна схилити баланс у бік використання ресурсного потенціалу як стратегічної переваги України.

Деякі аспекти цієї політики вже закладено в чинній Загальнодержавній програмі розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 р.¹⁵ Цей документ визначає стратегічні засади геологічного вивчення, раціонального використання й відтворення мінерально-сировинної бази як основи сталого розвитку економіки. Програма окреслює такі ключові напрями діяльності, релевантні в контексті розвитку КСЕ:

- нарощування геолого-розвідувальних робіт і вдосконалення державного моніторингу ресурсної бази;
- забезпечення раціонального використання надр і впровадження екологічних і соціальних стандартів при видобутку;

¹⁵ Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року. Закон України № 3268-VI від 21.04.2011 р., у редакції від 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17#Text>

- підвищення рівня цифровізації і прозорості геологічних даних;
- мобілізація фінансування через бюджетні й позабюджетні джерела, включно із зовнішньоекономічною діяльністю підприємств галузі.

Водночас проведений аналіз говорить про необхідність доповнення наявної програми низкою нових підходів, які б ураховували сучасні виклики глобального ринку КСЕ і воєнні реалії. Зокрема, ідеться про інтеграцію безпекового компоненту в розвиток галузі, створення умов для формування повного виробничого ланцюга з переробкою КСЕ всередині країни, підвищення інвестиційної привабливості через гарантії захисту капіталу, спрощення процедур доступу до надр і гармонізацію регуляторного середовища з європейськими стандартами. Важливим завданням також є забезпечення екологічної та соціальної відповідальності проєктів у сфері КСЕ, що передбачає впровадження дієвих механізмів моніторингу, прозорість тендерних процедур і залучення громад до ухвалення рішень.

На нашу думку, головною метою державної політики в галузі КСЕ на наступні 10 років мають стати інтеграція України в глобальні ланцюги постачання КСЕ і розбудова національного хабу з їх переробки й експорту із створенням високої доданої вартості. Досягнення цієї мети забезпечить конкурентні переваги і передумови для розвитку вітчизняних високотехнологічних виробництв на базі власних КСЕ.

Чилі, Норвегія і Китай починали з експорту сировини, але згодом використали цей ресурсний фундамент для розвитку власних високотехнологічних галузей. Чилі, будучи експортером міді й літію, поступово створила металургійну й хімічну промисловість і вийшла на виробництво катодних матеріалів для батарей. Норвегія, спершу орієнтована на експорт нафти й газу, завдяки цим доходам стала світовим лідером у офшорних технологіях і відновлюваній енергетиці. Китай, який починав з поставок рідкоземельної сировини, інвестував у рафінування й переробку, що дозволило йому стати глобальним центром виробництва магнітів, акумуляторів і «зелених» технологій.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Кроки, які, на нашу думку, слід здійснити для досягнення окресленої мети, узагальнено й систематизовано у вигляді «дорожньої карти», що базується на результатах проведеного аналізу й дослідженні міжнародного досвіду. Ідеться, зокрема, про Стратегію розвитку індустрії критичних мінералів Австралії 2023—2030¹⁶, що демонструє, як країна з потужною сировинною базою може трансформуватись у глобального гравця завдяки розвитку переробки, формуванню індустріальних кластерів, залученню інвестицій, створенню сприятливих регуляторних умов і високим стандартам ESG.

¹⁶ Critical Minerals Strategy 2023–2030. Australian Government. Department of Industry, Science and Recourses. 2023. Jun 20. URL: <https://www.industry.gov.au/publications/critical-minerals-strategy-2023-2030> (дата звернення: 10.08.2025).

1. Короткострокові кроки (1—2 роки).

Безпековий компонент:

- визначення стратегічних родовищ як об'єктів особливої державної охорони;
- ініціація міжнародного партнерства з охорони об'єктів інфраструктури й доступу до родовищ.

Регуляторна реформа:

- гармонізація законодавства з надрокористування з відповідними нормативними документами ЄС;
- спрощення процедур ліцензування через електронні аукціони;
- цифровізація і відкриття доступу до геологічних даних.

Інституційна база:

- створення міжвідомчого Координаційного центру з розвитку КСЕ.

Інвестиційні стимули:

- запровадження спеціальних економічних зон для КСЕ;
- реалізація механізмів страхування воєнних і політичних ризиків через міжнародні інституції на кшталт Фінансової корпорації міжнародного розвитку США (United States International Development Finance Corporation — DFC).

ESG-стандарти:

- упровадження обов'язкової оцінки впливу на довкілля і вимог ESG для всіх проєктів у галузі КСЕ;
- забезпечення участі місцевих громад у процесі ухвалення рішень, прозорості контрактів і механізмів компенсації.

2. Середньострокові кроки (3—5 років).

Переробна інфраструктура:

- заохочення державно-приватного партнерства для будівництва збагачувальних потужностей і хімічних виробництв (зокрема, виробництво літій-карбонату, гідроксиду літію);
- залучення транснаціональних корпорацій до проєктів з КСЕ.

Науково-дослідний сегмент:

- ініціація спільних дослідницьких центрів з переробки КСЕ в партнерстві з університетами ЄС і США;
- визначення пріоритетних технологій для підтримки очищення літію, виробництва титанових сплавів, збагачення РЗЕ.

3. Довгострокові кроки (5—10 років).

Національний хаб КСЕ:

- створення індустриального парку поблизу основних родовищ;
- побудова централізованих переробних заводів із збагачення РЗЕ, літєвих руд, виробництва літій-карбонату і літій-гідроксиду, переробки графіту, виробництва графітових анодів;
- формування мережі дослідницьких центрів на базі вітчизняних наукових закладів, таких як Міжвідомче відділення електрохімічної енергетики НАН України, в партнерстві з науковими закладами зацікавлених країн-партнерів для трансферу технологій, сертифікації продукції та інноваційних рішень з утилізації відходів.

Інтеграція в глобальні ланцюги:

- підписання довгострокових контрактів з європейськими і американськими виробниками батареї;
- участь у European Raw Materials Alliance (ERMA) і Minerals Security Partnership (MSP) з позиціонуванням України як надійного постачальника замість Китаю і Росії;
- запуск спільних з компаніями ЄС і США підприємств для локалізованого виробництва компонентів (катодні матеріали, титанова продукція для авіації, магніти для вітрових турбін).

Геополітичний компонент:

- формування трансатлантичного безпекового економічного простору, де КСЕ виступають як «ресурсний аргумент» України в переговорах про гарантії безпеки та інвестиції у відбудову.

ВИСНОВКИ

Україна володіє унікальним ресурсним потенціалом у сфері критичних сировинних елементів, що може стати не лише джерелом внутрішнього економічного зростання, а й важливим чинником інтеграції у глобальні ланцюги постачання та інструментом геополітичного впливу. Проте реалізація цього потенціалу стикається з комплексом викликів — від воєнних ризиків і слабких інституцій до інфраструктурних та екологічних обмежень.

Проведений аналіз показує, що вирішальним фактором стає державна політика: лише її системність і прозорість здатні перетворити наявні ресурси з «сировинного активу» на стратегічну перевагу для країни. Запропонована «дорожня карта» демонструє можливий шлях переходу від первинного видобутку до створення промислового хабу з переробки й експорту продукції з високою доданою вартістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Baranowski, M., Jabkowski, P., Kammen, D. (2025). From the Russian invasion of Ukraine to the battlefield of the future: The geopolitical fight for Ukraine's mineral wealth. *Energy Research & Social Science*. 113. 103652. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2025.104043>
- Mykhailov, V., Hrinchenko, O., Malyuk, B. (2023). Exploration and mining perspectives of the critical elements for green technologies in Ukraine. *Geological Society of London*. 526. 267-287. <https://doi.org/10.1144/SP526-2021-133>
- Groves, D., Santosh, M., Müller, D. (2025). The heterogeneous distribution of critical metal mineral resources: An impending geopolitical issue. *Geosystems and Geoenvironment*. 4(1). 100093. <https://doi.org/10.1016/j.geogeo.2024.100288>
- Nygaard, A. (2022). The Geopolitical Risk and Strategic Uncertainty of Green Growth after the Ukraine Invasion: How the Circular Economy Can Decrease the Market Power of and Resource Dependency on Critical Minerals. *Circular Economy and Sustainability*. 3. 1099-1126. <https://doi.org/10.1007/s43615-022-00181-x>
- Mykhailov, V., Malyuk, B., Bovsunivskyi, P., Kovalenko, N. (2023). Strategic minerals of Ukraine and their investment attractiveness. BRGM, 2023. 293 p. URL: <https://>

- www.researchgate.net/publication/392904136_Strategic_minerals_of_Ukraine_and_their_investment_attractiveness
- Драган, І., Шпак, Ю. (2024). Антикорупційні стандарти в публічному управлінні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 6. 7-14. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/684>
- Disner, G., Tareq, S. (2025). Emerging water contaminants in developing countries: Detection, monitoring, and impact of xenobiotics. *Frontiers in Water*. 7. <https://doi.org/10.3389/frwa.2025.1584752>
- Shynkaruk, L., Dielini, M., Kendus, D. (2022). Directions of socially responsible management of agricultural enterprises under the conditions of sustainable development. *Internauka*. 1(57). 93-99. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-1-7912>
- Balaram, V., Santosh, M. (2025). New challenges of critical minerals for energy security: Impacts on environment and human health, and remediation strategies for sustainability. *Gondwana Research*. <https://doi.org/10.1016/j.gr.2025.07.001>
- Srivastava, V., Werner, J., Honaker, R. (2023). Design of multi-stage solvent extraction process for separation of rare earth elements. *Mining*. 3(3). 552-578. <https://doi.org/10.3390/mining3030031>
- Shin, J. (2024). Battery Recycling: Policy and Technology Trends. *ECS Meeting Abstracts*. MA2024-02. Z03. <https://doi.org/10.1149/MA2024-02694838mtgabs>
- Бабій, К., Бубнова, О., Малєєв, Є., Рюміна, Д., Левченко, К., Ікол, О. (2024). Ресурси стратегічних корисних копалин України. Моногр. Дніпро, ПБП «Економіка». 324 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/390199010_Resursi_strategicnih_korisnih_kopalin_Ukraini
- Goldthau, A. (2024). The Race for Clean Transition Materials and EU Geoeconomic Statecraft. In: *Geopolitics and Economic Statecraft in the European Union*. P. 61—70. URL: <https://www.researchgate.net/publication/386292904>
- Геєць, В. (2023). Формування профілю стратегічно важливих видів промислової діяльності в Україні (погляд на перспективу). *Економіка України*. 66. 9(742). 3-29. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.09.003>
- Lozhnikov, S., Pavlychenko, A., Shustov, O., Dereviachina, N. (2024). Prospects for the lithium deposits development in Ukraine. *E3S Web of Conferences*. 526. 01001. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202452601001>

Надійшла 14.08.2025

Прорецензована 08.09.2025

Доопрацьована 03.10.2025

Підписана до друку 20.10.2025

REFERENCES

- Baranowski, M., Jabkowski, P., Kammen, D. (2025). From the Russian invasion of Ukraine to the battlefield of the future: The geopolitical fight for Ukraine's mineral wealth. *Energy Research & Social Science*. 113. 103652. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2025.104043>
- Mykhailov, V., Hrinchenko, O., Malyuk, B. (2023). Exploration and mining perspectives of the critical elements for green technologies in Ukraine. *Geological Society of London*. 526. 267-287. <https://doi.org/10.1144/SP526-2021-133>
- Groves, D., Santosh, M., Müller, D. (2025). The heterogeneous distribution of critical metal mineral resources: An impending geopolitical issue. *Geosystems and Geoenvironment*. 4(1). 100093. <https://doi.org/10.1016/j.geogeo.2024.100288>

- Nygaard, A. (2022). The Geopolitical Risk and Strategic Uncertainty of Green Growth after the Ukraine Invasion: How the Circular Economy Can Decrease the Market Power of and Resource Dependency on Critical Minerals. *Circular Economy and Sustainability*. 3. 1099-1126. <https://doi.org/10.1007/s43615-022-00181-x>
- Mykhailov, V., Malyuk, B., Bovsunivskiy, P., Kovalenko, N. (2023). Strategic minerals of Ukraine and their investment attractiveness. BRGM, 2023. 293 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/392904136_Strategic_minerals_of_Ukraine_and_their_investment_attractiveness
- Drahan, I., Shpak, Yu. (2024). Anti-corruption standards in public administration. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*. 6. 7-14. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/684> [in Ukrainian].
- Disner, G., Tareq, S. (2025). Emerging water contaminants in developing countries: Detection, monitoring, and impact of xenobiotics. *Frontiers in Water*. 7. <https://doi.org/10.3389/frwa.2025.1584752>
- Shynkaruk, L., Dielini, M., Kendus, D. (2022). Directions of socially responsible management of agricultural enterprises under the conditions of sustainable development. *Internauka*. 1(57). 93-99. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-1-7912>
- Balaram, V., Santosh, M. (2025). New challenges of critical minerals for energy security: Impacts on environment and human health, and remediation strategies for sustainability. *Gondwana Research*. <https://doi.org/10.1016/j.gr.2025.07.001>
- Srivastava, V., Werner, J., Honaker, R. (2023). Design of multi-stage solvent extraction process for separation of rare earth elements. *Mining*. 3(3). 552-578. <https://doi.org/10.3390/mining3030031>
- Shin, J. (2024). Battery Recycling: Policy and Technology Trends. *ECS Meeting Abstracts*. MA2024-02. Z03. <https://doi.org/10.1149/MA2024-02694838mtgabs>
- Babiy, K., Bubnova, O., Maleyev, Ye., Ryumina, D., Levchenko, K., Ikol, O. (2024). Strategic mineral resources of Ukraine. *Dnipro*. 324 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/390199010_Resursi_strategicnih_korisnih_kopalin_Ukraini [in Ukrainian].
- Goldthau, A. (2024). The Race for Clean Transition Materials and EU Geoeconomic Statecraft. *In: Geopolitics and Economic Statecraft in the European Union*. P. 61-70. URL: <https://www.researchgate.net/publication/386292904>
- Heyets, V. (2023). Formation of the profile of strategically important industrial activity types in Ukraine (an outlook). *Economy of Ukraine*. 66. 9(742). 3-29. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.09.003> [in Ukrainian].
- Lozhnikov, S., Pavlychenko, A., Shustov, O., Dereviachina, N. (2024). Prospects for the lithium deposits development in Ukraine. *E3S Web of Conferences*. 526. 01001. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202452601001>

Received on August 14, 2025

Reviewed on September 8, 2025

Revised on October 3, 2025

Signed for printing on October 20, 2025

Oleksandr Chemodurov, PhD (Econ.),
Associate Professor of the Department of Production and Investment Management
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroyiv Oborony St., Kyiv, 03041, Ukraine

OPPORTUNITIES AND RISKS ON THE PATH TO REALIZING THE POTENTIAL OF UKRAINE'S CRITICAL RAW MATERIALS

The global transition to a “green” and digital economy is driving a rapid increase in demand for critical raw materials (CRMs). Their limited availability, complexity of processing, and strategic role in high-tech industries make them a key factor in geoeconomic competition. China's dominance in mining and processing is driving the USA and the EU to diversify supplies and seek new partners. Ukraine has proven reserves of 25 out of 34 elements identified by the EU as critical, including lithium, graphite, titanium, uranium, and rare earth metals, making it a promising participant in global supply chains. However, war risks, occupation of some deposits, institutional weakness and lack of modern processing infrastructure hinder the realization of this potential. A SWOT analysis with a quantitative assessment of factors shows a relative balance of strengths (reserves, geography, partnership with the EU and the USA) and weaknesses (war and institutional risks). Opportunities (demand growth, creation of national CRMs hub, technological partnership, post-war reconstruction) somewhat outweigh threats (loss of control over deposits, “raw material appendage” risk, environmental consequences).

A CRMs development “roadmap” for the next decade is proposed, based on the analysis conducted and taking into account international experience, in particular Australia's. It concerns the protection of strategic deposits, data digitalization and deregulation of access to subsoil, the creation of processing infrastructure and research centers, as well as the formation of national CRMs hub and integration into transatlantic supply chains.

It is concluded that the effective use of CRMs resource potential can become one of the key drivers of the post-war economic transformation of Ukraine and strengthen its geopolitical agency.

Keywords: *critical raw materials; Industry 4.0; raw materials potential of Ukraine.*

ДО ЮВІЛЕЮ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ ТЕТЯНИ ІВАНІВНИ ЄФІМЕНКО

**Відомий вчений, ефективний
управлінець і громадський діяч**

*У грудні 2025 р. ювілей відзначає **Тетяна Іванівна Єфименко** — відомий учений-економіст, громадський діяч, ініціатор та організатор впровадження багатьох інновацій у сфері податкової політики і управління державними фінансами, дійсний член (академік) Національної академії наук України, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, член Бюро відділення економіки НАН України, лауреат премії імені М.І. Туган-Барановського НАН України, президент Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління».*

Т.І. Єфименко народилася в Ризі (Латвія). Після закінчення в 1972 р. Ризького інституту інженерів цивільної авіації за спеціальністю «Економіка і організація повітряного транспорту» отримала кваліфікацію «Інженер-економіст» і працювала на підприємствах авіаційної галузі.

З 1976 по 2003 р. її доля була пов'язана із Запоріжжям, де вона пройшла шлях від старшого економіста, заступника начальника відділу до заступника генерального директора виробничого об'єднання «Запоріжтрансформатор», поєднуючи трудову діяльність з навчанням в аспірантурі Харківського інженерно-економічного інституту, в якому в 1984 р. успішно захистила кандидатську дисертацію на тему підвищення ефективності управління господарською діяльністю підприємств в умовах економічних реформ. Набутий практичний досвід, професіоналізм управлінця і наукова кваліфікація були реалізовані при створенні та організації зовнішньоекономічної діяльності одного з перших в Україні спільного українсько-німецького підприємства «ЗТР-МВБ» у Запоріжжі.

Протягом 1994—1998 рр. Тетяна Іванівна Єфименко працювала на посадах голови комітету економіки і управління народним господарством ви-

конкому Запорізької обласної Ради народних депутатів, начальника управління з питань економіки та власності Запорізької облдержадміністрації.

Коли перед державою гостро постало питання докорінного реформування податкової системи, зміцнення її кадрового складу, Кабінет Міністрів України призначив Т.І. Єфименко головою Державної податкової адміністрації в Запорізькій області, де вона сумлінно й ефективно працювала протягом чотирьох років. У 2003 р. вона очолила Департамент зведеного бюджету Міністерства фінансів України, а згодом — Науково-дослідний фінансовий інститут (НДФІ) при Міністерстві фінансів України, одночасно завершуючи роботу над докторською дисертацією, яку захистила в Інституті економіки та прогнозування НАН України.

За її безпосередньою участю було створено Наукову фінансово-економічну раду Міністерства фінансів України, сформовано засади координації фундаментальних і прикладних досліджень у сфері державних фінансів, розпочато системну роботу щодо впровадження міжнародних стандартів обліку й звітності. З квітня 2005 р. Т.І. Єфименко — радник, керівник групи радників у Раді національної безпеки та оборони України. У 2006—2008 рр. і 2010 р. вона обіймала посаду заступника Міністра фінансів України.

Наукові й організаторські здібності Тетяни Іванівни, її багаторічний практичний досвід, глибоке розуміння механізмів і особливостей державного управління дали їй змогу гідно й на високому професійному рівні скоординувати зусилля громадських та професійних організацій, фахівців центральних і місцевих органів влади, а також залучити представників великого, середнього та малого бізнесу до розроблення концепції, структури, широкого обговорення і, врешті-решт, ухвалення Податкового кодексу України на засадах досягнутого суспільного компромісу.

У грудні 2010 р. Тетяна Іванівна очолила Державну навчально-наукову установу «Академія фінансового управління» (далі — Академія) Міністерства фінансів України. За її безпосередньою участю Академією встановлено співпрацю з Міжнародним консорціумом з управління державними фінансами (ICGFM, США), авторитетними структурами ООН (UNCTAD, UNICEF), вітчизняними і зарубіжними науковими й освітніми інституціями. Під керівництвом Тетяни Іванівни сформовано школу теоретико-методологічних і прикладних досліджень фінансового управління і забезпечення економічної безпеки, у тому числі управління державними фінансами в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз, що є особливо актуальним у контексті теперішньої геополітичної ситуації, коли Україна вимушена збройним шляхом відстоювати свій суверенітет і свободу.

За результатами проведених досліджень ювілярки видано понад 230 наукових праць загальним обсягом більш як 350 друк. арк. Індивідуальні монографії і монографії, виконані під її керівництвом і за її особистою участю, відображають коло наукових інтересів, що охоплює широкий спектр теоретичних і прикладних досліджень: «Фіскальний простір антикризового регулювання», «Податки в інституційній системі сучасної економіки», «Інноваційні

механізми стратегії фінансового управління», «Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи», «Фінанси інституційних секторів економіки України», «Боргова стійкість державних фінансів», «Інформація в антикризовому управлінні: глобальний аспект стандартизації обліку та фінансової звітності», «Фінансова глобалізація і євроінтеграція», «Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки», «Удосконалення управління державними фінансами та реформування податкової системи України», «Податкові преференції в антикризовій фіскальній політиці України», «Актуальні проблеми фінансового управління: глобальні тенденції і національна практика», «Фіскальна та монетарна безпека національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз» та ін.

Т.І. Єфименко — голова редакційної колегії наукового журналу «Фінанси України», на сторінках якого висвітлюються актуальні питання фінансово-економічної науки, зокрема, пов'язані з функціонуванням національної економіки в умовах глобальної невизначеності, повномасштабної російської агресії та перспективами повоєнного відродження. Протягом багатьох років вона входить до складу редакційної колегії журналу «Економіка України», де регулярно і на високому фаховому рівні бере участь у формуванні його змістового наповнення.

Наукові здобутки й активна державотворча і громадська діяльність Т.І. Єфименко високо оцінені державою: її багаторічну працю відзначено орденом княгині Ольги III ступеня, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, подякою Прем'єр-міністра України, Почесними грамотами Міністерства фінансів України, Міністерства освіти і науки України, відзнаками Національної академії наук України.

Тетяні Іванівні притаманні високий професіоналізм, науковий талант, енергія й цілеспрямованість — беззаперечні якості сучасного лідера. Активна життєва позиція, уміння долати будь-які перешкоди, прагнення завжди зберігати власне обличчя — невід'ємні риси її характеру. При цьому в одному з інтерв'ю вона зазначила: «Потрібно здійснювати своє жіноче покликання, в основі якого перебувають добро і всепрощення».

У цей святковий день бажаємо Вам, Тетяно Іванівно, міцного здоров'я, творчої наснаги, нових здобутків у наукових пошуках! Нехай Ваші професіоналізм і людські якості й надалі служитимуть Україні, а кожен день буде наповнений радістю відкриттів!

ПОДЯКА

ACKNOWLEDGEMENTS

Дякуємо науковцям, які співпрацювали з журналом на предмет проведення наукової експертної оцінки рукописів у 2025 р. Ви витрачали свій час, залучали свої професійні знання для кваліфікованого й об'єктивного фахового рецензування, чим допомагали провести якісний відбір наукових статей для їх публікації у журналі.

Редакційна колегія журналу «Економіка України» висловлює щирю подяку:

Білоцерківцю В.В.	Кіндзерському Ю.В.	Рогову Г.К.
Бурлай Т.В.	Коваленку А.О.	Родченку В.Б.
Вишневському О.С.	Кушніренку О.І.	Ситницькому М.В.
Вірченку В.В.	Лузану Ю.Я.	Уманціву Ю.М.
Герасименко А.Г.	Любкіній О.В.	Філіпенку А.С.
Дульській І.В.	Ляшенко О.І.	Ходжаян А.О.
Жилінській О.І.	Майоровій Т.В.	Шарову О.М.
Завгородній О.О.	Мельник Т.М.	Широбоковій О.
Іваницькій О.М.	Новіковій О.Ф.	Шубалому О.М.
Ільницькому Д.О.	Підричевій І.Ю.	Яненковій І.Г.
Камінському А.Б.	Резніковій Н.В.	

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ ЗА 2025 рік

	№	С.
До 80-річчя академіка НАН України, доктора економічних наук, професора, головного редактора журналу «Економіка України» Валерія Михайловича Гейця	4	3
УКРАЇНЬСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ		
ROMHÁNYI B., BILKO A. Estimating the economic cost of war, Ukraine (2014—2023): Synthetic Control Method	10	25
БУБЛИК Є.О., ЄРШОВА Г.В., ГАРКАВЕНКО В.І. Вплив факторів воєнного часу на валютну політику України	12	20
ЛУНІНА І.О., БІЛОУСОВА О.С. Фіскальні інструменти підтримки розвитку оборонно-промислового комплексу України	10	3
ПОЛІЩУК Є.А., АЛЕКСІН Г.О., ГОРБОВ В.В., ІВАЩЕНКО А.Т., ГЕРНЕГО Ю.О., ЛАВРЕНЮК В.В. Ендогенізація розвитку переміщеного бізнесу в українських громадах: аналіз практик і фінансових механізмів підтримки ...	12	40
ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ		
БОРОДІНА О.М., ПРОКОПА І.В., ШУБРАВСЬКА О.В. Стратегічні орієнтири сільського господарства і сільських територій України на період до 2030 р.: відповідність європейському вибору	1	3
НИКИФОРУК О.І., ІЛЬЧЕНКО С.В. Європейська стратегія екологізації транспорту: логіка нормативного забезпечення	9	3
ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ		
ЛАГУТІН В.Д. Істина vs ілюзія в сучасній економічній науці	10	43
НАУКОВІ ДИСКУСІЇ		
ЗВЕРЯКОВ М.І. Створення керованої моделі прискореного розвитку на неоіндустріальній основі	12	3
ЗВЕРЯКОВ М.І. Формування моделі повоєнного економічного розвитку на основі відтворювального підходу	11	3
ШАРОВ О.М. Відносини власності та їх трансформація в сучасних умовах (лист до редакції)	11	23
ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК		
МЕТОШОП І.М. Ризик-орієнтована система внутрішнього контролю на нафтогазових підприємствах	10	64

НИКИФОРУК О.І., СТАСЮК О.М., ЧМИРЬОВА Л.Ю., ФЕДЯЙ Н.О., СТАСЮК С.А. Оцінка впливу оновлення парку вантажних вагонів АТ «Укрзалізниця» на економічний розвиток України	5	3
ЧОРНИЙ Р.С., ВЕНГЕР В.В., КУШНІРЕНКО О.М., ЧОРНА Н.П. Інноваційно промисловий розвиток регіонів України: перспективи та обмеження	2	3

РИНОК, ПРОГНОЗ І КОН'ЮНКТУРА

ВЕНГЕР В.В., КУШНІРЕНКО О.М., БИКОНЯ О.С. Формування глобального попиту на продукцію з металевого титану: ринкові перспективи і сегменти зростання	6	3
--	---	---

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

НАМ'ЯСЕНКО В.М. Економічна безпека підприємства в умовах воєнного стану	6	25
---	---	----

ЕКОНОМІКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

КАРАСЬ О.С. Формування Єдиного цифрового ринку ЄС: правові та економічні аспекти	11	29
КОТУХ Є.В., РЯБОКІНЬ М.В., БЛЮМА О.В., ДЕНИСЮК О.М. Економічний потенціал використання технологій штучного інтелекту для оптимізації управління фінансами місцевих громад в Україні	3	3
МАЖАРА Г.А., ЛУКАШ В.І. Моделювання економічної безпеки ІТ-підприємства в умовах зовнішньої нестабільності економічного середовища	10	82
ПУСТОВОЙТ О.В. Цифрова економіка України: окремі підходи до вимірювання і аналізу	8	3
РАДІОНОВА І.Ф., АКУЛОВ О.О. Вплив ІТ-сектору на національну економіку: прикладний аспект	8	26
УСТИМЕНКО В.А., ТАРАСЕВИЧ О.В., КІРІН Р.С., ПАНКОВА Л.І. Економіко-правове забезпечення відкритості міст України	2	28
ЩЕРБАКОВА О.А. Українська економіка і економічна політика	1	20

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

ПЛЯЄВ І.С. Потенціал азійських багатосторонніх банків розвитку для повоєнного відновлення економіки України	9	22
ПЛОТНИКОВ О.В. Формування багатополарності світу та її вплив на розвиток України	3	50
СІДЕНКО В.Р. Тренди змін у зовнішній політиці Китаю в контексті формування нового світового порядку: економічні та позаекономічні виміри	2	47
СІДЕНКО В.Р. Китайська ініціатива «Пояс і шлях» як системний інструмент реалізації політики міжнародного розвитку	3	21

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ ТА ЇЇ ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ЗАНАФ Y., CHIBI A. The nature of the nexus between central bank independence and macroeconomic indices: empirical evidence from Algeria	3	63
РАДІОНОВ Ю.Д. Вплив аудиту через залучення стейкхолдерів	7	26

ЕКОНОМІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ

BENKELOUF R., SAHED A. The impact of the Russian-Ukrainian war on the food inflation rate persistence in Ukraine: a fractional integration model	1	38
DAHMANE M.A., BETTIOUI N., BENDOB A. Determinants of banking sector development: evidence from Arab Maghreb countries	4	32
KAHOUI H., SARI-HASSOUN S., SAHED A., MEKIDICHE M. Comparative analysis of ARIMA, MLPNN and hybrid models for forecasting natural gas spot prices from Henry Hub	11	56
ZAMLYNSKYI V., SHCHUROVSKA A., TRISHYN F. Analysis of data collection problems in integrated structures and their impact on the accuracy of predictive analytics in building business processes	6	39
ZHYTKEVYCH O. Review and selection of clustering algorithms for datasets in the context of countries' decarbonization	11	43
КУЛИК В.В. Експрес-аналіз міжгалузевих зв'язків економіки Японії: аргументація, оцінювання, якісні характеристики	4	7

ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. ІНВЕСТИЦІЇ

КУДРЯШОВ В.П. Дефіцит державного бюджету і джерела його покриття	8	57
СТЕПАНОВА О.В., ДЕГТЯРЬ Н.В. Фіскальна політика сучасного Китаю: глобальні та локальні виклики	1	55
ШАПОВАЛ Ю.І. Застосування нормативів обов'язкового резервування: зарубіжна практика та реалії України	1	74

СТРАХУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

АРИЧ М.І. Актuarна діяльність у сфері страхування: моделі застосування генетичної інформації для страхування життя і страхування на випадок хвороби	11	73
---	----	----

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК І ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ

ЛИСЯК Н.М., КАРИЙ О.І. Ризики і виклики продуктивної спроможності економіки регіонів: просторовий вимір	7	48
---	---	----

ЕКОНОМІКА АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ І РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

ЛУЗАН Ю.Я., МОЛДАВАН Л.В., КРОПИВКО М.М. Інституціоналізація розвитку системи державного регулювання підприємницької діяльності в аграрному секторі України: суперечності та способи їх нейтралізації	4	50
ПОПОВА О.Л. Кондиціональність підтримки фермерів у рамках САП ЄС: зміни і уроки для України	7	67
ПРОКОПЕНКО К.О., УДОВА Л.О. Регулювання органічного сектору в Україні з позицій імплементації нового законодавства ЄС	3	84
ШУБРАВСЬКА О.В., ПРОКОПЕНКО К.О. Циркулярний підхід у забезпеченні природоресурсної стійкості агровиробництва	9	37

СТАЛИЙ ТА ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК, ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І «ЗЕЛЕНИЙ ПЕРЕХІД»

CHEDDAD A., ZAHAF Y., MEKIDICHE M., CHIBI A. Monetary policy and environmental sustainability in Algeria: measures for a green transition	8	45
БОРОДІНА О.М. Соціоекономічна сутність агроекологічної концепції розвитку сільського господарства і продовольчого забезпечення	7	89
ФРОЛОВ А.Ю. Мінімізація ризиків на ринку зелених облігацій	5	35
ХВЕСИК М.А., СУНДУК А.М., КОЛМАКОВА В.М. Екосистемні платежі у сфері управління землекористуванням	5	16
ЧЕМОДУРОВ О.М. Можливості та ризики на шляху реалізації потенціалу критичних сировинних ресурсів України	12	60

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ, ІНФОРМАЦІЙНА І ШЕРИНГОВА ЕКОНОМІКА

ОСАУЛЕНКО О.Г., ГОРОБЕЦЬ О.О. Інтеграція технологій великих даних і штучного інтелекту в цифровій екосистемі суспільства: від концепції до впровадження в офіційну статистику	8	76
ПОЛІЩУК Є.А., ГЕРНЕГО Ю.О., ГОРБОВ В.В. Цифрова трансформація релокованого бізнесу	5	53
РЯБОКІНЬ М.В., КОТУХ Є.В. Цифрова трансформація фінансування сільського господарства: RWA-токени як інструмент залучення капіталу	9	59

ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗМІНИ, ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК І ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ

БУТКО М.П., НАЗАРКО С.О., ТЮТЮННИК В.А., ХАРЧЕНКО Ю.П. Модернізаційні тренди знанневої економіки України в повоєнному форматі	6	58
---	---	----

ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ARROUCHE N., TALBI L., BOUKHEDIMI C.E. Motivations, success factors and export risks: case of SATEREX-Iris	9	78
--	---	----

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І СОЦІАЛЬНА СФЕРА, ДЕМОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

БЛИЗНЮК В.В., ГУК Л.П., ТЕРЮХАНОВА І.М. Реінтеграція осіб з інвалідністю у ринок праці як умова солідаризації українського суспільства	4	71
ГЕЄЦЬ В.М. Трансформація змісту і структури економічної соціалізації у системі «держава — власність»	7	3
НЕБРАТ В.В., КУРБЕТ О.П. Соціальна вразливість у контексті історичної спадщини патерналізму	4	90
ПЕРЕГУДОВА Т.В. Зайнятість у сфері цифрових платформ у контексті гідної праці	2	71

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ І ТЕОРЕТИЧНІ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

ADAI R Ph., NEZHYVENKO O. Tuhay-Baranovsky's contributions to the history of economic thought	5	72
---	---	----

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ

- КРУПКА М.І., САС С.П. Інноваційно-інвестиційний розвиток вітчизняних університетів в умовах новітніх трансформаційних викликів 5 85

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

- BENLEBBAD M., BOUDJOURFA B. Rationalizing public spending according to the requirements of human security objectives: a comparative study using data envelopment analysis 2 86

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

- ГЕЄЦЬ В.М. Повоєнне відновлення економіки України. Рецензія на книгу: Kistersky L., Zadoia A. (Eds.). Transformation and Post-War Economic Recovery of Ukraine 3 98
- КІСТЕРСЬКИЙ Л.Л. Потенціал України для подолання глобальних викликів. Рецензія на книгу: Радзівська С.О. Торговельна інтеграція України у світове господарство 9 94
- СИМОНЕНКО В.К. На шляху реалізації Європейського зеленого курсу. Рецензія на монографію: Черчик Л.М., Хумарова Н.І. Управління зеленою інфраструктурою урбоєкосистем: теорія, методологія, практика та перспективи розвитку 8 87

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

- ДІДКІВСЬКА Л.В. Внесок І.-С. Коропецького в дослідження економічної історії України для розуміння перспектив розвитку національного господарства 2 102
- СУПРУН Н.А., КУДЛАСЕВИЧ О.М. Економічна наука як чинник суспільного прогресу: уроки Михайла Туган-Барановського 6 78

ЮВІЛЕЇ

- ВОРОБІЙОВА Л.В. До 100-річчя від дня народження доктора економічних наук, професора Людмили Яківни Корнійчук. Економічна наука для інтелектуально-духовного відродження України 1 96
- До 60-річчя доктора економічних наук, професора, академіка Національної академії наук України Богдана Михайловича Данилишина 6 91
- До 60-річчя доктора економічних наук Владислава Вікторовича Зимовця ... 9 102
- До ювілею академіка НАН України Тетяни Іванівни Єфименко 12 80

ПАМ'ЯТАЄМО

- Видатна українська вчена-економістка й освітянка: пам'яті Віри Іванівни Куценко 11 89

ПОДЯКА

- Рецензенти, які співпрацювали з журналом у 2025 р. 12 83

CONTENTS OF THE JOURNAL FOR 2025

	No.	P.
To the 80th anniversary of Academician of the NAS of Ukraine, Doctor of Economic Sciences, Professor, Editor-in-Chief of the journal “Economy of Ukraine” Valeriy Heyets	4	3
UKRAINIAN ECONOMY DURING THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND IN THE POST-WAR RECOVERY PERIOD		
ROMHÁNYI Balázs, BILKO Artem. Estimating the economic cost of war, Ukraine (2014—2023): Synthetic Control Method	10	25
BUBLYK Yevhen, YERSHOVA Halyna, HARKAVENKO Valentyna. Impact of wartime factors on Ukraine’s exchange rate policy	12	20
LUNINA Inna, BILOUSOVA Olena. Fiscal instruments to support the development of the defense-industrial complex of Ukraine	10	3
POLISHCHUK Yevheniia, ALEKSIN Glib, HORBOV Vladyslav, IVASHCHENKO Alla, GERNEGO Iuliia, LAVRENIUK Vladyslav. Endogenization of displaced businesses development in Ukrainian communities: analysis of practices and financial support mechanisms	12	40
ACCESSION OF UKRAINE TO THE EUROPEAN UNION: ECONOMIC ASPECT		
BORODINA Olena, PROKOPA Ihor, SHUBRAVSKA Olena. Strategic guidelines for Ukraine’s agriculture and rural areas for the period until 2030: compliance with the European choice	1	3
NYKYFORUK Olena, ILCHENKO Svitlana. European strategy for greening transport: logic of regulatory framework	9	3
PROBLEMS OF ECONOMIC THEORY		
LAGUTIN Vasyly. Truth vs. illusion in modern economics	10	43
SCIENTIFIC DISCUSSIONS		
ZVERYAKOV Mykhailo. Creating controlled model of accelerated development on a neo-industrial basis	12	3
ZVERYAKOV Mykhailo. Formation of post-war economic development model based on a reproductive approach	11	3
SHAROV Oleksandr. Property relations and their transformation in modern conditions (letter to the editor)	11	23
ISSN 2522-9303. Економіка України. 2025. № 12 (769)		89

INDUSTRIAL POLICY AND INNOVATION-DRIVEN DEVELOPMENT

METOSHOP Iryna. Risk-based internal control system at oil and gas enterprises	10	64
NYKYFORUK Olena, STASIUK Olha, CHMYROVA Larysa, FEDIAI Natalia, STASIUK Serhii. Assessment of the impact of upgrading the freight car fleet of JSC “Ukrzaliznytsia” on the economic development of Ukraine	5	3
CHORNYI Roman, VENGHER Vitalii, KUSHNIRENKO Oksana, CHORNA Nelia. Innovation-driven and industrial development of Ukrainian regions: prospects and limitations	2	3

MARKET, FORECAST AND CONJUNCTURE

VENGHER Vitalii, KUSHNIRENKO Oksana, BYKONIA Oleksandr. Formation of global demand for titanium metal products: market prospects and growth segments	6	3
--	---	---

ECONOMIC SECURITY AND ITS COMPONENTS

NAMIASENKO Viktor. Economic security of the enterprise under martial law	6	25
--	---	----

ECONOMY UNDER MODERN TRANSFORMATIONS

KARAS Olena. EU Digital Single Market formation: legal and economic aspects	11	29
KOTUKH Yevgen, RIABOKIN Maryna, BLYUMA Oleksii, DENYSIUK Oleksandr. Economic potential of using artificial intelligence technologies to optimize financial management of local communities in Ukraine	3	3
MAZHARA Glib, LUKASH Veronika. Modeling the economic security of an IT enterprise under external instability of the economic environment	10	82
PUSTOVOIT Oleh. Digital economy of Ukraine: some approaches to measurement and analysis	8	3
RADIONOVA Iryna, AKULOV Oleksii. Impact of the IT sector on the national economy: applied aspect	8	26
USTYMENKO Volodymyr, TARASEVYCH Olena, KIRIN Roman, PANKOVA Liudmyla. Economic and legal support of city openness in Ukraine	2	28
SHCHERBAKOVA Olena. Ukrainian economy and economic policy	1	20

RELEVANT QUESTIONS OF INTERNATIONAL ECONOMIC POLICY

PILIAIEV Igor. Potential of Asian multilateral development banks for post-war reconstruction of Ukraine's economy	9	22
PLOTNIKOV Oleksiy. Formation of world multipolarity and its impact on the development of Ukraine	3	50
SIDENKO Volodymyr. Changing trends in China's foreign policy in the context of the formation of a new world order: economic and non-economic dimensions	2	47
SIDENKO Volodymyr. China's Belt and Road Initiative as a systemic tool for implementing international development policy	3	21

ECONOMIC MANAGEMENT

AND ITS INSTITUTIONAL FRAMEWORK

ZAHAF Youcef, CHIBI Abderrahim. The nature of the nexus between central bank independence and macroeconomic indices: empirical evidence from Algeria	3	63
RADIONOV Yurii. Impact of audit through stakeholder engagement	7	26

ECONOMIC MODELING AND FORECASTING

BENKELOUF Rachid, SAHED Abdelkader. The impact of the Russian-Ukrainian war on the food inflation rate persistence in Ukraine: a fractional integration model	1	38
DAHMANE Mohammed Ali, BETTIOU Nesrine, BENDOB Ali. Determinants of banking sector development: evidence from Arab Maghreb countries	4	32
KAHOUI Hacen, SARI-HASSOUN Salaheddine, SAHED Abdelkader, MEKIDICHE Mohammed. Comparative analysis of ARIMA, MLPNN and hybrid models for forecasting natural gas spot prices from Henry Hub	11	56
ZAMLYNSKYI Viktor, SHCHUROVSKA Alla, TRISHYN Fedir. Analysis of data collection problems in integrated structures and their impact on the accuracy of predictive analytics in building business processes	6	39
ZHYTKEVYCH Olena. Review and selection of clustering algorithms for datasets in the context of countries' decarbonization	11	43
KULYK Volodymyr. Rapid analysis of intersectoral relations of the Japanese economy: aggregation, assessment, qualitative characteristics	4	7

FINANCE. TAXES. INVESTMENTS

KUDRIASHOV Vasyl. State budget deficit and the sources of its coverage	8	57
STEPANOVA Olena, DEHTIAR Nataliia. Fiscal policy of contemporary China: global and local challenges	1	55
SHAPOVAL Yuliia. Application of reserve requirements: foreign practice and Ukrainian realities	1	74

INSURANCE AS A COMPONENT OF THE STATE'S FINANCIAL SYSTEM

ARYCH Mykhailo. Actuarial activities in insurance: models of applying genetic information for life insurance and critical illness insurance	11	73
---	----	----

SPATIAL DEVELOPMENT AND DECENTRALIZATION OF MANAGEMENT

LYSIAK Nataliia, KARYI Oleh. Risks and challenges of the productive capacity of the regional economy: spatial dimension	7	48
---	---	----

ECONOMICS OF AGRI-FOOD SPHERE AND RURAL AREAS DEVELOPMENT

LUZANY Yuriy, MOLDAVAN Lyubov, KROPYVKO Maksym. Institutionalization of the development of state regulation system for entrepreneurial activity in the agricultural sector of Ukraine: contradictions and ways to neutralize them ...	4	50
POPOVA Olha. Conditionality of farmer support under the EU CAP: changes and lessons for Ukraine	7	67

PROKOPENKO Kateryna, UDOVA Liudmyla. Regulation of the organic sector in Ukraine from the standpoint of implementing new EU legislation	3	84
SHUBRAVSKA Olena, PROKOPENKO Kateryna. Circular approach to ensuring natural resource resilience of agricultural production	9	37
SUSTAINABLE AND INCLUSIVE DEVELOPMENT, ENVIRONMENTAL ECONOMICS AND “GREEN TRANSITION”		
CHEDDAD Azzeddine, ZAHAF Youcef, MEKIDICHE Mohammed, CHIBI Abderrahim. Monetary policy and environmental sustainability in Algeria: measures for a green transition	8	45
BORODINA Olena. Socio-economic essence of the agroecological concept of agricultural development and food provision	7	89
FROLOV Andrii. Minimizing risks in the green bond market	5	35
KHVESYK Mykhailo, SUNDUK Anatolii, KOLMAKOVA Valentyna. Ecosystem payments in land use management	5	16
CHEMODUROV Oleksandr. Opportunities and risks on the path to realizing the potential of Ukraine’s critical raw materials	12	60
DIGITAL TRANSFORMATION, INFORMATION AND SHARING ECONOMY		
OSAULENKO Oleksandr, HOROBETS Olena. Integration of Big Data technologies and artificial intelligence in the digital ecosystem of society: from concept to implementation in official statistics	8	76
POLISHCHUK Yevheniia, GERNEGO Iuliia, HORBOV Vladyslav. Digital transformation of relocated business	5	53
RIABOKIN Maryna, KOTUKH Yevgen. Digital transformation of agricultural financing: RWA tokens as a capital raising tool	9	59
TECHNOLOGICAL CHANGE, INNOVATION-DRIVEN DEVELOPMENT AND KNOWLEDGE ECONOMY		
BUTKO Mykola, NAZARKO Svitlana, TIUTIUNNYK Vladyslav, KHARCHENKO Yulia. Modernization trends of Ukraine’s knowledge economy in the post-war format	6	58
ECONOMY OF FOREIGN COUNTRIES		
ARROUCHE Nacera, TALBI Lahcene, BOUKHEDIMI Chems Eddine. Motivations, success factors and export risks: case of SATEREX-Iris	9	78
SOCIAL TRANSFORMATIONS AND SOCIAL SPHERE, DEMOGRAPHY AND LABOR ECONOMICS		
BLYZNIUK Victoriia, HUK Larysa, TERIUKHANOVA Iryna. Reintegration of persons with disabilities into the labor market as a condition for solidarization of Ukrainian society	4	71
HEYETS Valeriy. Transformation of the content and structure of economic socialization in the system “state — property”	7	3
NEBRAT Viktoriia, KURBET Oleksandra. Social vulnerability in the context of the historical heritage of paternalism	4	90
PEREHUDOVA Tetiana. Digital platform employment in the context of decent work	2	71

HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT AND THEORETICAL PARADIGMS OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ECONOMY

ADAIR Philippe, NEZHYVENKO Oksana. Tuhan-Baranovsky's contributions to the history of economic thought	5	72
--	---	----

PROBLEMS OF EDUCATION

KRUPKA Mykhailo, SAS Svitlana. Innovation and investment development of domestic universities amid latest transformation challenges	5	85
---	---	----

SOCIOLOGICAL RESEARCH

BENLEBBAD Mohammed, BOUDJOURFA Benasser. Rationalizing public spending according to the requirements of human security objectives: a comparative study using data envelopment analysis	2	86
--	---	----

CRITIQUE AND BIBLIOGRAPHY

HEYETS Valeriy. Post-war economic recovery of Ukraine. Review of the book: Kistersky L., Zadoia A. (Eds.). Transformation and Post-War Economic Recovery of Ukraine	3	98
KISTERSKY Leonid. Ukraine's potential to overcome global challenges. Review of the book: Radziyevska S. Trade integration of Ukraine into the world economy	9	94
SYMONENKO Valentyn. On the way to implementing the European Green Deal. Review of the monograph: Cherchyk L., Khumarova N. Urbo-ecosystem's green infrastructure management: theory, methodology, practice and prospects of development	8	87

SCIENTIFIC LIFE

DIDKIVSKA Lesia. I.-S. Koropec'kyj's contribution to the research on the economic history of Ukraine for understanding the prospects of the development of national economy	2	102
SUPRUN Nataliia, KUDLASEVYCH Olga. Economic science as a driver of social progress: lessons from Mykhailo Tuhan-Baranovsky	6	78

ANNIVERSARIES

VOROBIOVA Liudmyla. To the 100th anniversary of Doctor of Economic Sciences, Professor Liudmyla Korniiichuk. Economic science for the intellectual and spiritual revival of Ukraine	1	96
To the 60th anniversary of Doctor of Economics, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Bohdan Danylyshyn	6	91
To the 60th anniversary of Doctor of Economics Vladyslav Zymovets	9	102
To the anniversary of Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Tetiana Iefymenko	12	80

IN MEMORIAM

Outstanding Ukrainian economics scientist and educator: in memory of Vira Kutsenko	11	89
--	----	----

ACKNOWLEDGEMENTS

Reviewers who collaborated with the journal in 2025	12	83
---	----	----

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ЕТИКА

Доступ до змісту журналу. Журнал «Економіка України» розповсюджується за передплатою друкованого або електронного варіанта. Відкритий доступ до повних версій статей журналу є на сайті журналу і на сайті Національної бібліотеки імені Вернадського відразу після їх розміщення.

Принципи. Редакційна політика журналу заснована на принципах об'єктивності та неупередженості при відборі статей з метою їх публікації; високих вимог до якості наукових досліджень; обов'язковості та конфіденційності рецензування статей; додержання колегіальності при ухваленні рішень щодо публікації статей; доступності та оперативності у спілкуванні з авторами; суворого дотримання авторських і суміжних прав (з укладанням з кожним автором (співавтором) Ліцензійного договору на використання твору).

Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного автора, редактора, рецензента, видавця, організації.

Етика публікацій. Редакційна колегія журналу вимагає від авторів наслідувати формальним та етичним правилам підготовки і публікації наукових робіт, що вони подають до редакції. Ці норми зумовлено стандартами якості наукових статей, прийнятими у світовому науковому співтоваристві, зокрема публікаційними принципами Publishing Ethics Resource Kit (PERK), рекомендаціями Elsevier, Комітету з етики публікацій (Committee on Publication Ethics, COPE), етичним кодексом вченого України, а також досвідом роботи іноземних та українських професіональних спільнот, наукових організацій, редколегій та редакцій видань.

Етичні зобов'язання редакційної колегії журналу

1. Редакційна колегія несе відповідальність за рівень наукового наповнення журналу.
2. Всі наукові матеріали проходять ретельний відбір через подвійне «сліпе» рецензування. Редакційна колегія залишає за собою право відхилити статтю або повернути її на доопрацювання. Автор зобов'язаний доопрацювати статтю відповідно до зауважень рецензентів.
3. Редакційна колегія оцінює рукописи щодо їх наукового змісту без будь-яких расових, гендерних, сексуальних, релігійних, етнічних або політичних упереджень. Вона виносить об'єктивні рішення, які не залежать від комерційних або інших інтересів, і забезпечує чесний процес рецензування.
4. Редакційна колегія може відхилити рукопис без рецензування, якщо вважає, що він не відповідає профілю або в тексті виявлено плагіат.
5. Редакційна колегія виступає проти фальсифікації, плагіату, направлення автором одного рукопису до кількох журналів, багаторазового копіювання тексту статті в різних місцях, введення громадськості в оману щодо реального внеску автора в опубліковану наукову роботу.
6. Редакційна колегія має право вилучити вже опубліковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про даний факт вилучення статті редакція повідомляє як автору статті, так і організації, де було виконано дослідження.
7. Співробітники редакції не надають іншим особам інформації, пов'язаної із змістом рукописів, що перебувають на розгляді, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.
8. Згідно з міжнародним законодавством щодо додержання авторського права на електронні інформаційні ресурси, матеріали сайту не можуть бути відтворені повністю або частково в будь-якій формі (електронній чи друкованій) без попередньої письмової згоди редакції журналу. При використанні опублікованих матеріалів у контексті інших документів обов'язково необхідними є посилання на першоджерело.
9. Редактори, автори і рецензенти повинні повідомляти про свої інтереси, які можуть вплинути на їх об'єктивність при редагуванні та рецензуванні матеріалів статей (випадок конфлікту інтересів). Такими можуть бути інтереси інтелектуального плану, фінансові, персональні, політичні, релігійні.

Етичні зобов'язання автора

1. Автор несе повну відповідальність за зміст статті і сам факт її публікації.
2. Автор повинен цитувати ті публікації, які мали визначальний вплив на суть викладеного у статті. Необхідно також належним чином вказувати джерела принципово важливих матеріалів, використаних у даній роботі, якщо вони не були отримані самим автором.
3. Є недопустимими плагіат як оригінальна робота і подання до публікації раніше надрукованої статті. У випадку виявлення зазначених фактів відповідальність несе автор.
4. Співавторами статті мають бути всі ті особи, які зробили вагомий науковий внесок у подану роботу і поділяють відповідальність за отримані результати. Автор, який подає рукопис до публікації, відповідає за те, щоб до списку співавторів були включені тільки ті особи, які відповідають критерію авторства, і бере на себе відповідальність за згоду інших авторів статті на її публікацію в журналі.

EDITORIAL POLICY AND ETHICS

Access to the contents of the journal. The journal «Economy of Ukraine» is circulated by the subscription of a printed or electronic version. The open access to the full versions of articles are on the journal's site and on the site of the Vernadsky National Library of Ukraine immediately after their posting.

Principles. The editorial policy of the journal is based on the principles of objectivity and impartiality at the selection of manuscripts with the purpose of their publication; high exactions to the quality of scientific studies; obligation and confidentiality of the reviewing of manuscripts; compliance of the collectivity in the decision making concerning the publication of manuscripts; accessibility and immediacy of the communication with the authors; strict compliance of author's and related rights (with the conclusion of the License agreement for the use of the work with each author (coauthor)).

The prevention of illegal publications is the responsibility of each author, editor, reviewer, publisher, and organization.

Ethics of publications. The Editorial Board of the journal demands that the authors keep the appropriate level of formal and ethical rules in the preparation and the publication of scientific works submitted to the Editorial Board of the journal. These norms are determined by the quality standards for scientific articles accepted in the world scientific community, in particular, by the publication principles of the Publishing Ethics Resource Kit (PERK), recommendations of the academic publishing house Elsevier, Committee on Publication Ethics (COPE), the ethic code of Ukraine's scientists, and the work experience of foreign and Ukrainian professional communities, scientific institutions, editorial boards, and editorial staffs.

Ethic obligations of the Editorial Board of the journal

1. The Editorial Board is responsible for the level of the scientific content of the journal.
2. All scientific materials pass the careful selection and the «blind» reviewing. The Editorial Board reserves the right to reject a manuscript or to return it for a modification. The author must rework the manuscript in correspondence with the remarks of reviewers.
3. The Editorial Board evaluates manuscripts for their scientific content without any racial, gender, sexual, religious, ethnic or political bias, and makes the objective decisions independent of commercial or other interests, and ensures the fair process of reviewing.
4. The Editorial Board can reject a manuscript without reviewing, by considering that it does not correspond to the profile of the journal or plagiarism is detected in the text.
5. The Editorial Board opposes the falsification, plagiarism, submission of a single work into several journals, multiple copying of article's text in different places, and misleading the community as for author's real contribution to a specific scientific work.
6. The Editorial Board has right to withdraw the published article in the case of the violation of any rights or commonly accepted norms of the scientific ethics. About such fact of the withdrawal of the article, the Editorial Board will inform the author and the organization, where such work was executed.
7. The editorial staff provides no information concerning the content of a manuscript under consideration to any persons, except for those participating in its professional assessment.
8. According to the international legislation as for the compliance of author's rights, the materials of a site cannot be reproduced completely or partially in any form (electronic or printed) without the preliminary written agreement of the Editorial Board of the journal. If the published materials are used in the context of other acts, the citation of the original source should be obligatorily made.
9. Editors, authors, and reviewers must inform about their interests, which would affect their objectivity at the editing and reviewing of the manuscripts (the case of a conflict of interests). Such can be the intellectual, financial, personal, political, or religious interests.

Ethic obligations of authors

1. The author bears the complete responsibility for the content of the article and for the very fact of its publication.
2. The author should cite those publications that had the defining influence on the essence of studies presented in the article and those that can rapidly inform the reader about the earlier works important for the comprehension of the given trend. It is necessary also to properly indicate the sources of basically significant results used in the, if those results were not got by the author his/herself.
3. The plagiarism as an original work and the submission of the earlier published article are impermissible. If such facts will occur, the author will bear the complete responsibility.
4. Coauthors of the article should be those persons who gave a weighty scientific contribution to the submitted work and share liability for the obtained results. The author submitting the manuscript for the publication is responsible for that the list of coauthors includes only those persons who correspond to the authorship criterion and takes the responsibility for the consent of other authors of the manuscript for its publication in the journal.

Рекомендовано до друку Редакційною колегією журналу
(протокол № 12 від 12.12.2025 р.)

Recommended for publication by the Editorial board
(Minutes No. 12 of December 12, 2025)

При передруку посилання на журнал «Економіка України» обов'язкове
While using refer to «Economy of Ukraine» is obligatory

Адреса редакції:

01011, Київ, вул. Панаса Мирного, 26, кім. 602

тел. +38 (044) 280-12-34

E-mail: econom-ukraine@ukr.net

<https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/index>

Редактор *І.В. Корнієнко*

Перекладач *А.О. Чепиленко*

Комп'ютерна верстка *К.М. Васильковська*

Підп. до друку 16.12.2025. Формат 70 × 108/16.

Гарн. Minion Pro. Тираж 130 прим.

Видавець і виготовлювач: ВД «Академперіодика» НАН України, 01004, Київ-4, вул. Терещенківська, 4.

Свідectwo суб'єкта видавничої справи ДК № 544 від 27.07.2001.

ВІДКРИТО ПЕРЕДПЛАТУ
на 2026 рік

За Каталогом видань України «Преса поштою»:

- у відділеннях поштового зв'язку
- в операційних залах поштамтів у пунктах приймання передплати
- через сервіс Укрпошти «Онлайн-передплата»

Передплатний індекс 74158

Індекс 74158

ISSN 2522-9303. Економіка України. 2025. № 12 (769). С. 1–96